

№2 наурыз
м а р т 2023 (39)

ZIAT

Редактор бағаны

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан жолы - 2050»: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Жолдауында: «Біз үшін болашағымызға бағдар ететін, ұлтты ұйыстырып, ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол – Мәңгілік Ел идеясы» деп, халқымызды алда күтіп тұрған асқар асуларды, төтенше маңызды мақсат-міндеттерді атап көрсетіп берген еді. Осы Жолдауда Қазақстан Республикасындағы білім беру мәселесін айрықша атап көрсетіп (Қазақстан жолы – 2050. 4 бағыт. БІЛІМ ЖӘНЕ КӘСІБИ МАШЫҚ - ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ, КАДР ДАЯРЛАУ МЕН ҚАЙТА ДАЯРЛАУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒДАРЫ/Біздің жұмыстарымыздың білім беру саласындағы басымдықтары), бұл салаға жаңашылдық енгізіп, түрліше реформалауды баса айтып көрсеткен.

Кез-келген мемлекеттің болашағы оның білім және ғылым деңгейінің қаншалықты дамуына тікелей байланысты. «Ел болам десең - бесігіңді түзе» деп ұлы Мұхаң айтқандай, осы күні өсіп-жетіліп келе жатқан жас жеткіншектерге, оқушылар мен студенттерге білім берудің соңы тәсілдерін қолданып, олардың қоғамда толық азамат болып қалыптасуына ықпал ете білу керектігі күн тәртібінен түспеген мәселе.

Осы орайда «ZIAT» ғылыми-әдістемелік орталығы» ЖШС 2016 жылдың мамыр айынан бастап шығаратын «ZIAT» ғылыми-әдістемелік журналы білім беру және ғылым кеңістігіндегі инновациялық жаңалықтарды және педагогтар, студенттер, оқушылар мен мектепке дейінгі жастағы бүлдіршіндердің ғылымтанымдық еңбектерін жариялап отырмақ. Журналдың негізгі міндеті: оқушылар, студенттер және ұстаздардың түрлі тақырып бойынша жазған еңбектерін көпшілік назарына ұсыну, мұғалімдерге білікті педагог ретінде қалыптасуға жәрдемдесу, ғылымдағы әр деңгейдің арасында қарым-қатынасты нығайтуға әрекет ету. Журнал мектепке дейінгі мекемелерден бастап жоғары оқу орындарына дейінгі аралықтағы мәселелерді қамтиды.

**№2 (39)
март 2023**

Құрылтайшы/Учредитель
"ZIAT" Ғылыми-әдістемелік орталығы
Научно-методический центр "ZIAT"

"ZIAT" журналы 2016 жылы 25 мамырда
Қазақстан Республикасы Мәдениет және
Ақпарат министрлігінде тіркеліп,
№16000-Ж куәлігі берілген.
Журнал "ZIAT"
зарегистрирован 25 мая 2016г
в министерстве Культуры и информации
Республики Казахстан и выдано
свидетельство №16000-Ж.
ISSN: 2617-1937

Журнал Қазақстан Республикасының
мерзімді баспасөз тізіміне енгізілген.
МББ индексі 74926.
Журнал включен в список
периодических изданий
Республики Казахстан.
Индекс ППИ 74926.

Шығу жиілігі: Жылына 6 рет шығады
Мақалалар қазақ, орыс, ағылшын
тілдерінде басылады.
Периодичность:
Выходит 6 раз в год,
материалы публикуются на
казахском, русском, английском языках.

Адрес редакции:

010000

г.Нур-Султан,
ул. Иманова 50

E-mail:

ziat.journal@mail.ru

Сайт:

www.centeroir.kz

Журналды редакциядан
сатып алуға болады.
Жазыламын деушілер
жоғарыдағы мекен-жайға
хабарласа алады.

Таралымы/Тираж
1000

Редактор/ редактор:

Сергазинова А.К.

Редактор орынбасары/Зам.редактора

Идрисов Б.Ш.

Беттеуші-дизайнер/Дизайн, верстка

Кимашева Г.Е.

Редакциялық алқа/Редакционный совет:

Жұманова Б.Қ. – ""ZIAT" ҒӨО-ғы" ЖШС директоры

Урынбасарова Э.А. – п.ғ.д., профессор

Орынбаев А. А. – п.ғ.к.,

ҚР білім беру ісінің құрметті қызметкері,

ҚазҰЖҒА корреспондент-мүшесі

Төрекұлова Д. М. – э.ғ.д., профессор,

ҚазҚЭЖХСУ "Менеджмент" кафедрасының меңгерушісі

Төрекұлова Ә. Н. – PhD докторы,

""ZIAT" ҒӨО-ғы" ЖШС ғылыми қызметкері

Үмбетпаева С. К. – жоғары категориялы ұстаз,

РФ-ның еңбек сіңірген қызметкері, Ресей құрметті ұстазы

Баймағамбет О.А. – педагог-әдіскер

Жуманова Б.К. – директор ТОО "НМЦ "ZIAT""

Урунбасарова Э.А – д.п.н., профессор

Орынбаев А. А. – к.п.н.,

Почетный работник образования РК,

член-корреспондент КазНАЕН РК

Турекулова Д.М – д.э.н., профессор,

зав. кафедрой "Менеджмент" КазУЭФимТ

Турекулова А.Н - доктор PhD,

научный сотрудник ТОО "НМЦ "ZIAT""

Үмбетпаева С.К – учитель высшей категории,

Заслуженный работник РФ, Почетный учитель России

Баймағамбет О.А – педагог - методист

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

Ғылыми ізденістер/Научное обозрение

Абдикасим М.Б., Алимкулова У.К. Жастардың кәсіпкерлік ойлауы әлеуметтік-психологиялық зерттеу объектісі ретінде.....	4
Алтаева А.Е., Баймбетова М.А. Оқытудың педагогикалық теориялық негіздері мен инновациялық педагогикалық технологияның ерекшеліктері.....	8
Алтай А.Е., Айтенова Э.А. Студенттерді кәсіби іс-әрекетке «мектеп-колледж» жүйесінде дайындау.....	11
Амантай А., Жигитова С.З. Экологиялық білім мен тәрбие берудің ерекшеліктері.....	16
Бегімхан Л.Е., Полатбекова Г.А. Жоғары оқу орындарындағы дуалды білім беру жүйесінің даму болашағы және артықшылықтары.....	20
Бекжанова Д.Н., Жолшена А.А., Ещанова Г.Ж. Қарағай ағашының ерекшелігі, қасиеттері, отырғызу тәсілі.....	23
Билалова Н.Х., Кабылбекова А.Т. Мектеп биология курсында модульді оқыту технологиясын пайдаланудың ерекшеліктері.....	27
Бөлебай Г.М., Тоқбай А.А., Ещанова Г.Ж. Жеміс дақылдарының тіршілігіндегі экологиялық себеп шарттар.....	30
Бугибаева Ж.Ғ., Конакбаева У.Ж. Артпедагогика технологиясы арқылы оқушылардың шығармашылық, көркем бейнелеу білімдерін арттыру маңызы.....	36
Галимова В.Р., Саниева З.Р. Устойчивое и «зеленое» развитие туризма и гостеприимства.....	39
Канатова А., Кайрханова С., Ещанова Г.Ж. Жеміс ағаштарының зиянкестері және олармен күресудің экономикалық тиімділігі.....	43
Кемал А.Б., Ешенқұлова Э.Б. Ақыл-есі кем б-сынып оқушыларының танымдық қызметін дамыту үшін дидактикалық ойындарды қолдануды эксперименталды зерттеу жұмыстары.....	47
Күншырақ А.Д., Жумадилова А.К. Развитие альтернативной энергетики это ключ к будущему.....	51
Қалдығұлов А.Қ., Қалыбай А.Е., Ещанова Г.Ж. Ақтөбе облысы жағдайында өрік ағашын бейімдеу және өсіру әдістері.....	57
Мирсаитова С.М., Мауленбердиева Г.Б. Психо-педагогическая сущность понятия «Креативного мышления» у детей младшего возраста.....	62
Мұсайын М.Қ., Биримжанова Д.А. Использование игровых технологий в процессе преподавания органической химии и стереохимии в ВУЗах.....	66
Орынбасар Б.Р., Халықова М.К., Қозыкеева Р.А. Химиялық білім беруде инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдану әдістемесі.....	74
Rymtaev A. Legal support for the creation of a single information space of the Eurasian economic union in the field of customs regulation.....	78
Stybaev A. Mechanisms of interaction of the judicial bodies of the European Union with the courts of the EU member states.....	80
Тұрсынәлі Д.М., Фаизиев О.Б. Дене шынықтыру сабағындағы икемділік және оны дамыту әдістемесі.....	83

Жастардың кәсіпкерлік ойлауы әлеуметтік - психологиялық зерттеу объектісі ретінде

Абдикасим Махаббат Багдатқызы

«Мирас» университетінің 3 курс студенті

Ғылыми жетекшісі:

аға оқытушы Алимкулова Умит Курмановна

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассмотрены и описаны аспекты организации профориентационной работы учащихся с особыми образовательными потребностями.

Resume: The article discusses and describes aspects of the organization of career guidance work of students with special educational needs.

Қазақстан Республикасының нарықтық экономикаға жылдам көшуімен кәсіпкерлік топтар экономиканың барлық секторларында жанданды. Елдің өркендеуі осы күштердің сәтті қолданылуына және жұмыс істеуіне байланысты. Кәсіпкерлік бизнес тек өндірісте ғана емес, сонымен қатар коммерцияда, қаржыда және ақпаратта негізгі ұйымдастырушы күш болып табылады. Кәсіпкерлік-бұл экономиканың кез-келген саласында пайда табу тәсілі. Кәсіпкерлік-бұл белгілі бір нәрселерді жүзеге асыру мүмкіндігі. әрекет ету және іскерлік ойлау. Белсенді болу және бизнеспен айналысу - адам үшін өмір сүру еркіндігінің бір түрі. Кәсіпкерлік ұғымы өмірдегі экономикалық қызметті білдіреді. Антагонистік қоғамда адамдар қанаушы, ал бизнес-класс қанаушы болып табылады. Кәсіпкерлік-бұл адамдар ежелгі дәуірден бері айналысып келе жатқан бизнес. Оның дамуы орта ғасырларда басталды.

Сауда жұмысымен айналысушы саудагерлер және қолөнершілер кәсіпкерліктің алғашқы күндерінде кәсіпкерлер өз жабдықтарына ие болды және компанияда жұмыс істеді. Бұл тауар өндірісінің негізгі жабайы түрі.

Кәсіпкерлік құбылысы әлеуметтік және экономикалық ғылымдарда бұрыннан назар аударып келеді. Кәсіпкерлік негізінен 18-19 ғасырларда құрылды, мысалы, Ф. Кане, Ж.Б. сай, содан кейін И. Шумпетер, Ф. Хайек, А. Чаянов және т.б. кәсіпкерлер өздерінің мәртебесімен, қызметінің мақсатымен, сондай-ақ көркемдік, ресурстық және ұйымдастырушылық функцияларымен сипатталады. "Кәсіпкер" және "кәсіпкер" "делдал" ұғымына теңестіріледі. Негізінен, өз уақытында жалпы кәсіпкерлік тұжырымдамасын жасаған авторлардың бірі француз экономисі Р.Кантильон болды.

Ол өзінің "сауда табиғаты туралы эссесінде"(1755) кәсіпкерлер" қымбат сатып алу және арзан сатып алу" формуласын ұстанатындар деп мәлімдеді.

Кәсіпкер А.Смиттің рөлі туралы былай деп жазды:" ол тек өзінің құмарлықтарын ескереді және өз мақсаттарын өзін - өзі қамтамасыз ету және

көрінбейтін қолмен жүзеге асырады", - деп жазады ол. Ол өзінің қыңырлығын орындай отырып, қоғамды жиі бүлдіреді".

Бизнестің бұл түрі белгілі бір активтер мен кәсіпкерлік қызметке бағытталған. Алайда, барлық кәсіпкерлерді кәсіпкерлер деп атауға болмайды.

Мысалы, жыл сайын бір тауарлық өнім мен бір ұсыныс жасайтын кәсіп иесі кәсіпкер деп аталмайды. Ол кәсіпкерлік емес, репродуктивті функцияны орындайды [1].

Қазіргі қоғамдағы жастардың рөлі, жас ұрпақтың әлеуметтік функциялары, оның саяси ұстанымы мен көзқарасы, білім деңгейі мен кәсіби біліктілігі, адамгершілік пен мәдени қажеттіліктер туралы мәселелерді зерттеу үлкен теориялық және практикалық маңызға ие. Жастардың қоғамдық үдерістегі рөлі, оның қызмет түрлері, құндылықтары, дүниетанымы, мүдделері, қажеттіліктері мен психологиялық қасиеттері әлеуметтік және геосаяси даму сипатымен, қоғамдық қатынастар сипатымен, тарихи жағдайлармен қалыптасады. Халықтың осы тобының негізгі проблемаларының бірі жастар еңбегін пайдалануды бағалау болып табылады.

Бұл өз кезегінде жастардың еңбек ресурстарын, олардың еңбек нарығындағы үлесін, иммиграция, табиғи өсу сияқты құрамдас бөліктер болып табылатын жұмыспен қамту және жұмыссыздық жағдайларын әлеуметтік, экономикалық, демографиялық, саяси және басқа да мәселелер мен факторлар тұрғысынан теориялық және практикалық зерттеу қажеттілігін көрсетеді. Жастардың қоғамдағы орнын әлеуметтік-экономикалық талдау қажеттілігі кем дегенде екі маңызды шартты негіздейді.

Біріншіден, жастар Қазақстанның еңбекке қабілетті халқының шамамен 25 пайызын құрайды; екіншіден, бұл қоғамның дамуы қызметіне тікелей байланысты елдің болашағы. Бұл ретте жастар әлемдік еңбек нарығында, әсіресе Қазақстанда әлсіз қорғалған топтардың бірі болып табылады. Бұл мәселелердің маңыздылығына қарамастан, оларға ғылыми зерттеулерде, бұқаралық ақпарат құралдарында, үкіметтік құжаттарда аз көңіл бөлінеді. 18 бен 24 жас аралығындағы жастарға кәсіби дайындықты аяқтаған студенттер немесе топтар жатады. Бұл жаңа ғана еңбек нарығына шыққан, жеткілікті кәсіби және әлеуметтік тәжірибесі жоқ және бәсекеге қабілеттілігі төмен топ. 25 пен 29 жас аралығындағы жастар өмірлік және кәсіби тәжірибесі аз топқа жатады. Олар мұны қажет ететінін біледі, көпшілігінің отбасы бар және ұсынылған жұмысқа үлкен талаптар қояды. Еңбек нарығындағы жағдайлардың елеулі көрсеткіші, жұмыспен қамту нысандары, жұмыссыздық деңгейі және т. б. жастар еңбек биржасында басқа жас топтарымен салыстырғанда өте сирек тіркеледі [2].

Адам өмірі-бұл даму процесі қайтымсыз кезең, оның негізгі кезеңдері бар: балалық шақ, жастық шақ, ересек және кәрілік. Бір қарағанда, адамның жасы-бұл организмнің өмір сүру шегінің биологиялық көрсеткіші.

Себебі адам ағзасындағы физиологиялық, физиологиялық және психологиялық өзгерістер біркелкі болмайды. Осы себепті физиология, әлеуметтану, статистика, экономика және демография сияқты адамды және оның қызметін зерттейтін әртүрлі ғылыми пәндер жас шекараларын анықтау үшін

эртүрлі тәсілдерді қолданады. "Мемлекеттік жастар саясаты туралы" Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес жастар деп Қазақстан Республикасының аумағында тұратын 14-29 жастағы азаматтығы жоқ адамдар түсініледі. Қазақстандағы жастар жұмыс күшінің жоғарғы шекарасы әйелдер үшін 16-32 жыл, ерлер үшін 16-34 жылды құрайды. Осылайша, заңдық және практикалық тұрғыдан алғанда, жұмыс күші құрамындағы жастар үшін жас шегін арттыру статистикалық деректерді объективті өңдеуге және осы санаттағы адамдар санын талдауға ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар үлкен ғылыми нәтижелерге қол жеткізеді, жастардың өмір сүру жағдайлары мен сапасын жақсартады, олардың кәсібилігі мен шығармашылық әлеуетін арттырады, олардың өндірістік белсенділігін арттырады. оларға мүмкіндік береді. Жұмыс күшінің жас тобы (16-34 жас) өмірдің сипатына, білім деңгейіне және өмірлік қажеттіліктеріне байланысты сандық және сапалық жағынан ерекшеленеді: 16-25 жас, 26-34 жас, яғни әр түрлі кезеңдерге; 26 және одан жоғары жастағы жастардың жұмыс тәжірибесі 16-25 жас аралығындағы жастарға қарағанда көбірек, олардың көпшілігі олардың ішінде әлеуметтік жұмыс орындары; 26-34 жас аралығындағы жастар 16-25 жас аралығындағы жастарға қарағанда ересектерге жақын, өйткені олардың қатарына жұмыспен қамту мәртебесі белгіленген еңбекке қабілетті жастағы адамдар кіреді. Бұл жаста көптеген жастар еңбекке қабілетті және кәсіби ересектер ретінде жетіліп, компаниядағы жұмыс өміріне бейімделеді. Әлеуметтік ортадағы жастар арасындағы Жұмыспен қамту мен жұмыссыздықты зерттеу кезінде жастардың нақты, әр түрлі топтарының ерекшеліктерін ескеру қажет. Еңбек нарығы қазіргі әлеуметтік-экономикалық дамудың негізгі және стратегиялық бағыттарының бірі болып табылады. Сұраныс пен еңбек ұсынысы арасындағы тепе-теңдікке қол жеткізумен тұжырымдалған оның негізгі міндетін шешу ондағы бос жұмыс орындарын ескере отырып, еңбек нарығын қалыптастыру факторларын анықтауды талап етеді [3].

Кәсіпкерлік дегеніміз — белгілі бір істі істей білу. Іс істеу- адамның белсенділігі және іскерлігі. Белсенділік және іскерлік- адамның еркін өмір сүру түрі. «Кәсіпкерлік» деген ұғым өмірде экономикалық белсенділікке қолданылады. Антогонистік қоғамда, ол адамды адамның қанауы, ал кәсіпкерлер табы қанаушы тап болады. Кәсіпкерлік — ежелден келе жатқан адамдардың іскерлік белсенділігі, қабілеті. Ал оның дамуы орта ғасырдан басталады: көпестер, саудагерлер, қол өнері қызметкерлері. Кәсіпкерліктің алғашқы дамуында кәсіпкер құрал жабдықтарға иелік ете отырып, өздері сол кәсіпорында қолдап жұмыс істеген. Бұл тауарлы өндірістің бастапқы жабайы түрі. Қазақстанның көшпелі шаруашылық жағдайында кәсіпкерлік еркін дамыған жоқ. Капитализмнің дамуымен кәсіпкерлік те дамыды. 1861 жылдағы реформадан кейін темір жол құрылысы, ауыр өнеркәсіп салалары орын алды. Кәсіпкерліктің субъектісі жеке адамдар, сонымен бірге, заңды тұлғалар, біріккен серіктестер, арендалық ұжым, ашық және жабық акционерлік қоғамдар, шаруашылық ассоциациялары, әр түрлі бірлестіктер.

Кәсіпкерліктің ерекшеліктері: дербестік және тәуелсіздік; экономикалық ынталылық; шаруашылық тәуекел және жеке жауапкершілік; жаңашылдық.

Мемлекет өзінің жұмыспен қамту саясаты арқылы жұмысшылар мен жұмыс берушілер арасындағы құқықтық нормалардың сақталуын және қатынастарды бақылайды. Институционалдық факторларға, бір жағынан, мемлекеттік және аймақтық деңгейде арнайы мақсатты бағдарламалар құру, екінші жағынан, осы бағдарламалар шеңберінде әртүрлі жәрдемақылар, стипендиялар мен гранттар құру, төлемдермен байланысты әр түрлі заңнамалық актілер және жастардың жұмыс күшімен тығыз байланысты жұмыспен қамту қорларын құру жатады. Екіншіден, әлеуметтік-психологиялық факторлар қазіргі жастардың еңбек нарығын қалыптастыруға ықпал етеді. Оларға кәсіптік бағдар беру, кәсіптік оқытуға бейімделу, кәсіптің беделі, жұмыс сипатының мазмұны, жұмыс сипатын өзгертуге дайындық, жұмыс пен оқытуды біріктіру мүмкіндігі, кәсіби өсу перспективалары жатады. Егер еңбек қызықты және мазмұнсыз болса, жастар өз қызметінің сипатын өзгертеді. Жастардың еңбек нарығын қалыптастырудың бұл әлеуметтік-психологиялық факторы жалпы еңбек нарығын қалыптастыру факторларынан айтарлықтай ерекшеленеді. Жастар аға буындарға қарағанда өз қызметіндегі өзгерістер туралы тезірек шешім қабылдайды, өйткені олардың көпшілігі әртүрлі мәселелерді шеше алмайды.

Жастардың еңбек нарығын қалыптастыратын тағы бір фактор-жұмыспен қамту қызметтерімен байланысты ұйымдастырушылық факторлар.

Жастардың еңбек ресурстарын қалыптастыруға ықпал ететін әлеуметтік-демографиялық факторлар жастардың еңбек ресурстарының сандық және сапалық сипаттамаларын көрсетеді. Сандық сипаттамаларға мыналар кіруі керек.

- 1) жастардың еңбек ресурстарының саны.
- 2) жастардың еңбек ресурстарының икемділігі

Жастардың еңбек ресурстарының әлеуметтік-демографиялық факторларының сапалық сипаттамаларына мыналар кіруі керек.

1) жалпы білім беру, мәдениет және кәсіптік даярлық тұрғысынан дені сау жастардың сапасы.

2) ақыл-ой және дене еңбегімен айналысатын жастардың үлесі.

3) еңбекке қабілетті жастардың дене еңбегіне қабілеттілігі және денсаулық жағдайы.

4) жастардың еңбек ресурстарының ұлттық және этникалық құрылымы.

Жастар еңбек нарығын қалыптастыратын келесі әлеуметтік-демографиялық фактор-көші-қон.

Әлеуметтік-экономикалық факторлар жастарды ауылдық жерлерден қалаларға және экономикалық жағдайы нашар аймақтар мен елдерден "гүлденген" жерлерге көшуге мәжбүр етеді. Ауылдық көші-қон түрлеріне келетін болсақ, жастардың басым көші-қон ағыны ауылдан қалаға кету болып табылады, ал кері ағындар аз. Жастар әлі күнге дейін өз ауылдарынан қалаларға оқуға кетеді және оқуды бітіргеннен кейін оралмайды. Жастардың еңбек нарығын реттейтін әлеуметтік тетіктерге жастардың көші-қонын реттейтін тетіктер де кіреді. Жастар әлеуметтік бірлік ретінде белгілі бір сапалық сипаттамаларға ие, бұл олардың мигранттардың жалпы санындағы үлесін едәуір арттырады және көші-қонның көп бөлігін жастар құбылысына айналдырады. Жастар ата-анасынан кетіп, өз бетінше

өмір сүргісі келетіндігімен сипатталады. Басқа қалаларға немесе тіпті басқа елдерге көшу тәуелсіздік пен тәуелсіздікті арттырады және жастардың өсуін тездетеді[4].

Жастар бүгінде көптеген басқа популяцияларға қарағанда бейімделгіш, бұл олардың ассимиляциясын және жаңа планетада өмірге бейімделуін жеңілдетеді. Сондықтан еңбек нарығында жастардың көші-қон тетіктерін реттеу кезінде мемлекеттер осы процесті әлеуметтік қорғау, оңтайлы салық салу, қаржы және көлікпен қамтамасыз ету, құқықтық қолдау және т. б. салаларда тұжырымдалған қажетті құқықтық және экономикалық нормаларды көздеп, ескеруі қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.Рустамов, Э.А. Основы бизнеса: Учебник / Э.А. Арустамов. - М.: Дашков и К, 20XX. - 232 с.

2.Белый Е. М. Основы социального предпринимательства: учебное пособие для вузов / Е. М. Белый [и др.] ; под редакцией Е. М. Белого. — Москва: Издательство Юрайт, 20XX. — 178 с.

3.Крысько В. Г. Социальная психология. Учебно-методическое пособие. — М.: КноРус. 2020. 304 с.

4.Толстых Н.Н., Кулагина И.Ю., Апасова Е.В. Социальная возрастная психология. Учебное пособие. — М.: Академический Проект. 2019. 346

Оқытудың педагогикалық теориялық негіздері мен инновациялық педагогикалық технологияның ерекшеліктері

Алтаева Аяжан Ерланқызы

«Мирас» университетінің 1 курс студенті

Ғылыми жетекшісі:

Баймбетова М. А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ,

Резюме: В статье рассматриваются педагогические теоретические основы обучения и особенности инновационной педагогической технологии.

Summary: The article discusses the pedagogical theoretical foundations of the creation and invention of innovative pedagogical technology.

Халқымыз болашақ ұрпақты өмірге дайындау, еліміздің арман-мүддесінен, тәрбие дәстүрімен байланысты туып, өсіп-өркендеп, дамып, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп отырған.

Даярлық топ тәрбиешілері балалардың жан-жақты жетілген, адамгершілік жағынан жағымды, мінез-өнегелері қалыптасқан, еңбекшіл, үлкенді құрметтейтін

азамат болып өсу жолында еңбек етуде. Сонымен бірге басты талабы жас ұрпақты тәрбиелеп, білім беру жолдарында балалардың ұлттық рухани білім алып шығуы. Баланы даярлық топтан бастап шығармашылық ойлауға, қалыптан тыс шешімдер қабылдай алуға, практикалық әрекеттерге дайын болуға үйрету керек.

Цифрлық бағдарламаға көшкен еліміз дарынды, қабілетті адамдарды қажет етеді. Осыған байланысты жеке тұлғаның рухани өсуіне психологиялық-педагогикалық жағдай жасай отырып, өз ортасында және өзге ұжымда өзін еркін сезіне алуға тәрбиелеу, өзіне-өзі сенімді, жауапкершілік қасиетті сіңірген тұлға ретінде қалыптастыру қажет.

Жаңа орта талаптарына даярлық топ балаларының мінез-құлқының сәйкес келу жетістіктері икемдеу қажет. Даярлық топ балалары бақшаның тәртіп нормаларын меңгеруге лайықты. Балалардың көпшілігі тұлға типінің тұрақтылығымен, көпшілігімен, адалдығымен, эмоционалдық бір қалыптылығымен және өзін бақылау дәрежесінің жоғарылығымен сипатталады. Балалардың оқуға деген ынта қалыптастыру, оларға белгілі бір табысқа қол жеткізетіндей жағдай жасау керек. Жанұяда және мектепке дейінгі мекемеде берілетін тәлім-тәрбиеге қосымша болашақ креативті бала алғаш мектеп табалдырығын аттап, партаға отырған сәттен бастап, ұлттық құндылықтар тамырынан нәр ала отырып білім алуы қажет. Ендігі мәселе — оларға сапалы да жан-жақты білім беру. Алғашқы әсер ерекше есте қалады, сондықтан даярлық топта жақсы оқыған бала одан кейінгі сыныптарда да білімге құштар болып өседі. Сондықтан да даярлық топ пен алғашқы өткізілетін сабақтың маңызы ерекше. Өйткені алғашқы айтылған сөздер, алғашқы көрген дүниелер, жалпы алғашқы әсерлер баланың санасына түбегейлі жатталып қалады.

Даярлық топ балаларының қандай болуы біздің қоғам мен Қазақстан Республикасының білім беру ұйымдарына байланысты. Бүгінгі бақшаның мақсаты тек қана білім мен білік дағдыларын меңгерту ғана емес, сонымен қатар өзін-өзі дамытуға ұмтылатын ақылды да алғыр, ақпарат көздерін өз бетімен қорытып қолдануға қабілетті, мемлекеттік тіл мен мемлекеттік рәміздердің құрметтейтін, салт-дәстүрді дәріптейтін, өз елінің тарихын қадір тұтатын, елін, жерін сүйетін, Отанын қорғауға оның тағдырының жарқын болуы үшін үлес қосатын отаншыл балаларды тәрбиелеу болып табылады.

Еліміздің егемендік алып, қоғамдық өмірдің барлық, соның ішінде білім беру саласында жүріп жатқан демократияландыру мен ізгілендіру бақшаның осы күнге дейін дағдарыстан шығаратын қуатты талпыныстарға жол ашты.

Қазіргі кезде біздің Республикамызда білім берудің жаңа жүйесі жасалып, білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл педагогика теориясы мен оқу - тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр: білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жанарып, жаңа көзқарас, басқаша қарым-қатынас, өзгеше орта пайда болды.

Білім беру мазмұны жаңа үрдістік біліктермен, ақпараттарды қабылдау қабілетінің дамуымен ғылымдағы шығармашылық және нарық жағдайындағы білім беру бағдарламасының нақтылануымен байланысқа түсуде.

Ақпарат дәстүрлі әдістері: ауызша және жазбаша, телефон және радио байланыс – қазіргі заманғы компьютерлік құралдарға ығысып орын беруде.

Баланың жеке басын тәрбиелеуде оның жан дүниесінің рухани баюына, азамат, тұлға ретінде қалыптасуына көңіл бөлуде. Есте сақтау, ақыл – ойын дамытатын оқуға көшу.

Бүгінгі жас ұрпаққа жан-жақты білім беру, тәрбиелеу әрбір ұстаздың басты міндеті. Мектепке дейінгі мекеменің алдында тұрған негізгі мәселе балаларды дамыта оқыту, яғни баланы оқу әрекетіне қалыптастыру, олардың оқуға ынтасын ояту, қызығушылығын ояту.

XXI ғасыр табалдырығында тұрған азамат дамуының жаңа кезеңі білім беру прогрестің ең маңызды факторларының бірі болып саналатын кезең.

Қазақстан Республикасының орта білімді дамыту тұжырымдамасында қазіргі бақшалар:

- практикалық қызметте жинақталған барлық игіліктердің сақталуы ;
- қоғамның интеллектуалды қуатын жетілдіру;
- еліміздің материалдық – қаржылық әл-ауқатын әрі қарай дамыту;
- орта білім беру жүйесін әрі қарай дамыту тағы сол сияқты міндеттерді көздейді.

Ғылыми -педагогикалық әдебиеттерде іс жүзінде анықталып табылған оқыту үрдісінің нәтижесін көтеретін әдіс-тәсілдері, түрлері көбінде жаңашыл инновация деп аталады.

«*Инновация*» ұғымы педагогикалық сөздік қорына ежелден енген екен. Ол кейбір ғалым дардың еңбектерінде «жаңа», «жаңалық енгізу » деп көрсетіледі. Кейбіреулері оны «өзгеріс »деген терминмен анықтайды. Біздің ойымызша, бұл түсініктер кең мағынадағы терминдермен білім беру жүйесіндегі кез-келген өзгерісті сипаттайды.

Innovation термині қазіргі білім берудің теориясы мен практикасында кеңінен қолданылуда. Инновация ұғымы ең бірінші XIX- ғасырда мәдениеттанушылардың зерттеулерінен пайда болды, яғни бір мәдениет түрлерін екінші ел мәдениетіне енгізу дегенді білдіреді және бұл, ұғым этнографиясында әлі күнге дейін сақталған.

Innovation (латын сөзі in – в, novis- жаңа) - жаңа, жаңалық, жанарту дегенді білдіреді екен. С.И. Ожегов сөздігі бойынша: инновация бірінші рет шыққан, жасалған, жуық арада пайда болған, бұрыннан таныс емес енгізілген жаңалық.

«Ғылымның қайнар көзі» - Ресейде «Innovation» ұғымына өте үлкен күдікпен қараған.: XIX-XX ғ. басындағы бірде- бір білім реформаларында бұл термин кезікпейді. «Инновация » ғылымына берілген ең ескі емес анықтама, бұл салада американдықтар мен еуропалық көлемді зерттеулер иесі Э.М. Роджерстің анықтамасы болып есептеледі. Э.М. Роджерс инновацияны былайша түсіндіреді: «Инновация – нақтылы бір адамға жаңа болып табылатын идея». Кейіннен «инновация» ұғымы «білім беру жүйесіне жаңаны енгізу» мағынасында педагогикалық еңбектерде кездесе бастады.

«Инновациялық негізін құраушы ұғымдардың – «инновация» «нововедение» новшество» «новое» т.б. қазақша аудармаларын жасаған.

Ы. Алтынсарин атындағы білім проблемаларын ғылыми зерттеу институты әдіскері Бұзаубақова К.Ж. болып табылады. Өз еңбектерінде «инновацияны» - нақты қойылған мақсатқа сай жасалынған жаңа нәтиже деп есептеді. Демек, инновация мақсат пен нәтижеге – жаңалыққа бет бұрудың кілті.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы. // Қ.М, 2/6 шілде, 1999ж.
2. Қазақстан Республикасы «Білім» мемлекеттік бағдарламасы. // Қ.М,28 қазан, 2000ж.
3. Қазақстан Республикасының 20158 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. //Қ.М, №1, 2004 ж.

Студенттерді кәсіби іс-әрекетке «мектеп-колледж» жүйесінде дайындау

Алтай Айман Ермуханбетқызы

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің 4 курс студенті, Алматы қ.,

Ғылыми жетекшісі:

Айтенова Эльмира Абдикалиевна

PhD, постдокторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ.,

Андатпа: Мақалада студенттерді кәсіби іс-әрекетке «мектеп-колледж» жүйесінде дайындау мәселелері берілген. Педагогикалық колледж бен мектеп құрылымы болашақ мамандардың жалпы гуманистік кәсіпке дейінгі міндеттерді шешуге мүмкіндік береді, өздерінің кәсіби ұмтылыстарын жүзеге асыруға көмектеседі, ғылыми-педагогикалық ізденістер бағытын өзектендіреді, жүйенің түлектері санын көбейтуге, олардың мамандығына, мәртебесіне қанағаттануына және жоғары оқу орнына түсіге, сондай-ақ, колледжді аяқтағаннан кейін мектептерде жұмыс істеу мәселелері шешіледі.

Түйін сөздер: мектеп, колледж, үздіксіз кәсіби білім беру, студент, мұғалім-оқытушы, кәсіби және тұлғалық қасиеттер, кәсіби маман даярлау.

Аннотация: В статье представлены вопросы подготовки студентов к профессиональной деятельности в системе "школа-колледж". Включение в структуру педколледжа и школы позволяет решать задачу общей гуманистической допрофессиональной направленности будущих специалистов, помогает им реализовать свои профессиональные устремления, актуализировать направление собственного научно-педагогического поиска, способствует увеличению количества выпускников комплекса, удовлетворенных своей профессией, своим статусом, мотивированных на поступление в высшее учебное

заведение и на дальнейшую работу в школах по завершению обучения в педколледжа.

Ключевые слова: школа, колледж, непрерывное профессиональное образование, студент, учитель-преподаватель, профессиональные и личностные качества, подготовка профессиональных специалистов.

Abstract: The article presents the issues of preparing students for professional activity in the "school-college" system. Inclusion in the structure of the pedagogical college and the school makes it possible to solve the problem of the general humanistic pre-professional orientation of future specialists, helps them realize their professional aspirations, actualizes the direction of their own scientific and pedagogical search, helps increase the number of graduates of the complex, satisfied with their profession, their status, motivated to enter higher education institution and for further work in schools after completing the training in the pedagogical college.

Key words: school, college, continuous professional education, student, teacher-teacher, professional and personal qualities, training of professional specialists.

Президент Қ.Ж.Тоқаев «... Сапалы білім мен ғылымсыз Қазақстанның келешегі жоқ! «Қазақстанға біздің ұлтымыздың әлеуетін оятып, жүзеге асыруға мүмкіндік беретін интеллектуалдық төңкеріс қажет. Бізге халықаралық деңгейде бәсекелесуге қабілетті жан-жақты мамандар қажет!» - деп атап өткен [1].

Мектеп – болашақ негізін қалыптастыратын, ел мерейін асқақтататын тұлғалар тәрбиелейтін киелі орда, алтын ұя. Колледж, жоғары оқу орны жас жеткіншекті болаттай шынықтырып, білікті маман иесі етіп тәрбиелейтін құтты мекен. Осы үш арнаны алтын көпірдей тоғыстыратын дарынды, жан-жақты дамыған, саналы шәкірт.

Жоғарыда аталған қағидаларды ұстана отырып Қазақстанда ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды, тарихи тәжірибелерді, сан ғасырлық мәдени ұлттық дәстүрлерді есекере отырып, қазіргі білім мазмұнын жаңғыртуда, жаңа талаптар қоя отырып ұлттық рухта болашақ ұрпаққа бейіндік оқыту мен тәрбие беру, әрі оны психологиялық тұрғыдан алдын алу мүмкіндіктері университет, колледж бен мектеп арасындағы ықпалдастықтың кепілі екені белгілі.

Жыл сайын мектеп қабырғасынан түлеп ұшқан шәкірттеріміз қазіргі таңда колледж, университет студенттері, әрі түлектері.

Мектеп және колледж, ЖОО-да Қазақстанның қарыштап дамуына үлес қосатын, халықтың, Елбасының жастарға артқан үмітін орындау жолында сан мыңдаған дарын мен ғалымды тәрбиеленетініне сеніміміз мол [2].

«Мектеп-колледж-ЖОО» кешені негізінде мектеп пен колледж, университет ықпалдастығын, шығармашылықпен жұмыс жасайтын мектеп мұғалімдері, колледж оқытушылары мен университет ғалымдарының ынтымақтастығын, ғылым мен білім сабақтастығын жетілдіру арқылы болашақ педагогтардың кәсіби іс-әрекетін дамыту мүмкіндіктері ашылады. Сонымен қатар, қабілетті оқушыларды пән олимпиадаларына дайындауда, дарынды балалармен жұмыс жасауда мектеп мұғалімдеріне ғылыми-әдістемелік көмектер көрсетіліп,

танымдық жиындар, конференциялар мен семинарларға мектеп оқушылары мен қызметкерлерінің қатысып отыруына қолдау көрсетіледі.

Біздің қарастыратын мәселеміз «мектеп-колледж» жүйесінде студенттерді кәсіби-педагогикалық іс-әрекетке даярлау болып отыр.

Сонымен, «мектеп-колледж» жүйесінде үздіксіз кәсіби даярлауды зерттеу - кешеннің әрбір құрылымдық компоненттері мен жүйелік-қызметтік ерекшеліктерінің сипаттамалары, біртұтас педагогикалық процесі мен студенттердің кәсіби-педагогикалық іс-әрекетке даярлауды құру шарттарымен қамтамасыз ету болып табылады.

«Мектеп-колледж» жүйесін дамытудың негізгі мақсаты - тұлғаның мәдени сәйкестендіруін, әлеуметтенуі мен дараландыруын қамтамасыз ететін білім алушының, баланың, студенттің жеке тұлғасын дамыту үшін біртұтас мәдени және білім беру кеңістігін құру, колледж түлектерінің кәсіби педагогикалық мәдениетін қалыптастыру, оның кез-келген білім кеңістігіне шұғыл түрде ене алатын және студенттерді жоғары кәсіби мектеп жағдайына сәтті бейімделуін жүзеге асыру [3].

«Мектеп-колледж» жүйесінің іс-әрекеттік мақсаты - қазіргі заманғы педагогикалық ғылымның міндеттеріне жауап бере алатын кәсіби педагогикалық білім беруді дамытудың өңірлік бағдарламасын жүзеге асыру және оның орталық звеносы білім беру мен тәрбие үрдісін ұйымдастыру болып табылады, яғни тұлғаның өзін-өзі дамыту мақсатында білім алушылар мен студенттерді, мұғалімдер мен оқытушыларды оқу және ғылыми-зерттеу іс-әрекеттеріне ынтасын қалыптастыру.

Осы мақсаттарды іске асыру тұлғаның гуманистік бағыттылығын қалыптастырып қана қоймай, әлемге және өздігінен мотивациялық пен құнды қатынастарды қалыптастыру негізінде адамның мінез-құлқы мен белсенділігін реттеудің иерархиялық, көп деңгейлі жүйесін құруды қамтамасыз етеді.

«Мектеп-колледж» жүйесі - педагогикалық колледждің құрылымдық бөлігі ретінде:

- түлектердің көп векторлық және нормативтік кәсіби-білім беру траекториясымен қамтамасыз етеді;

- ауыл мектептері мен қалалық мектептерде жұмыс істеуге кәсіби бағдарланған және жоғары оқу орындарының сырттай бөлімінде, қайта даярлау мен біліктілігін арттыру жүйесінде педагогикалық білім беруді жалғастыратын көптеген түлектерді қамтамасыз етеді;

- студенттер үшін қажетті білім деңгейі мен жоғары мектепте табысты білім алуды қамтамасыз етеді.

«Мектеп-колледж» жүйесінде педагогикалық колледждің негізгі қызметтері болып: тұлғалық маңызды құндылықтар, өзара әрекеттестік тәжірибесіне қатынасы, мазмұнды кәсіптік және білім беру себептерін қалыптастыру арқылы теориялық және практикалық кәсіптің негіздерін - **«білім - өзім үшін - мағынасы ретінде»** - субъективті мәнін қалыптастыру үшін жағдай жасау мен оны меңгеру болып табылады [4]. *Осылайша, біздің ойымызша, педагогикалық колледждің білім беру үрдісінде үздіксіз тұлғаға бағдарланған кәсіптік білім беруге*

эмоциялық құндылықтар, тұлғалық элементтерді кіріктіру мазмұны оқу үрдісінде субъектаралық қарым-қатынас тәжірибесімен анықталады.

Егер базалық мектеп ресурстық орталық ретінде жұмыс істейтін болса, онда ҒӘК жағдайында келесі міндеттерді шешуге болады:

- студенттердің білім алу қажеттіліктерін анықтау;
- студенттерге ғылыми-білім беру, ақпараттық және кеңес беру көмектерін көрсету;
- үздіксіз кәсіби-педагогикалық білім беруді ұйымдастыруға қатысу және т.б.

Оның негізгі іс-әрекет бағыттары:

1. Ақпараттық және кеңес жүргізуді қолдау жүйесін құру: кітапхана және деректер базалары, пән бойынша сабақтарды ұйымдастыру және өткізу, әдістемелік көмек көрсету, элективті курстардың апробациясы және іске асырылуы, жеке білім беру бағдарламалары, студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарын үйлестіру;

2. Жаңа ақпараттық технологияларды педагогикалық үдерісіне енгізу;

3. Жүйенің табыстылығын бақылау.

Үздіксіз кәсіптік оқыту жүйесінің негізгі мектебінің ұйымдық-құқықтық аспектілері:

- мектеп мұғалімі мен колледж оқытушының позицияларының екі жақтылығы (дуальдігі): біріншіден, мектеп мұғалімдерінің көпшілігі - педагогикалық колледж түлектері, екіншіден, осы мұғалімдер сондай-ақ, оқушылар немесе студенттердің сынып жетекшілері - маманның кәсіби мәдениеті мен балалық шақ және жасөспірімдік шақтың субмәдениеті арасындағы делдал ретінде әрекет жасайды. Сондықтан «мектеп-колледж» жүйесінде мұғалімнің кәсіби қызметін модельдеу кәсіптік даярлық деңгейінде де, мұғалімнің кәсіби қызметінің деңгейінде де инновациялық тәжірибені кеңейтуге мүмкіндік береді, студенттерді кәсіби-педагогикалық даярлауды ұйымдастыру үшін бірегей жағдайлар жасайды;

- мектеп оқушыларының екі жақтылық (дуальдік) позициясы - оқытушының (мұғалімнің) іс-әрекет мазмұнына педагогикалық колледж студентінің жеке (оқушылық) тәжірибесін енгізуді көздейді;

- болашақ педагогтардың өмірлік іс-әрекеті мен білім беру нормасы болып –студенттердің өмір сүру тәжірибесін мұғалімнің инновациялық іс-әрекетіне енгізу тәжірибесін жүзеге асырады;

- студенттерді кәсіби даярлауда олардың тұлғалық мәнділігін, ерекшелігін мен қызығушылықтарын жетілдіру үздіксіз кәсіптік білім беруге даярлау түлектердің кәсіби мәдениетін жоғары дәріжесімен қамтамасыз етеді.

Сонымен, педагогикалық колледж бен мектеп құрылымы болашақ мамандардың жалпы гуманистік кәсіпке дейінгі міндеттерді шешуге мүмкіндік береді, өздерінің кәсіби ұмтылыстарын жүзеге асыруға көмектеседі, ғылыми-педагогикалық ізденістер бағытын өзектендіреді, жүйенің түлектері санын көбейтуге, олардың мамандығына, мәртебесіне қанағаттануына және жоғары оқу

орнына түсуге, сондай-ақ, колледжді аяқтағаннан кейін мектептерде жұмыс істеу мәселелері шешіледі.

Үздіксіз кәсіби-педагогикалық білім беру жүйесінде мектеп ресурстық орталықтың қызметін қабылдайды, бұл үздіксіз кәсіптік педагогикалық оқытудың бүкіл жүйесін гуманизациялауды білдіреді. Бұл тек *болашақ педагогтардың кәсіби біліктілігін арттыру туралы ғана емес, «Өмір бойы білімге» бағытталған «Адам-адам» жүйесіндегі маман дайындауды айтамыз.* «Мектеп-колледж» жүйесінде студенттерді кәсіби-педагогикалық іс-әрекетке даярлау тиімділігінің сипаттамасы: гуманистік педагогикалық ұстанымның; мұғалімнің кәсіби және жеке қасиеттерінің көрсеткіштері жоғары, сондай-ақ эмпатия, шыдамдылық, шығармашылық ойлау мүмкіндіктері; іргелі кәсіптік білім мен кәсіби дағдылар; шығармашылық іс-әрекеттің тәжірибесі қалыптасып, дамиды деп қорытындылаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К.Тоқаевтың «Әділетті мемлекет, біртұтас ұлт, берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына жолдауы. – Астана, 2022. – 1 қыркүйек. (in Kaz).

2. Қасымбек Ж. ЖОО мен мектеп арасындағы ынтымақтастық – шығармашылық кепілі. // Білім беру саясаты. №1 (41) – 2013.

3. Образовательный комплекс «школа-колледж-вуз» как пространство становления педагогической культуры будущего специалиста. Концептуальная модель развития Константиновского педагогического колледжа. Константиновск, 1998. – 46 с.

4. Бондаревская Е.В. Ценностные основания личностно-ориентированного воспитания. // Педагогика, 1995, №11 – 23 с.

5. Маштакова Е.Н. Непрерывная профессиональная подготовка студентов в системе УНПК «Базовая школа – педколледж» как условие становления готовности к педагогической деятельности: к.п.н... диссер - Ростов на Дону, 2005 г.- 60 с.

Экологиялық білім мен тәрбие берудің ерекшеліктері

Амантай Ақниет

Тараз қаласы, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің «Экология және табиғатты пайдалану» білім беру бағдарламасының 4 курс студенті

Ғылыми жетекшісі:

Жигитова Сауле Затыбековна

Тараз қаласы, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің магистрі, аға оқытушы

Аннотация: мақалада қоршаған ортаны қорғаудың өзекті мәселесі, балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру; экологиялық білім мен тәрбие беру; табиғат заттары мен құбылыстарына саналы түрде дұрыс қатынасты қалыптастыру; экологиялық ойлауын дамыту; табиғатты қорғау бойынша практикалық әрекеттерге үйрету.

Кілт сөздер: экологиялық мәселе, экологиялық тәрбие, балалардың экологиялық мәдениеті, белсенді оқыту әдістері, экологиялық көзқарас, экологиялық білім.

Экологиялық тәрбиенің мақсаты – экологиялық сана негізінде құрылған қоршаған ортаға құрметпен қарауды қалыптастыру. Мұның бәрі табиғатты пайдаланудың моральдық-құқықтық принциптерін сақтауды және оны оңтайландыру идеяларын насихаттауды, өз аймағының табиғатын зерттеу, қорғау және қорғау бойынша белсенді жұмысты болжайды. Бұл мақсатқа келесі міндеттер бірлікте шешілгендіктен қол жеткізіледі:

- Экологиялық білімдерін тереңдету және кеңейту;
- Негізгі экологиялық қабілеттерді - мінез-құлық, когнитивтік, трансформациялық дағдыларды қалыптастыру;
- Экологиялық іс-әрекет барысында мектеп оқушыларының танымдық, шығармашылық, әлеуметтік белсенділігін дамыту;
- Табиғатқа деген құрмет сезімін қалыптастыру (тәрбиелеу).

Экологиялық білім – кіші мектеп оқушыларының санасында сенсорлық тәжірибеге негізделген қоршаған әлем туралы шынайы білімдерді тәрбиелеу құралы. Бұл білім дүниеге материалистік көзқарасты қалыптастыру үшін қажет. Балалардың шындықты дұрыс бейнелейтін білімінің болмауы көбінесе олардың бойында әртүрлі наным-сенімдердің, ырымдардың қалыптасуына әкеледі. Балалардың жануарларға деген жаман ниетінің себебі көбінесе қате түсініктер болып табылады. Бұл табиғатқа зиянын тигізіп қана қоймай, балалардың психикасына кері әсер етеді, оларды шыңдайды. Бар қате түсініктерді түзету дұрыс түсініктерді қалыптастырудан әлдеқайда қиын. Кіші мектеп оқушыларына экологиялық білім мен тәрбие берудегі табыс көп жағдайда мұғалімнің

қызығушылығын, қоршаған әлем туралы көбірек білуге және табиғатты қорғау іс-әрекетінің барлық түрлерін жақсартуға деген ұмтылысын ояту дәрежесіне байланысты [1].

Практикалық тәжірибенің мазмұны мен мәні. Сыныптан тыс жұмыстар – бұл сабақтан тыс уақытта орындалатын және оқушылардың қызығушылығы мен үлгеріміне негізделген іс-әрекеттер. Сыныптан тыс жұмыстар оқушылардан ой еңбегін қажет ететін белгілі бір нәтижелерге жетуге, белгілі бір қиындықтарды жеңуге бағытталған. Сыныптан тыс жұмыстың мазмұнын анықтауда өмірмен, елдің, облыстың, ауданның шешіп отырған мәселелерімен байланыстыру сияқты ұстанымдардан шығу керек; сыныптан тыс жұмыс мазмұнының оқушылардың жас ерекшеліктеріне, олардың психикалық даму ерекшеліктеріне, қызығушылықтарына сәйкестігі. Экологиялық тәрбие бойынша сыныптан тыс жұмыстың міндеттерінің бірі – бастауыш сынып оқушыларының табиғатқа деген қызығушылықтарын кеңейту, оның тұрақтылығын және табиғаттағы және табиғаттағы барлық нк. Қоршаған ортаны қорғауға бағытталған сыныптан тыс жұмыстарды құрудың негізі келесі мақсаттар болып табылады: адамның өмір сүру, еңбек және демалыс ортасы ретіндегі табиғи және әлеуметтік орта туралы тұтас көзқарасты әрсеге, қоршаған табиғи ортаны қорғауға бағдарлануын қалыптастыру. Сыныптан тыс жұмыстар қызықты болуы және балаларды жалықтырмауы үшін іс-әрекет түрлерін өзгертуді қарастырған жөн: танымдық, ойын, шығармашылық, еңбек, зерттеу. Сыныптан тыс жұмыстар кіші жастағы оқушыларды табиғаттағы ғылыми-зерттеу жұмыстарына тартуға мүмкіндік береді. Сыныптан тыс жұмыс процесінде бастауыш сынып оқушыларының экологиялық мәдениетін қалыптастырудың тиімділігіне қол жеткізіледі, егер: - экологиялық сананы, табиғатты қорғау іс-шараларының білімі мен тәжірибесін қалыптастыру қамтамасыз етіледі; экологиялық тәрбиенің кешенді міндеттерін жүзеге асыру: білім беру, тәрбиелеу және сауықтыру. Бастауыш сынып оқушыларының экологиялық мәдениетін қалыптастыруда сыныптан тыс жұмыстарда өлкетану ұстанымы жетекші орын алады. Мектеп оқушыларының сыныптан тыс жұмыс барысында шынайы өмірді, экологиялық өлкетануды зерделеуі табиғи ортадағы әртүрлі өмірлік жағдаяттарды, әсіресе нәтижесі қалағанға сәйкес келмейтін адамның мінез-құлқын талқылауға материал береді. Бұл студенттерге болашақ үшін сабақ алуға, өз қызметінің мақсаттарын өзгертуге, сәйкес шешім қабылдауға мүмкіндік береді [2].

Сонымен бірге жаратылыстану ғылымдары қоршаған ортадағы мінез-құлық пен іс-әрекеттің оңтайлы жолдарын негіздейді. Студенттерді өз бетінше жұмыс істеуге баулуда сыныптан тыс жұмыстың рөлі зор, олар өздеріне тән ассимиляция жылдамдығына сәйкес орындай алады, бұл тұлғаның қалыптасу процесін өнімді етеді. Сонымен бірге студент фотопенкаға, сызбаларға, диаграммаларға және басқа да құжаттарға бекіту арқылы экспериментке, қысқа және ұзақ мерзімді бақылауға, адамның табиғатпен ұзақ уақыт қарым-қатынасын зерттеуге жүгіне алады. Осының барлығы табиғи ортаны зерттеуді және оны сақтауды тартымды әрі қызықты етеді. Бастауыш мектеп оқушыларының экологиялық мәдениетін қалыптастыру сыныптан тыс жұмыстардың әр алуан түрлері мен түрлері өзара

байланысты болған жағдайда ғана мүмкін болады. Әртүрлі іс-шаралар мектеп оқушыларына адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынас туралы терең білім алуға, экологиялық проблемаларды өмірде көруге, табиғатты қорғаудың қарапайым дағдыларын меңгеруге мүмкіндік береді. Сыныптан тыс жұмыстардың барлық түрлерінде оқушылардың әр алуан іс-әрекеттері жүзеге асырылады: жеке, топ, жаппай [3].

Жеке сабақтарда оқушылар өсімдіктердің, жануарлардың, саңырауқұлақтардың және т.б. жеке түрлеріне де, мектеп маңында орналасқан табиғи қауымдастықтарға да адамдар мен жануарлар дүниесінің өзара әсері туралы бақылаулар жүргізеді. Жеке сабақтарда оқушыны тірі ағзалардың адам өміріндегі маңыздылығы туралы қорытынды жасауға, зерттелетін аумақтағы жағдайын бағалауға және адамның қоршаған ортаны өз еңбегімен жақсартуға деген ұмтылысын тудыратын бақылаулар ең құнды болып табылады: көгалдандыру. көшеде орманның бір бөлігін құрғақ ормандардан тазартып, қыста құстарды тамақтандырыңыз. Жеке жұмыс кіші жастағы оқушыларды табиғатты қорғау туралы журналдардағы кітаптар мен мақалаларды оқып, талқылауға баулумен тығыз байланысты.

Топтық сыныптан тыс жұмыстар балалардың қызығушылықтары бірлестіктерінде (үйірмелерінде) сәтті өтеді. Олармен адам мен жабайы табиғаттың байланысын зерттеуге үлкен қызығушылық танытатын студенттер айналысады. Экологиялық үйірме бағдарламасы экологиялық білім мазмұнының барлық аспектілерін көрсетуі керек: - ғылыми және білім беру; - құндылыққа негізделген; - реттеуші; - практикалық іс-әрекет. Экологиялық үйірмедегі әр түрлі сыныптан тыс жұмыс түрлері бірін-бірі толықтырып, кіші жастағы оқушыларды оқыту мен тәрбиелеу процесін байытады.

Бастауыш мектеп оқушыларының экологиялық мәдениетін қалыптастыруда жаппай сыныптан тыс жұмыстар үлкен рөл атқарады: мерекелер, ертеңгіліктер, табиғатты қорғау тақырыптарында рөлдік ойындар. Сонымен, сыныптан тыс жұмыстар алынған білімдер негізінде және қалыптасқан құндылықтарға, тәсілдерге және бағдарларға сәйкес табиғатты қорғау шешімдерін қабылдау тәжірибесін жинақтауға жағдай жасайды: жолды қалай және қайда төсеу, көлік тұрағын жабдықтау; көліктерді жабайы өсімдіктермен безендіру керек пе; шалғында, орманда қалай жүру керек, олардың тірі тұрғындарына қалай қарау керек; жабайы жануар кездесе табиғатта өзін қалай ұстау керек [4].

Қолданылатын формалар, әдістер, тәсілдер. Ең бірінші маңызды шарт – оқушыларға экологиялық тәрбие беру 1-4-сыныптар аралығындағы жекелеген элементтердің сабақтастығын, біртіндеп күрделенуін және тереңдетуін ескере отырып, жүйелі түрде жүргізілуі керек. Екінші таптырмас шарт – жергілікті табиғи ресурстарды қорғау үшін олардың мүмкін болатын практикалық істеріне кіші мектеп оқушыларын белсенді түрде тарту қажет. Ондайлар өте көп: бұл мектептің ішкі-сыртқы абаттандыру, қоғамдық бақ, гүлзарларды күтіп-баптау, орман мектепке жақын орналасқан орман алқаптарына қамқорлық жасау, шабындық пен ағаш бұталарының жемістері мен тұқымдарын жинау. өсімдіктер, өлі ағаштарды жинау, құстарды күзету және азықтандыру, туған жерді зерттеу

кезінде табиғат ескерткіштеріне қамқорлық жасау және т.б. Сонымен, нақты экологиялық байланыстарды ашуға негізделген тәрбие оқушыларға табиғаттағы мінез-құлық ережелері мен нормаларын меңгеруге көмектеседі, бұл әр оқушының саналы және мағыналы сенімі болады [5]. Тәрбиенің әртүрлі әдістерін дұрыс пайдалана отырып, экологиялық сауатты, білімді тұлғаны қалыптастыруға болады. Құндылық бағдарларының дамуына студенттердің бағалаушылық сипаттағы практикалық жұмыстарды орындауы ықпал етеді. Экологиялық білім беру үшін бағдарламада қарастырылған адамның қоршаған ортаға әсер ету сипатын бағалау бойынша жергілікті жердегі жұмыстың маңызы зор. Солардың негізінде мектеп оқушыларының табиғаттағы өзінің мінез-құлқын, басқа адамдардың іс-әрекетін дұрыс, сыни тұрғыдан бағалау, табиғат пен қоғам заңдылығына сай мінез-құлық желісін таңдау әдеті қалыптасады. Экологиялық мәселенің қалыптасу кезеңінде оқушылардың өз бетінше әрекетін ынталандыратын әдістер ерекше рөлге ие болады. Тапсырмалар мен тапсырмалар қоғам мен табиғаттың өзара әрекеттесуіндегі қарама-қайшылықтарды анықтауға, зерттелетін пәннің концепциясын ескере отырып, мәселені қалыптастыруға және оны шешу жолдары туралы идеяларды тудыруға бағытталған. Пікірталас оқу іс-әрекетін ынталандырады, студенттердің мәселелерге жеке көзқарасының көрінуіне, нақты жергілікті экологиялық жағдайлармен танысуына және оларды шешу мүмкіндіктерін іздеуге ықпал етеді [6].

Мектеп оқушыларының экологиялық тәрбиесі мен болашақ мамандардың кәсіби экологиялық дайындығы экологиялық сана мен экологиялық мәдениетті қалыптастыру үдерісінде өте маңызды орын алып, ерекше рөл атқаратыны сөзсіз. Экология объектісінің ерекшелігі, бір мезгілде зат организмнің әртүрлі деңгейлерін қамтитын құбылыстарды қарастыруды білдіреді, оның проблемалық мәселесін түбегейлі пәнаралық етеді. Пәнаралық байланысты жүзеге асыру биоэкология, геоэкология, жаһандық экология, адам экологиясы, қала экологиясы, табиғатты пайдалану және т.б. курстар арқылы мүмкін болады. Сонымен, халықтың экологиялық тәрбиесі қоршаған ортаны зерттеуден, оның органикалық қажеттілігі туралы адамдардың табиғи өмірлік көріністерін анықтайтын оның мәселелерін шешуден тұрады [7].

Әдебиеттер:

1. Букин А.П. Адамдармен және табиғатпен достық қарым-қатынаста. М.: Білім, 2011. 306 б.
2. Зебзеева В.А. Балаларға экологиялық тәрбие берудің теориясы мен әдістемесі. Оқу құралы. - М.: 2012. -- 288б.
3. Масленникова О.М. Филиппенко А.А. Балабақшадағы экологиялық жобалар. - М.: Мұғалім, 2013. -- 232 б.
4. Туғаннан мектепке дейін. Мектепке дейінгі тәрбиенің негізгі жалпы білім беру бағдарламасы / Ред. ЖОҚ. Веракси, Т.С. Комарова, М.А. Васильева. - М.: 2010. -- 304 б.
5. Рыжова Н.А. Балабақшадағы экологиялық тәрбие. М.: Қарапуз, 2014 ж.
6. Серебрякова Т.А. Мектепке дейінгі жастағы экологиялық тәрбие. М.:

Академия, 2012. -- 208 б.

7. Трубайчук Л.В. Интеграция оқу процесін ұйымдастыру құралы ретінде // Бастауыш мектеп: дейін және кейін. - № 10, 2011. - б. 3

Жоғары оқу орындарындағы дуалды білім беру жүйесінің даму болашағы және артықшылықтары

Бегімхан Лаура Ержанқызы

«Мирас» университетінің 2 курс студенті

Ғылыми жетекшісі:

Полатбекова Гаухар Арипжановна

Түйін: Мақалада жоғары оқу орындарындағы дуалды білім беру жүйесінің даму болашағы және артықшылықтары қарастырылған.

Summary: The article discusses the prospects for the development and advantages of the dual education system in higher education.

Дуальды оқыту жүйесі білім беру мекемесінде және өндірісте параллельді оқытуды білдіреді. Оқыту теорияның практикамен байланысы принципіне негізделген. Егер дуальды оқыту жүйесі туралы айтатын болсақ, онда ол кәсіби білім беру мекемесінде теориялық оқытуды және ұйымда немесе кәсіпорында жұмыс орнында практикалық оқытуды біріктіреді. Оқу кезеңдері жұмыс кезеңдерімен ауысады. Бұл кезеңдер студент алатын мамандықтың ерекшелігін және ол жұмыс істейтін кәсіпорынның мүмкіндіктерін ескере отырып, әр түрлі ұзақтыққа ие болуы мүмкін, бірақ уақытша өлшемдегі оқытудың практикалық бөлігі күнтізбелік жылдың кем дегенде 50% -. құрауы керек. Мамандық алудың бұл тәсілі оқытудың классикалық түріне қарағанда сөзсіз артықшылықтарға ие. Студенттің кәсіби дайындығын қамтамасыз ететін арнайы пәндерді оқу кезінде оқытудың классикалық формасы үшін дәстүрлі теория мен практика арасындағы алшақтық жоқ екеніне назар аударғым келеді. Студент нені және не үшін, қалай және қайда оқытыны туралы нақты түсінікке ие ол бұл білімді жұмыста қолдана алады. Бұл шынымен де кәсіби білім алуға өте маңызды мотивация. Дуальды оқыту нысаны студентті ұйымға немесе кәсіпорынға жұмысқа орналастыруды көздейді, яғни студент оқу орнын бітірген кезде жұмыс берушілер бағалайтын жұмыс өтілі де, тәжірибесі де бар. Жаңа жұмыс орнына, міндеттер шеңберіне және кейде тіпті кәсіпте болған адамдарды қорқытатын ұжымға бейімделу студент үшін ауыртпалықсыз өтеді. Және бұл түсінікті: студентке бірінші күннен бастап кәсіпорында тәлімгер бекітілген, ол көмектеседі, кеңес береді және тәжірибемен бөліседі. Жұмыс істейтін студенттің міндеттерінің көлемі жеке операцияларды игерген сайын біртіндеп артады [1].

Дуальды білім беру қатысушылары үшін артықшылықтарды қарастырыңыз:

Кәсіпорындар үшін-білікті мобильді мамандар, оқу шығындарын азайту, қосымша табыс, бейімделген маманды мақсатты даярлау, кадр мәселесін шешу;

Кәсіптік білім беру жүйесі үшін-практика базаларын алу, түлектерді жұмысқа орналастыру, рейтингті, оқыту сапасын арттыру, педагог кадрларды тағылымдамадан өткізу мүмкіндігі, әлеуметтік әріптестік, заманауи жабдықтармен жабдықталған жұмыс орындары, мемлекеттік тапсырма.

Мемлекет пен қоғам үшін-оқыту шығындарын азайту; кадрлар тапшылығы проблемасын шешу; мемлекеттік бюджетті үнемдеу, әлеуметтендіру; ақшалай қаражатты мақсатты пайдалану;

Инновациялық процестерді жеделдету;

Дуальды оқытудың артықшылықтары көрінеді, өйткені оқыту өндіріс сұраныстарына мүмкіндігінше жақын, жұмысқа орналасудың жоғары пайызы, білім беру бағдарламаларының әртүрлілігін арттыру, студенттің жан-жақты кәсіби дамуы, бизнесті ынталандыру және кәсіптік білім беруге инвестициялау [2].

Дәстүрлі оқыту дуальдыдан не төмен, түсінуге тырысайық:

Дәстүрлі оқытудың негізгі проблемасы БЖБ түлектерінің бәсекеге қабілеттілігінің төмендігі, білім беру нәтижелерінің жұмыс берушілердің талаптарына сәйкес келмеуі, жоғарғы оқу орнындарының түлектері жұмысқа орналасуда қиындықтарға тап болады, сондықтан жұмыс берушілермен өзара іс-қимылдың жаңа тетігі қажет: өндіріс технологиясындағы және еңбекті ұйымдастырудағы өзгерістерді уақтылы анықтауға, жұмыс берушілердің кәсіптерге қойылатын талаптарын, жаңа еңбек функцияларын зерделеуге, қажетті қосымша құзыреттерді анықтауға, еңбек нарығын ескере отырып, тәжірибе қалыптастыруға мүмкіндік береді. Яғни кәсіби қызметке функционалдық талдау жасау қажет [5].

Тәлімгерлік институтын қалай жандандыру керектігін ойластыру қажет деп санаймын. Бүгінгі таңда өндірісте табысты жұмыс істейтіндердің көпшілігі осы мектептен өтіп үлгерді, ал бүгінде бізге кәсіпорындарда тәжірибе берудің заманауи түрлері қажет. Оқытудың дуальды Моделі, бұл осы механизмнің маңызды құрамдас бөлігі және мен оның ықпал ететінін тағы бір рет атап өткім келеді:

- * түлектердің кәсіби құзыреттіліктерін игеру;
- * белсенді өмірлік ұстанымды қалыптастыру;
- * өнімді еңбекке қабілетті жауапты тұлғаның қалыптасуы.
- * түлектерді жұмысқа орналастырудың жоғары пайызы;
- * білім алуда жоғары мотивация;
- * "практикадан теорияға" принципі, студент өндірістік жағдайлармен көбірек жұмыс істейді;
- * жұмыс берушілердің өздері мамандарды даярлау сапасын бағалау;
- * оқытушылардың өндірістегі барлық жаңалықтарды меңгеруі;
- * бюджетке түсетін жүктемені азайту.

Дуалды жүйе оған қатысатын барлық тараптардың — кәсіпорындардың, қызметкерлердің, мемлекеттің мүдделеріне жауап береді. Кәсіпорын үшін-бұл

қызметкерлерді іздеу және іріктеу, оларды қайта даярлау және бейімдеу шығындарын үнемдей отырып, олардың барлық талаптарына барынша сәйкестігін қамтамасыз ете отырып, өздері үшін дәл "тапсырысқа" кадрлар дайындау мүмкіндігі. Сонымен қатар, ең жақсы білім алушыларды таңдау мүмкіндігі бар, өйткені оқу жылдарында олардың барлық күшті және әлсіз жақтары айқын болады. Жастар үшін дуальды оқыту-бұл тәуелсіздікке ерте қол жеткізудің және ересек өмірге оңай бейімделудің тамаша мүмкіндігі. Дуалды жүйе өз мансабыңызды басқарудың тамаша мүмкіндіктерін ұсынады. Оның шеңберіндегі оқу деңгейі үнемі артып келеді. Ешбір орта кәсіптік білім дуальды оқыту сияқты ішкі өндіріс туралы білімді бере алмайды, бұл оны табысты мансап жолындағы маңызды қадамға айналдырады. Өз кезегінде, бұл тәсіл білім алушыларды оқуға ынталандырады [4].

Бірақ бәрі оңай емес, дуальды оқытуды енгізу үшін заңнамалық деңгейде көп нәрсе істеу керек-дуальды оқыту шеңберіндегі кәсіпорындардың міндеттемелерін бекіту, жұмыс берушілермен оқу жоспарлары мен бағдарламаларын әзірлеу кезінде оқу орындарына барынша дербестік беру. Әрбір оқу орны дуалды оқыту енгізілетін мамандықты және базалық кәсіпорынды айқындасын, іске асыру мерзімдерін көрсете отырып, дуалды оқыту жобасын кезең-кезеңімен енгізу жоспарын әзірлесін. Салалық қағидат бойынша арнайы пәндер оқытушылары мен өндірістік оқыту шеберлерінің біліктілігін арттыру орталығын құру; білім беру мекемелерінде дуальді оқыту жүйесі бойынша нормативтік-құқықтық және оқу-әдістемелік құжаттама әзірленуге, кәсіпорын персоналын Педагогикалық шеберлік негіздеріне оқыту мәселелері, сондай-ақ біліктілікті арттыру мақсатында колледж оқытушыларының кәсіпорындарда өндірістік тағылымдамадан өтуі қаралуға тиіс. Бұл дуальды оқытуды енгізудегі қиындықтардың бірнешеуі ғана [7].

Қорытындылай келе, дуальды оқыту жүйесі оқу орнынан шыққан кезде белгілі бір салада маман дипломы ғана емес, кез-келген кәсіби міндеттерді өз бетінше шеше алатын кадрларды дайындауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, олар дуальды оқытудан өткен ұйымның немесе кәсіпорынның ерекшеліктерін ескере отырып, мұндай мамандардың өндіріс үшін құндылығы қарапайым түлектермен салыстыруға келмейді және орта және жоғары буын басшылары өсетін кадрлық резервке үміткерлер сияқты оларға ставка жасалады [9].

Осылайша, оқытудың дуальды формасы оқу процесінің практикалық құрамдас бөлігін едәуір нығайтуға мүмкіндік береді, сонымен бірге ДББҰ федералды мемлекеттік білім беру стандартының талаптарын жүзеге асыруды қамтамасыз ететін теориялық дайындық деңгейін сақтай отырып, нақты еңбек функцияларын орындауға толық дайын мамандарды даярлау мәселесін шешуге көмектеседі. Кәсіпорынның білікті және кәсіби кадрларымен қамтамасыз ету үшін өндірістік сектор мен білім беру арасында нақты байланыс орнату қажет [10].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. Ташкент, 2015. — 200 с.,

2. Беспалько, В.П. Основы теории педагогических систем. - Воронеж: Изд-во ВГУ, 2013. - 304 с.

3. Домуладжанов И.Х., Домуладжанова Ш.И., Бояринова В.Г. Высшее профессиональное экологическое образование. Материалы 16-й Юбилейной научно-практической конференции (23.09.2016 Одесса),»»«Качество, стандартизация контроль: теория и практика» АТМ, Киев 2016 с.55-58.

4. Кларин М.В. Инновации в обучении. М.: Наука, 2012. 223 с.

5. Латипова М.И., Домуладжанов И.Х., Бояринова В.Г. К вопросу о системном экологическом образовании. Материалы Международной научно-практической конференции «Повышение эффективности использования и воспроизводства природных ресурсов». Великий Новгород, с.52-58. 2016.

6. Мельников С.В. Новые образовательные технологии в условиях компетентного подхода. Вестник Учебно-методического объединения вузов России по образованию в области социальной работы. – М.: РГСУ, 2014. - № 4.

7. Югфельд Е.А. Дуальная система образования как катализатор успешной профессиональной и социальной адаптации будущего специалиста // Образование и наука. 2014. №3(112). Стр.49-62.;

8. Сидакова Л. В. Сущность и основные признаки дуальной модели обучения // Образование и воспитание. — 2016. — №2. — С. 62-64.

9. Анисимов, П.Ф. Развитие СПО в контексте модернизации российского образования / П.Ф. Анисимов // Среднее профессиональное образование. -2004. - № 2.-С. 10.

10. Терещенкова Е.В. Дуальная система образования как основа подготовки специалистов // Концепт. – 2014. – №04 (апрель). – ART 14087. – 0,4 п. л. – URL: <http://ekoncept.ru/2014/14087.htm>.

Қарағай ағашының ерекшелігі, қасиеттері, отырғызу тәсілі

Бекжанова Диана Нұрымқызы

Жолшена Армангүл Алдонгарқызы

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің 1 курс студенттері

Ғылыми жетекшісі:

Ещанова Гульнар Жалғасовна

Қарағай ағашының ерекшелігі, қасиеттері, отырғызу тәсілі

Андатпа: Мақалада қарағайдың толық сипаттамасы берілген және құрамы жағынан пайдалы қасиеттері баяндалған. Қарағай тікендерінің емдік, дәрумендік ерекшеліктері де сипатталған. Трансплантациялау әдісі көрсетілген.

Кілт сөздер: ине, жапырақ, ағаш, қылқан, инфузия, процедура, топырақ, контейнер, көшеттер, дренажды топырақ, трансплантациялау.

Особенности сосны, свойства, способ посадки.

Аннотация: В статье дана подробная характеристика сосны и ее полезных свойств с точки зрения состава. Также описаны лечебные и витаминные свойства шипов сосны. Указан метод трансплантации.

Ключевые слова: хвоя, лист, дерево, кисть, настой, прием, почва, емкость, рассада, дренажная почва, пересадка.

Pine tree features, properties, planting method.

Abstract: The article gives a detailed description of pine and its beneficial properties in terms of composition. The healing and vitamin properties of pine thorns are also described. The method of transplantation is indicated.

Key words: needles, leaf, tree, brush, infusion, reception, soil, container, seedlings, drainage soil, transplantation.

Қарағайлы орман өзінің монументалдылығымен, ғаламның іргетасының тұрақтылығы мен қолтаңбасы, оның ұмтылысы жоғары және аурудың бірегей тазалығы сезімімен таң қалдырады. Ежелгі заманнан бері бұл ағаштар өлместік пен құнарлылық, даналық және рухани көмек символы болып саналады.

40-50 метр биіктікке жетсе, қарағай бірінші өлшемдегі ағаштардан құрметті орын алады. Негізгі қабаттағы диаметрі 100 см жетеді, қабығының түсі гетерогенді, оның қалыңдығы. Бұл факт логикалық түсініктеме береді.

Ағаштың төменгі бөлігіндегі магистральды қызыл-қоңыр немесе сұр жабынының қалыңдығын қорғаныш функциясы бар, оны құрғақшылық кезінде және төменгі өрттен қорғайды. Магнитканың ортаңғы және жоғарғы бөліктерінде терең, икемді бұрылыс ойықтары жоғалып, сары-қызыл реңктің іс жүзінде тегіс беткі қабатына айналады, жіңішке, қабыршақтағыш плиталармен. Ауыр екепелерде, қарағайлар, тіпті биік биіктікке аршылған шұңқырлармен жұқа болып өседі. Ал жалғыз тұрған қылқан жапырақты өсімдіктер қарсы қасиеттерге ие: өсім аз, ал бұтақтар үлкен. Жасы жас ағаштан тәждің пішіні

өзгереді: жас жылдардың конусынан орта өмір кезеңінде сфералыққа дейін және қартайған қолшатыр тәріздес жазық. Шорты қарағайының инелері көгерген-жасыл түсті, иглалардың ұзындығы 5-8 см, олар құрылымдарда өте тығыз, жұптастарда жиналған. Егер жапырақты ағаштар жыл сайын өз декорациясын өзгертсе, онда қылқан жапырақты ағаштар үш жылда бір рет; Бұл әдетте қыркүйек айында болады.

Қарағай құмды топырақты жақсы көреді, бірақ оның өзгеруіне қабілетті тамыр жүйесі есебінен өсетін кез-келген жағдайға бейімделе алады. Құрғақ жерлерде немесе терең жер асты суларында кенеулік қарқынды дамып, 6 метрге дейін жетеді. Ылғалмен қаныққан топырақтың жақсы тармақты беткі тамыр жүйесі пайда болуына себеп болады.

Климаттық мән-жайларға керемет әсер қалдырады. Бұл ағаш Арктикада және Қазақстандағы тыныштықта өсіп, аязды да, жылуды да тұрақты түрде өсіреді. Бұл өкілдің өмірі орта есеппен 200 жылға дейін созылады, бірақ 400 жылдан асатын ерекше жағдайлар бар.

Шырын қыс мезгіліне қарапайым ерекше дайындық. Инелердің ағашта қалуы үшін ол арнайы балауызбен жабылады - ол арқылы бұлану және ағаштың тынысы тоқтайды. Бұл өсімдік көбінесе қалалық жерлерде кездеседі, бірақ ластанған ауаны тасымалдау қажет емес, оны тазалаудың қажеті жоқ, өйткені 1, 5 жыл бойы инелер шұңқыр мен шаң қабатымен жабылады, бұл

қарағайдың өмір сүруін қиындатады.

Құрамы және пайдалы қасиеттері

Мыңжылдықтар бойы қуатты емші ретінде белгілі қылқан сұлулық. Қазба жұмыстары кезінде табылған ежелгі Мысыр балмұздары қарағай шайырын әлі де бактерицидтік қасиеттерін жоғалтпады. Табиғат мұндай көмекшілердің адамдарды емдеу қажеттілігін керемет түрде көрсетті. Ең бастысы, адамдар оны ризашылық пен қамқорлықпен пайдалануды ұмытпайды.

Қарағай инелерінде табылды:

- антиоксиданттық С дәрумені;
- каротин, ол жиі «жастар эликсирі» және «ұзақ өмір көзі» деп аталады;
- Қанның қалып қою деңгейін қамтамасыз ететін К витамині, қанның қан кетуіне және қан жоғалуына жол бермейді;
- В2, D, E, R дәрумендері.

Тіпті қабат пайда көре алады - тамақ өнеркәсібінде бояғыштар құрамында қолданылатын антоцианиндердің көп мөлшерде пигменті бар.

Зерттеу нышаны: Қарағай көшеттерін отырғызу және оларды жаңа орынға бейімдеу үшін неғұрлым қолайлы уақыт - сәуірдің екінші жартысы немесе қазан айының бірінші онкүндігі. Мұндай кезеңдер қажетті температура режиміне байланысты: көктемде топырақ жеткілікті ылғалды ұстап, жақсы ылғалдандырады, және осы күзгі кезеңде көшет қалыпты түбірін жасауға және қысқы аязға дайындалуға мүмкіндік береді. Ағаштан әдемі және оның сұлулығымен рақаттану үшін, күн сәулесінен орындарды таңдау ұсынылады; соңғы шара ретінде жеңіл көлеңкеден өту рұқсат етіледі. Реңкеге отырғызылған қылқан жапырақты өсімдік құлап, оның өсуі баяу болады, тәжі инелердің тығыздығы мен байлығымен ешқашан әсер етпейді.

Жер құмды немесе құмды болса, қылқан жапырақты сұлулықты отырғызуға дайындалу үшін арнайы талаптар талап етілмейді. Топырақ ауыр сазды болса, онда 20 см кем емес сынған кірпіш, шифер немесе кеңейтілген балшықпен

отырғызу шұңқырын толтыру, дренажды дайындау қажет. Топырақ қышқыл болған жағдайда, отырғызу есігіне 150 г әк қосылады. Көкөніс таңдау сияқты маңызды сәтте «кездейсоқтыққа» сенбе. Таяу орманда қазылған тікенекті «нәресте» түбіртекке түспейді және келесі жылы қаңырап бос қалады. Шынында да, осы өсімдіктің тамырларында 20 минут бойы сыртта өлетін қажетті бактериялар өмір сүреді. Сондықтан қарағай отырғызудың ең маңызды шарты түбірлік жүйенің ауаға әсерін барынша жақындатуын қамтамасыз ету болып табылады. Тұқымдық бактериялардың өміршендігін қамтамасыз ететін контейнерлерде мамандандырылған питомниктерде көшеттерді сатып алу қажет.

Қылқан жапырақтары 5 жылдан жоғары және 40 см жоғары емес болуы керек. Бұл оңтайлы өлшемдер оған жаңа жерде тезірек және оңайырақ орналасуға мүмкіндік береді.

Қондырғылардың өлшемдері контейнер көлеміне байланысты болуы тиіс: диаметрі 30 см және

тереңдігі 40 см болуы керек. Дренажды топырақпен топыраққа себуге жеткілікті, бірақ бұл үшін жердің 3 бөлігінің топырақ қоспасын және құм мен шымтезенің 1 бөлігін қолдануға болады. Қылқан жапырақты сұлулық топырақтың сапасына талап етпейді және өсудің кез-келген жағдайына бейімделе алады. Бірақ жас өсімдік отырғызу алдында, қоспасы кезең тезірек және өсу қарқынды болып табылады, сондықтан топырақ қоспасына суперфосфат 150 г қосу керек.

Трансплантациялау әдісі

Егер қандай да бір себептермен жас зауытты басқа орынға ауыстыру қажет болса, онда қылқан жапырақты ағаш үшін дұрыс және ең жарақат ретінде оны қалай жасау керектігі туралы табиғи сұрақ туындайды.

1. Ең алдымен, мұндай рәсім 5 жастан асқан ағаштармен жүргізілгенін атап өту керек.

2. Бұл үшін негізгі шарты - жердің тамырын сақтап қалу. Оның мөлшері төменгі бұтақтардың диаметріне сәйкес болуы керек, бірақ кемінде 60 см. Ағашты қазып болғаннан

кейін бұл түйір екі қабатта дәнекермен, табиғи шүберекпен немесе орауышпен байланыстырылуы керек: олар жердің құлауынан сақтайды. Жерде тез шіріп кететін және түбірлік жүйенің дамуына кедергі келтірмейтін штамппен бірге, қарағай алдын-ала дайындалғанға дейін төмендетілуі мүмкін. Бөшкелер

топырақпен жабылған және тығыздалған. Осыдан кейін сіз тамырдың өсуін ынталандыру үшін «Корневини» нұсқауларына сәйкес қосымша суару керек.

3. Күн сәулесінен және суды үнемдей отырып, судың тоқырауын болдырмай, тәжін шашу немесе шашыратып алу керек.

4. Кейбір сарапшылар мұндай ағаштарды стресс-препараттармен емдеуге кеңес береді, мысалы, Цитовит.

Ұсыныс:

Қарағайларды көптеп отырғызу. Бұл бір жағынан ормандарға әдемілік береді. Мысалы сәндік қарағайларды, карликов және т. б. бар. Саябақтарға да әдемі көрініс береді. Ауаға да дәрілік қасиеттері жағынанда үлесі орасан зор.

Қолданылған әдебиеттер:

1. А.М Кукушева, З.Е. Какеежанова Практикум по плодоводству Северного Казахстана, Павлодар.
2. Втковский В. Л. Плодовые растения мира.
3. Бурлак В. А. Выращивания саженцев яблони и груши для закладки слаборослых садов.

Мектеп биология курсында модульді оқыту технологиясын пайдаланудың ерекшеліктері

Билалова Нафасат Хикматовна

«Мирас» университетінің 3 курс студенті

Ғылыми жетекшісі:

Кабылбекова Айсулу Тенелхановна

Резюме: В статье описаны особенности использования модульной технологии обучения в школьном курсе биологии.

Summary: The article describes the features of the use of modular teaching technology in the school biology course.

Модульдік оқытудың негізгі мәні-оқушы оқу мазмұнын және осы мазмұнды игеру бойынша оқу іс-әрекетінің әдістерін біріктіретін оқу-танымдық іс-әрекеттің мақсаттарына толығымен дербес қол жеткізеді. Оқу процесіне модульдік технологияны енгізудің негізгі мотивтері мыналар болуы мүмкін:

- оқу нәтижелеріне қол жеткізу кепілдігі;
- оқушылардың топтарда, жұпта жұмыс істеу мүмкіндігі;
- мұғалім мен оқушының тепе-тең қарым-қатынасы;
- жолдастармен қарым-қатынас жасау мүмкіндігі;
- оқу деңгейін таңдау мүмкіндігі;
- жеке қарқынмен жұмыс істеу мүмкіндігі;
- оқытудың соңғы нәтижелерін ерте көрсету;

- оқу материалын игеру процесінде бақылау.
- Модульдік оқытудағы мұғалімнің рөлі.
Модульдерді құрастыру-нұсқаулық;
Олармен практикалық жұмыс кезінде нұсқауларды нақтылау;
Білімді бақылау және дағдыларды түзету [1,2].

Мұғалім сабақтың мақсатын, сабақтың әр кезеңінің міндеттерін дәл тұжырымдап, оқу мазмұнын жеке логикалық аяқталған оқу элементтеріне бөліп, әрқайсысының орындалу алгоритмін ойластырып, оқушылардың оқу іс-әрекетінің тәсілдерін анықтап, нәтижені болжап, сабақ мәтінінің қажетті көшірмелерін дайындауы керек (Сурет 1).

Модульдік оқытудың өзектілігі - Оқу модулі, оның ішінде: ақпараттың толық блогы; оқушының мақсатты іс-қимыл бағдарламасы; мұғалімнің оны сәтті жүзеге асыруға арналған ұсыныстары (кеңестері). Модульдік технология оқытуды дараландыруды қамтамасыз етеді: оқыту мазмұны бойынша, игеру қарқыны бойынша, Тәуелсіздік деңгейі бойынша, оқыту әдістері мен әдістері бойынша, бақылау және өзін-өзі бақылау әдістері бойынша. Модульдік оқытудың басқа оқыту жүйелерінен түбегейлі айырмашылықтары келесідей:

- оқытудың мазмұны аяқталған тәуелсіз кешендерде ұсынылады, оларды игеру мақсатқа сәйкес жүзеге асырылады. Мақсат білім беру үшін қалыптасады және зерттелетін мазмұнның көлемін ғана емес, сонымен бірге оны игеру деңгейін де көрсетеді. Сонымен қатар, оқушы мұғалімнен жазбаша түрде қалай ұтымды әрекет ету керектігі туралы кеңестер алады:

- мұғалімнің оқушылармен қарым-қатынас формасы өзгереді. Ол модульдер арқылы жүзеге асырылады және, әрине, басқарылатын және басқарушының жеке қарым-қатынас процесі жүзеге асырылады [5,6].;

- оқушы өз бетінше көп уақыт жұмыс істейді, мақсат қоюды, өзін-өзі жоспарлауды, өзін-өзі ұйымдастыруды және өзін-өзі бақылауды үйренеді;

- оқушыларға жеке кеңес беру, дозаланған көмек көрсету мәселесі жоқ;

Модульдік оқытудың мақсаты: оқушылардың дербестігін дамытуға жәрдемдесу, олардың оқу материалын пысықтаудың жеке тәсілдерін ескере отырып жұмыс істей білуі (Сурет 2).

Сурет 2. Модульдің жалпы сипаты

Модуль-бұл мақсатты функционалды түйін, онда оқу мазмұны мен оны игеру технологиясы жоғары деңгейлі құндылықтар жүйесіне біріктірілген.

Модуль құрамы:

1. Оқу мазмұны.
2. Мақсатты іс-қимыл жоспары.
3. Дидактикалық мақсаттарға жету бойынша әдістемелік нұсқаулық.

Модульдік оқытудың мәні-студент модульмен жұмыс жасау барысында оқу –танымдық мақсатқа дербес қол жеткізеді-бұл мақсатты функционалды түйін, онда модульдің және осы мазмұнды игеру бойынша оқу іс-әрекетінің әдістері біріктірілген.

Сурет 1. Модульді оқыту технологиясының ерекшеліктері

Қазіргі биология сабағы қандай болу керек? Ол қазіргі жағдайда Қоғамның мектепке әлеуметтік тапсырысы өзгерген кезде, оның түлегі жан-жақты дамыған, белсенді, шығармашылық тұлға болуы керек, оның алдында тұрған міндеттер мен мәселелерді өз бетінше шеше алатын кезде оқытудың негізгі ұйымдастырушылық формасы болып қала ала ма? Менің көзқарасым бойынша, қазіргі заманғы биология сабағы өзінің әртүрлілігіне, икемділігіне, серпінділігіне, өзектілігіне байланысты қоғам алға қойған кез - келген міндеттерді шеше алады- Оқушылардың жеке басын жан-жақты дамыту [3].

Модульдің оқыту технологиясына байланысты биология пәні бойынша мектеп оқушыларына эксперименттік жұмыстар ретінде биологиялық тапсырмалар беріліп, оларды оқушылар орындап, оң нәтижесі алынды.

Биологияны зерттеу жаратылыстану-ғылыми ойлаудың негізін қалайды, қоршаған ортаға ұқыпты қарауды дамытады, салауатты өмір салтын ұстануға үйретеді және экологиялық мәдениетті қалыптастырады.

Зерттеу жұмыс нәтижесі бойынша модульдік оқытудың тиімді тұстары, ерекшеліктері, сипаты және модульдік оқытудың биология сабағындағы рөлі, қажеттілігі, пайдаланудың мазмұны айқындалды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Куанышова С Биологияға кіріспе. - Шымкент: Мирас университеті, 2018 - 136 бет.
2. Куанышова С.Е., Сулейменова М.Т. Биологияны оқыту әдістемесі: Оқу құралы. - Шымкент: "Нұрлы Бейне" баспасы, 2020. - 216 стр
3. Торманов Н. Биологияны оқытудың инновациялық әдістемелік кешенінің нұсқауы. - Алматы: Қазақ университеті, 2014-187 бет

Жеміс дақылдарының тіршілігіндегі экологиялық себеп шарттар

Бөлебай Гүлжан Мұратқызы,

Тоқбай Альфия Абайқызы

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің 1-курс студенттері

Ғылыми жетекшісі:

Ецанова Гүлнар Жалғасовна

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қаласы

***Аннотация:** Қазақстанның ауыл шаруашылығының өндірісінің маңызды салаларына көкөніс және жеміс шаруашылығы жатады. Бұл өсімдік шаруашылығының ерекше мамандандырылған және қарқындатылған салалары. Жеміс дақылдарының мол өнім беруі үшін тіршіліктегі көптеген экологиялық факторлар ықпал етеді. Соның бірі; жарық, жылу, ауа-газ режимдері.*

Қазақстанның 2017-2025 жылдарға арналған тұрақты даму тұжырымдамасында жеміс-көкөніс шаруашылығының одан әрі дамуы қарастырылған. Осыған орай, бұл мақалада жеміс дақылдарына қолайлы тіршілік жағдайын қамтамасыз ететін экологиялық шарттар жөнінде толығырақ тоқталдық.

Кілт сөздер; жарық, жылу, газдық орта, өнім, жеміс, режим, дақыл, фотосинтез, өсімдік, тіршілік, атмосфера, температура.

***Аннотация:** Овощеводство и плодоводство - одна из важнейших отраслей сельскохозяйственного производства Казахстана. Это узкоспециализированные и интенсивные отрасли растениеводства. Обильному производству плодовых культур способствуют многие экологические факторы. Один из них - свет, тепло, воздушно-газ режимы.*

Концепция устойчивого развития Казахстана на 2017-2025 годы предусматривает дальнейшее развитие плодовоовощного хозяйства, поэтому в

данной статье мы подробно остановились на экологических условиях, обеспечивающих благоприятные условия жизни плодовых культур.

Ключевые слова: свет, тепло, газообразная среда, продукт, плод, режим, урожай, фотосинтез, растение, жизнь, атмосфера, температура.

Abstract: *Vegetable and fruit growing is one of the most important branches of agricultural production in Kazakhstan. These are highly specialized and intensive branches of crop production. Many environmental factors contribute to the abundant production of fruit crops. One of them is light, heat, air-gas modes.*

The concept of sustainable development of Kazakhstan for 2017-2025 provides for the further development of the fruit and vegetable sector, therefore, in this article, we dwelled in detail on the environmental conditions that provide favorable living conditions for fruit crops.

Key words: light, heat, gaseous medium, product, fruit, mode, harvest, photosynthesis, plant, life, atmosphere, temperature.

Жарық - жасыл өсімдіктердің органикалық заттарды (фотосинтез) қалыптастыруына қажет жағдай. Жарықтың ең басты және негізгі көзі – күн. Өсімдік үшін жарық сәулесінің ұзындығы 300- ден 400 нм мәні зор. Қысқа толқынды (ҚТ - 300-400 нм) және ұзын толқынды (ҰТ -400 нм >) жылу радиациясын ажыратады. Өсімдіктер үшін негізгі саналатын қысқа толқынды радиацияның шегінде ультракүлгінді (толқын ұзындығы 400 нм кем), физиологиялық (350-450 нм), оның ішінде фотосинтез жолын анықтайтын ФБР (380-710 нм) ажыратады. Түзілудің ультракүлгінді бөлігі айтарлықтай деңгейде С дәруменнің жиналуын, өсімдіктің суыққа төзімділігін және өсу сипатын анықтайды.

Күн сәулесі өсімдікке тік және шашыраңқы, тік сәуле өсімдікке параллель, негізінен сыртқы жапырақтарға және нағыз тал түсте түседі.

Қыста шашыраңқы сәуле басым келеді. Көктемгі күн сәулесінде ұзын толқын, жаз күніне қарағанда, басымырақ болады. Таңертең және кешке қарай қызыл сәуле молаяды және күлгін сәуле мен ФБР (фотосинтетикалық белсенді радиация) саны азаяды. Бір өлшем уақытта жазықтыққа тік (перпендикулярлы) келіп түсетін күн қуатының ағымын *радиация пәрменділігі* немесе *сәулелену* дейді және Дж/см². мин., немесе Вт/см² белгілейді.

Әдетте, іссанада жарықтану режимін сипаттау үшін, бір өлшем алаңға түсетін жарық ағымымен анықталатын жарықтылықты пайдаланады. Жарықтылықты люкспен өлшейді. Өсімдіктердің басым бөлігіне 20-30 мың люкстік жарық жеткілікті болады, егер өсімдіктер жеке-жеке орналасса, ал жинақы орналасқандарға ол жоғарырақ болуға тиіс. Салыстырмалы түрдегі жоғары жарықтылық өндірімінің сапасын жақсартуға, дәрмектердің көбеюіне, ағзалар үшін зиянды нитраттар мен нитриттердің төмендеуіне мүмкіндік жасайды. Жоғары жарықтылық (60-70 мың және одан жоғары люкс) өсімдіктің өсуін тежейді. Мұндай жағдайда жапырақ және жеміс бетінің температурасы өсімдік үшін бүлдірушілік шектен асады (жарық күйдіргі). Көктемде немесе

ұзаққа созылған бұлыңғыр күндердің ашық ауа райына ауысқандағы, төмен жарықтанудың жоғарыға күрт ауысуы ерекше зиянды.

Жеміс өсімдіктерінің дерлік бәрі жарық сүйгіштер, жарық жеткіліксіз болса өнімділіктерін нашарлатады. Өсімдіктің жарықтың жеткіліксіздігіне реакциясы көптеген жағдайларға: түрлік және сұрыптық қасиеттеріне, өсінді кезеңіне, жекелеген мүшелері мен оның бөліктеріне, кешенге қатысатын басқа да жағдайларға және т.б. байланысты болады. Мысалы, тәтті шиө ағашы өте жарық сүйгіш, ал актинидия болса, көлеңкеге шыдамды өсімдік. Өсімдіктің гүлдеу кезеңінде жарыққа талабы, бүршік ату кезеңімен(табиғи тыныштық кезеңін айтпағанда) салыстырғанда өте жоғары. Бір өсімдіктің репродуктивті мүшелері, өсінділерге қарағанда жарыққа жоғары талап қояды.

Ағаштар жиі отырғызылса бойлап өседі. Мұндайда жарықтың жеткіліксіздігінен бөрікбас ішіндегі ұсақ бұтақшалар мен жемісті бұтақшалар солып қалады, бұтақтардың ұшы жалаңаштанады, жемістер тек олардың ұштарында ғана байланады; жапырақтары ұсақ, жұқа, ашық жасыл түсті болады, өркендер ұзарады, ал жемістері уақ және бояуы әлсіз келеді; жемістенуі бөрікбастың шетіне қарай ауысады.

Сирек отырғызылғанда, әр ағаш жақсы жарықтанғанда, бөрікбас аумақты (жалпақ) болады, бұтақтардың жалаңаштануы шамалы, өркендері жуанданып өседі, жапырақтары жалпақ, қою жасыл түсті, жемістері ірі, бояуы анық келеді.

Өсімдіктің өсуі және өнім қалыптастыруы жарықтанумен бірге күннің ұзақтығына да байланысты. Өсімдіктің күн мен түннің ауысуына реакциясын *фотопериодизм* деп атайды. Жеміс ағаштарын қатаң қысқа немесе ұзақ күннің өсімдіктеріне жатқызуға жемісшілердің негізі болмаса да, өсімдіктердің өсінді кезеңіндегі жарықтанудың ұзақтығы олардың өсуіне және дамуына елеулі әсер етеді. Мысалы, өрік пен грек жаңғағы нағыз оңтүстіктік дақыл болғанымен, Санкт-Петербургтің қысқа күнінде қосымша жарықтандырғанда ойдағыдай (табысты) өсе алады. Филогенездері солтүстік ендікте өткен қарақат, қарлыға, мүкжидек ТМД елдерінің ортаңғы алқабында ойдағыдай дамиды.

Жылу режимі

Жеміс өсімдіктерінің барлық өсу және даму үдерісі айналаның белгілі бір температурасының режимінде өтеді. Өсу-даму кезеңіндегі жылудың жеткіліктілігін, белсенді температура жиынтығы бойынша жорамалдауға болады, ол өсімдіктің немесе сұрыптын талабына сай болуға тиіс. Қазақстанда өсірілетін жеміс жидек дақылдарының басым бөлігіне белсенді температура болып 8, 5-10°C саналады. Фенологиялық кезеңнің басым бөлігі (гүлдеу, жемісінің өсуі, өркендерінің жетілуі) үшін 15°C жоғары температура қажет.

Жылу жетпегенде жеміс өсімдіктерінің дамуы ұзарады, ағаш сүрегі жетіліп үлгермейді де, олар күзгі және ерте қысқы теріс температураға шынығу сатысынан толық өте алмайды, нәтижесінде қысқа төзімділігі күрт төмендейді. Сондай-ақ, жемісі пісіп үлгермеуі мүмкін.

Жылу тым мол болғанда (қоңыржай аймақтың жеміс дақылдары үшін 30-35°C жоғары) бүкіл тіршілік үдерістері бұзылады, ал одан да жоғары болғанда ағаштарда, жапырақтарда және жемістерде күйік пайда болады; жемістерінің өсуі

және пісуі біркелкі болмайды; қабығының түсі және жемістерінің дәмі нашарлайды, олардын сакталғыштығы төмендейді. Жиі жемістердің жинауға дейін шашылуы және жеміс өсімдіктерінің зиянкестермен зақымдануы, ауруларға шалдығуы арта түседі. Температураның 55°C жоғары болуы өсімдіктердің опат болуына жетелейді. Алманың жазғы сұрыптарына жемісінің пісуі үшін 10°C жоғары температураның 1900°C қысқы сұрыптарына - 2200°C, күзгі-қысқыларына - 2300°C жиынтығы қажет.

Өсімдіктің аязға төзімділігі тұқымқуалаушылық ерекшеліктерімен анықталады. Мысалы, лимон ағашы-5-тен-12°C ратурада зақымданса, солтүстіктік алмаларының ағаштары -40°C дейінгі температураға шыдайды. Жеміс өсімдіктерінің қысқа төзімділігінің маңызды шарты болып табиғи тыныштық- тың терендігі және кезеңнің ұзақтығы саналады. Әдетте, кезең неғұрлым тереңірек және ұзағырақ болса, соғұрлым өсімдік қысқа төзімдірек келеді.

Өсімдіктердің ыстыққа төзімділігі де көбінесе олардың, эволюция барысында әр түрдің немесе экологиялық топтардың тіршілік ету ортасының жағдайының әсерінен қалыптасқан тұқымқуалаушылық қасиеттеріне байланысты. Жеміс өсімдіктерінің арасында ыстыққа төзімділігімен субтропикалық және цитрусты өсімдіктер ерекшеленеді. Өсімдік шаруашылығы іссанасында ыстыққа төзімділікті арттыру, жас өсімдіктерді (көшеттерді) өзгермелі температурамен шынықтырудан басқа, өсімдіктерді кейбір химиялық дәрмектермен, оның ішінде, мырыш ерітіндісінің тұздарымен (0, 05%) және бор қышқылымен (0, 05%) өңдеу қолданылады.

Жеміс өсімдіктерінің жылуға ең талап қоятындарына субтропикалық дақылдар жатады. Олардың өсуі үшін 15°C жоғары 180-200 тәуліктік өсінді кезең қажет. Жаздық жылудың кемуіне қарай жаңғақтылар мен оңтүстіктік жеміс дақылдары:шабдалы, өрік, беже болып орналасады. Талабы төменділерге алма, алмұрт, алхоры, шие, жидектілер таңқурай, қарақат жата- ды. Жаздық жылуға талабы сұрпына да байланысты келеді. Мысалы, алма мен алмұрттың қысқы сұрыптарына 15°C жоғары температура, ал жазғы сұрыптарына сәйкесінше - 80-90 тәулік қажет.

Қазақстанда жылумен қамтамасыз етілуіне қарай жеміс шаруашылығының оңтүстік, батыс және солтүстік аймақтары ажыратылады. Бірақ айтарлықтай деңгейде кез келген текті немесе сұрыпты өсірудің тиімділігі қысқы кезеңдегі температураға көптеп байланысты. Ең көп және қауіпті зақымдануларды Қазақстанның солтүстігінің күрт қоңыржай жағдайында байқалатынын, жеке-леген тектер мен сұрыптардың аязға шыдамдылығымен ғана қарастырылмай, сонымен бірге барлық алмасу үдерістерінің өзгермелі айнала жағдайына бейімделу қабілетімен де байланыстыру керек.

Жеміс өсімдіктерінің аязға ең әлсіз мүшесі – тамыры. Мысалы, орталық аймақтағы алмалардың мүшелері – 38-40°C дейінгі аязға шыдаса, ормандық алманың телітушісінің тамыры 13-14°C зақымданады. Тәтті шиенікі — 11-12, шиенікі — 14-15, қарлығанікі — 18°C зақымданады. Тамырлардың үсуі аязы ұзақ және қары аз қыстарда байқалады. Тамырлардың зақымдануы жиі қарсыз күзде,

температура $-20-30^{\circ}\text{C}$ төмендегенде байқалады. Осы кезеңде ағаштың айналасын көңмен, сабанмен және ағаш үгіндісімен жабындау тамыр жүйесін үсіктен жақсы сақтайды.

Бақ салу, орнын дұрыс тандау, тектер мен сұрыптарды тандап алу, Қазақстанның солтүстігінің жеміс шаруашылығы үшін өте маңызды рөл атқарады.

Ауа-газ режимі

Өсімдіктің тіршілік әрекетіне оттегінің, көмір қышқыл газдың және азоттың тікелей қатысы бар. Атмосфера ауасындағы олардың мөлшері 21; 0, 03 және 78%-ға сәйкес келеді.

Оттегі өсімдіктің тыныс алуына, әсіресе тамырларына және тұқым енгенде қажет. Оттегі өсімдіктің барлық мүшелеріне (жапырақтарына, сабақтарына, тамырларына) еркін жететін болуы керек. Тамыр мен микроағзалардың бірқалыпты тіршілігі үшін топырақ ауасындағы оттегі мөлшері 10%-дан кем болмағаны дұрыс. Топырақтың ауалануының төмендеуіне шие, өрік, шабдалы, бадам ерекше сезімтал келеді.

Ашық жерлерде ауаның топыраққа келуі жиі шектеледі де, еніп келе жатқан тұқымның және тамырдың тыныс алуын қиындатады. Ауа алмасуын жақсарту үшін топырақты қопсытады, сонда тамырдың тыныс алуына мүмкіндік береді және бактериялардың тіршілік әрекеті күшейіп, топырақтан көмір қышқыл газының бөлінуі арта түседі. Қорғаулы жерлерде тамырды ауамен қамтамасыз етілуін жақсарту үшін жеңіл топырақты және төсемдерді (субстраттарды) пайдаланады және олардың тығыздалуын болдырмас үшін қопсытқыш материалдар қосады, қымталайды, қопсыту жүргізеді. Көмір қышқыл газды (CO_2), фотосинтез үдерісінде органикалық заттарды құрастыру үшін өсімдіктер жапырақтарымен ауадан сіңіреді. Өсімдіктер үшін жеткілікті жарықтануда және температурада көмір қышқыл газының ауадағы оңтайлы мөлшері 0, 15-0, 30%-ға тең. Осындайда фотосинтездің пәрменділігі және өсімдік өнімділігінің артуы байқалады. CO_2 мөлшері 0, 01% тең болғанда ассимиляция тоқталады. Топырақтағы CO_2 (1% артық) молаюы тамыр мен тұқым үшін, әсіресе, төмен температурада және ауаның келуі нашарлағанда, зиянды. Оттегіні молайту және CO_2 азайту үшін, топырақты уақытында қопсытады.

Көмір қышқыл газының негізгі көзі болып, органикалық заттарды ыдырататын микроағзалардың тіршілік әрекетінің нәтижесінде ол пайда болатын, топырақ саналады. Осының нәтижесінде топырақ үстілік ауа көмір қышқыл газымен үздіксіз қанығып отырады. Топырақ үстілік ауаның көмір қышқыл газының молаюы неғұрлым топырақта органикалық заттар көп болса, соғұрлым артады. Қарашіріндіге бай топырақтар сағат сайын 25 кг/га көмір қышқыл газын бөліп шығарады.

Ауаның азоты - инертті газ. Ол жеміс өсімдіктерінің өніміне әсер етпейді, бірақ оның болуы топырақтағы және бұршақ тұқымдастарының түйнектеріндегі пайдалы микрофлораның іс-әрекетін қамтамасыз етеді.

Қоныр салқын желде өсімдік көмір қышқыл газбен жақсы қамтамасыз етіледі. Жел күшейгенде (8 м/с артық) буланумен судың шығыны артады, қыста

қар ұшырылып әкетіледі, ағаш бөрікбасының енкiштігі және ассимметриялығы күшейеді, жәндіктердің гүлдерді тозаңдандыруының және пестицидтермен бүркудің тиімділігі кемиді. Гүлдеу кезіндегі күшті жел аралардың ұшуына кедергі жасайды, аналықтың аузын құрғатып, тозаңы өнбейді және ұрықтану жүрмейді. Жемістің пісу кезіндегі жел бұтақты сындырады, жемісті үзеді.

Ауаның ылғалдылығының да маңызы зор. Жаздағы ыстық жел ағаштың өсуін әлсіретеді, өнімді және жемістің сапасын төмендетеді, ал жас бақтарда тым құрғаудың нәтижесінде өсімдіктердің құрауы жиіленеді. Қыста қатты желде ағаштар аяздан зақымдануы мүмкін. Ауа тым ылғалды болғанда әртүрлі саңырауқұлақ аурулары тезірек дамиды. Жеміс шаруашылығында ауадағы зиянды газдардың: күкірт газының, күкірт ангидридiнiң, хлордың, қорғасынның бар-жоғын ескеру керек. Бұлар үлкен қалалар маңайындағы, өндіріс және жол бойындағы ауада көбірек жиналады.

Сонымен, жеміс өсімдіктерінің өсуі және дамуы үшін температура, күн сәулесі, газдық орта, су және минералды қоректік заттар - міндетті және бағасы бірдей, алмастырылмайтын факторлар болып саналады. Жоғары өнім алу үшін жеміс өсімдіктерін топырақ-климат жағдайының барлық кешенімен оңтайлы қатынаста қамтамасыз ету керек. Ең алдымен, тіршілікке қажет барлық факторлардың тиімділігін арттыратын, минимумдағы факторды күшейту керек. Қазақстанның солтүстігінде жеміс өсімдіктері ең алдымен, суға тапшы. Өсімдік тіршілік себепшарттары (факторлары) өзара тығыз байланыста және ең жоғары тиімділігін жеміс өсімдіктеріне бірігіп әсер еткенде көрсете алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Н. Г. Щепетков, М. Ә. Ысқақов. “Жеміс-көкөніс шаруашылығы”-Алматы, 2013
2. Ж. Жетпісбай, Р. Бекжан. “Жеміс-жидек дақылдарын өсіру технологиясы”- “Фолиант” баспасы, Астана-2013
3. К. К. Харунов, К. М. Мусынов, А. К. Апушев, Н. А. Серекпаев, Н. А. Шестакова, С. С. Арыстангулов. “Өсімдік шаруашылығы”

Артпедагогика технологиясы арқылы оқушылардың шығармашылық, көркем бейнелеу білімдерін арттыру маңызы

Бугибаева Жансая Ғаниқызы

«Мирас» университетінің 2 курс студенті

Ғылыми жетекшісі:

PhD Конакбаева Улжамал Жандаралиевна

Түйін: Мақалада артпедагогика технологиясы арқылы оқушылардың шығармашылық, көркем бейнелеу білімдерін арттыру маңызы қарастырылған.

Summary: The article discusses the importance of increasing students' knowledge of creative and artistic expression through the technology of artpedagogy.

Артпедагогика технологиясын шешудің тиімді құралы оның жетекші және адамның күрделі ұйымдастырылған дене-рухани табиғатына жан-жақты әсер ету қабілеті бар өнер болуы мүмкін. Әлемдік тәртіпті түсіну, артпедагогиканың мәнін ашу және өзін түсіну үшін өнерді әлеуметтік білім беру саласында қолданудың көптеген мысалдары бар. Ежелгі дәуірдің ұлы ойшылдары Пифагор, Демокрит, Платон, Аристотель өнерде бүкіл ғаламда, соның ішінде адам жанында үйлесімділік пен тәртіптің пайда болу көзін көрді. Я.А. Коменский, И.Г. Песталоцци, Л.Н. Толстой, Р.Штейнер, К.Д. Ушинский, И. Яковлев, С.Т. Шацкий, В.А. Сухомлинский және т.б. өз еңбектерінде өнер мен көркемдік құралдардың педагогикалық мүмкіндіктері туралы жазды.

Тұлғаның рухани дамуын қамтамасыз ету үшін өнердің адамгершілік әлеуетін неғұрлым толық пайдалану қажеттілігі туралы идея 2010 жылға дейінгі кезеңдегі білімді жаңғырту тұжырымдамасына енгізілген, бірақ ол әлі де жоғары кәсіби білім беру аясында, атап айтқанда педагогикалық дайындық жүйесінде жеткілікті ғылыми және практикалық іске асырылған жоқ. Артпедагогика жеке тұлғаға жан-жақты әсер ету үшін арнайы білім беру мекемелерінің оқу процесінде артпедагогиканы педагогика, өнер және арт-терапия қиылысында пайда болатын ғылыми білім, технология саласы ретінде қарастырады [1].

Оқушыларға артпедагогикалық білім беру, олардың шығармашылық позициясын қалыптастыру, әрине, педагогикалық білім мазмұнын игерудің таза рационалды-логикалық формаларын қолданумен шектелмейді. Оқушыларға ұсынылатын теориялық білім әрқашан адамның қалыптасуының терең рухани процестеріне жанашырлықты, оқушылардың өмірлік проблемаларына эмоционалды қатысуды қамтамасыз ете алмайды. Осыған байланысты оқушыларға артпедагогикалық білім беруде өнер әлеуетін тарту мүмкіндіктерін жан-жақты зерттеу бейнелеу өнері ғылымының өзекті міндетіне айналуға тиіс. Оны инновациялық деңгейде шешудің маңызды алғышарты ретінде арт-педагогика деп аталатын әр түрлі педагогикалық мәселелерді шешуге өнерді тартудың табиғатын,

заңдылықтарын, принциптерін, тетіктерін зерттейтін жаңа ғылыми бағыттың қарқынды дамуын қарастыруға болады. Өнердің, педагогиканың, психологияның әлеуетін біріктіретін арт-педагогиканың пәнаралық, практикалық-бағдарлық сипаты қазіргі гуманитарлық ғылымға тән білімді интеграциялау үрдісін толық көрсетеді, бұл әлеуметтік-педагогикалық сала үшін мамандар даярлауды жаңғырту ісінде нәтижелі болуы мүмкін.

Педагогикалық ғылымдар бойынша ғылыми зерттеулерді талдау өнердің педагогикалық әлеуетіне деген ғылыми қызығушылықтың едәуір артқанын көруге болады. О.П. Заболотских, Е.А. Медведева, О.А. Пестерева және т.б. еңбектерінде қарастырылған балалар мен жастарды түзету, оңалту, бейімдеу мақсатында өнерді қолдану тәжірибесінен басқа, бүгінгі таңда зерттеу пәні әртүрлі өнер түрлері арқылы әр түрлі педагогикалық мәселелерді шешу мүмкіндіктері болып табылады. Сонымен, ғылыми жұмыстарда оқушыларды адамгершілік, әлеуметтік, патриоттық, көп мәдениетті, еңбекке баулу мәселелері көрініс тапты. Ғылыми еңбектерде шындықты көркемдік танудың және ақпараттық технологиялар жағдайындағы өнер синтезінің мүмкіндіктері қарастырылады. Халық өнерінің педагогикалық әлеуеті Т.С. Комарованың еңбектерінде ашылды. В. Кузнецова, Л.Д. Назарова, Н.Б. Смирнова және т.б. зерттеулері педагогикалық ғылымның жеке бағыты ретінде арт-педагогиканың теориялық және эмпирикалық негіздемесіне арналған.

Отандық ғылымда бұл бағыт қалыптасу кезеңінде болғандықтан, арт-педагогиканың мәнін теориялық түсіндірудің әртүрлілігі және арт-педагогикалық қызмет феноменін сипаттайтын негізгі ұғымдар табиғи болып табылады.

Сонымен бірге оқушыларға артпедагогикалық білім беруде қолайлы жағдай жасау үшін өнердің әртүрлі түрлерін жүйелі түрде тарту мәселесі аз зерттелген болып отыр. Өнер мүмкіндіктерін қолданудың осындай нұсқаларының бірі мектептерде оқу процесін мақсатты және органикалық түрде модернизациялауға, оны құндылық-семантикалық, эмоционалды, коммуникативті және белсенділік қатынастарында байытуға мүмкіндік беретін арт-педагогикалық қолдау болуы мүмкін [2]. Ғылыми әдебиеттерде ұсынылған артпедагогиканың анықтамалары 1 - кестеде келтірілген.

Сонымен, артпедагогика және ғылыми-әдістемелік басылымдар бойынша зерттеулер өте аз, бұл терминді мазмұнды ашуға шұғыл қажеттілік туғызады. С.Ж. Байкенова өз мақаласында Қазақстанның ұлттық дәстүрлері үшін көркем педагогиканың даму перспективалары туралы айтады.

Көркем педагогика-бұл адамның сезімін тәрбиелеу және рухани әлемін байыту, оны ұрпақтардың тәжірибесімен қаруландыру, жас ұрпақтың күнделікті өмірде және еңбек қызметінде адами қатынастардың сұлулығын бекітуге белсенді ұмтылысын ояту міндеттерін қамтитын ғылым. Көркем педагогика тек бейнелеу өнерінің ғана емес, сонымен қатар музыкалық, актерлік, театрлық, сәндік өнердің де міндеттерін ашады. Қазақ көркем педагогикасының өзіндік ерекшеліктері халық ауыз әдебиеті шығармаларында, салт-дәстүрлерінде көрініс тапқан.

Кесте 1 - ғылыми әдебиеттердегі артпедагогиканың анықтамасы

Автор, Қайнар көз	Анықтама
1	2
Таранова Е.В.	"артпедагогика" сөзі екі бөліктен тұрады, олардың бірі "art" ағылшын тілінен аударғанда өнер, шеберлік, қолөнер, өнер дегенді білдіреді, яғни сөзбе – сөз артпедагогика-бұл өнер арқылы оқыту, тәрбиелеу және дамыту. "Осы екі терминді - элементтерді біріктіре отырып, артпедагогика тұтастық, жаңа субъект ретінде әрекет етеді, ол оның құрамдас бөліктерінің жиынтығына енбейді, бірақ" осы сомадан артық " болады.
Шевченко Ю.С., Крепица А.В.	оқыту процесінде тұлғаның дамуына жағдай жасауға, ішкі әлемді білдіруге, шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік беретін өнердің формалары, әдістері мен құралдары.
Лебедева Л.В.	әр түрлі өнер түрлерінің (әдебиет, музыка, бейнелеу өнері, театр) тұлғасына тәрбиелік әсерді интегративті қолдануға негізделген педагогикалық технология.
	бұл педагогикадағы ерекше бағыт, онда баланың жеке басын оқыту, дамыту және тәрбиелеу кез-келген пән бойынша өнер арқылы жүзеге асырылады.
Медведева Е.А., Левченко И.Ю., Комиссарова Л.Н., Добровольская Т.А.	бұл ғылыми білімнің (өнер және педагогика) екі саласының синтезі, даму кемшіліктері бар балалардың көркемдік дамуының педагогикалық түзету-бағытталған процесінің теориясы мен практикасын әзірлеуді және өнер және көркем-шығармашылық қызмет (музыкалық, бейнелеу, көркем-сөйлеу, театрландырылған-ойын) арқылы көркем мәдениеттің негіздерін қалыптастыру мәселелерін қамтамасыз етеді.
Сергеева Н.Ю.	кәсіби педагогикалық міндеттерді шешу үшін өнер мен көркемдік іс-әрекеттің табиғатын, заңдылықтарын, принциптерін, тетіктерін зерттейтін педагогикалық ғылымның қазіргі, қалыптасып келе жатқан практикаға бағытталған бағыты.
Айтбаева А., Шайгозова Ж., Султанова М.	адам тәрбиесі мен дамуының заңдылықтарын өнер арқылы (балалар ғана емес, ересектер де) зерттейтін педагогика ғылымының дербес саласы.
Магомедова М.К.	педагогикалық түсіндіруде "артпедагогика" ұғымы көркемдік іс-әрекет арқылы эмоционалды әл-ауқат пен психологиялық денсаулыққа қамқорлық ретінде түсініледі. Артпедагогика-әртүрлі өнер түрлерінің (театр, әдебиет, музыка, бейнелеу өнері, қол еңбегі) тұлғасына тәрбиелік әсерді интегративті және интерактивті қолдануға негізделген заманауи педагогикалық технология. Сонымен, жоғары кәсіптік білім беру жүйесінде бүгінде артпедагогика көбінесе инновациялық педагогикалық технология ретінде, ал тар мағынада интерактивті әдіс ретінде қарастырылады.
Уматова А.У.	әр түрлі педагогикалық мәселелерді шешуге өнерді тарту тетіктерін зерттейтін ғылыми бағыт. Артпедагогиканың мәні өнер мен көркемдік-шығармашылық қызмет арқылы көркемдік тәрбиенің педагогикалық процесінің теориясы мен практикасын әзірлеуді қамтамасыз ететін өнер мен педагогиканың синтезі ретінде анықталады.

Әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерді игеру қоғамда әлеуметтік маңызды және қажетті қасиеттерді, әлеуметтік дағдылар мен әдеттерді, еңбек қызметі мен мінез-құлықты дамытуға ықпал етеді. Әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер де тәрбиелік, танымдық функцияларды орындайды. Дәстүрлер бірден жеке қасиет-құрмет қалыптастырады. Өнер педагогикасы балаларды тәрбиелеу мен оқытуда әмбебап болып табылады, өйткені ол балаларды мұғалімнің өзімен де, бір-бірімен де, классикалық өнер мұрасымен де ұжымдық іс-әрекетке салмай және тартпай жүзеге асырылады [3].

Осылайша, педагогикалық технология ретінде артпедагогика тарихы педагогиканың өнермен байланысы аясында оның ұзақ мерзімді дамуын көрсетеді, бірақ педагогикадағы ерекше бағыт ретінде ол өткен ғасырдың соңғы жылдарында ғана айтарлықтай дамыды, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар мен ересектердің білім беру, тәрбиелеу және дамыту өзектілігі аясында танымал болды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Айтбаева А., Шайгозова Ж., Султанова М. Артпедагогика в XXI веке // Вестник КазНПУ им.Абая. – 2016. - № 2. – С. 8-14.
2. Уматова А.У. Артпедагогика в системе воспитания младших школьников // Известия Дагестанского Государственного Педагогического Университета. Психолого-педагогические науки. – 2012. - № 2(19). – С. 58-63.
3. Альмухамбетов Б. Небесаева Ж. Артпедагогика: учеб. пособие. // Алматы: КазНПУ им.Абая, 2016. - 131 с.

Устойчивое и «зеленое» развитие туризма и гостеприимства

Галимова Виктория Руслановна

Студент 3 курса университета «Мирас», г. Шымкент

Научный руководитель:

Саниева Зульфира Рашидовна

Университет «Мирас», г. Шымкент

Аннотация: В статье представлены материалы, освещающие тенденции развития в Казахстане не только туризма, но и устойчивого и «экотуризма». Отмечено положительное влияние экотуризма на развитие и сохранение природных ресурсов, которыми обладает на сегодняшний день Казахстан. А также заинтересованность в этом государства.

Түйін: Мақалада Қазақстандағы туризмнің ғана емес, тұрақты және «экотуризмнің» даму тенденцияларын көрсететін материалдар ұсынылған. Бүгінгі таңда Қазақстанның табиғи ресурстарды игеру мен сақтауға экотуризмнің оң ықпалы атап өтілді. Сондай-ақ осы мемлекетке деген қызығушылық.

Summary: *The article presents materials that highlight the development trends in Kazakhstan, not just tourism, but also sustainable and "ecotourism". The positive impact of ecotourism on the development and conservation of natural resources that Kazakhstan has today is noted. As well as the interest in this state.*

Экотуризм ориентирован на местные культуры, приключения, волонтерство, саморазвитие. Экотуризм определяют, как путешествие в места назначения, где флора, фауна и культурное наследие являются основными достопримечательностями.

Сегодня «зеленые» технологии активно внедряются во многих отраслях экономики в том числе и в области туризма и гостеприимства. Быть экоотелем не только современно, но и выгодно т.к. передовые технологии позволяют существенно сократить затраты.

Под туризмом понимается система и форма отдыха, проведенного человеком, с целью познания тех или иных государств, их культуры, традиций, памятников природы, искусства, объединенных уникальностью данного региона.

Устойчивое развитие-это прием работы, при котором удовлетворение любых потребностей нынешних поколений осуществляется без ущерба для будущих. Это необходимость сохранить природные, культурные и другие ресурсы, при планировании гостинично-туристической деятельности, для будущих поколений, приносящая выгоды обществу сегодня. Сюда входит не только защита природы и экологии, но и забота о персонале, создание рабочих мест для людей с ограниченными возможностями.

К устойчивому развитию относятся и экотуризм – «зеленый» или «мягкий».

Экотуризм – это ответственное путешествие в природные территории с возможностью наслаждаться их биоразнообразием и красотой.

Забота и безопасность людей и охрана окружающей среды является неотъемлемой частью современной туристической индустрии. С каждым годом туристов, выбирающих более экологичный и безопасный для природной среды отдых, становится все больше. Многие крупнейшие туроператоры сегодня стремятся соответствовать природоохранным нормам, так как награды за заслуги в области защиты окружающей среды часто являются определяющим фактором в повышении уровня продаж туристическим компаниям.

Применение экологических новшеств в бизнесе туризма и гостеприимства считается выгодным, так как создает определенные конкурентные преимущества туроператору, ведь туристы (особенно из Европы) предпочитают гостиницы, турбазы, в которых используются современные технологии, уменьшающие вред окружающей среде. Если туристы будут удовлетворены условиями своего отдыха, то они порекомендуют эти места отдыха своим друзьям и знакомым, а это уже будет бесплатной рекламой для самого туроператора.

Использование экологических инноваций сегодня не прихоть, а необходимость не только для успешной деятельности, но и для выживания отеля в ужесточающейся конкурентной борьбе.

Внедрение «зеленых» технологий в работу отелей и ресторанов на сегодняшний день необходимы, так как потребители дают понять, что готовы платить за «чистый» туризм. Поэтому стремление к экологичности в туризме и гостеприимстве целесообразно как в плане заботы об окружающей среде, так и в плане получения экономической выгоды.

Значительную роль в формировании природоохранного туризма играет формирование экологического мировоззрения не только туристов, но и населения данного региона. Необходимо осознать привлекательность природного ландшафта, его эколого-эстетическую ценность, так как это может повысить экономическую выгоду, необходимо обеспечить его охраной и бережным отношением к природным ресурсам. Местное население должно понять, что безответственное использование данных природных ресурсов, приведет к исчезновению уникальности и как следствие снижению привлекательности данного региона, оставляя его за пределами сферы внимания как объекта выгодного для туризма. Это должно стимулировать у населения бережное и рациональное отношение к природным богатствам. Туристам так же следует понять необходимость выполнять правила, которые диктует природа, т.е. соблюдать необходимые ограничения. Для этого необходимо обеспечение соответствующего уровня информации для туристов об условиях пребывания, при необходимости получить согласие уступить некоторой долей своего комфорта; уважение к местным традициям, привычкам и принятому образу жизни, пользование только общественным транспортом, преимущественно использовать продукцию местного региона.

Экотуризм отличается от пляжного, культурного, исторического туризма. Поэтому региональный подход к его развитию не применим, так как это обеспечило бы только сохранение объектов туризма в данном регионе. Поэтому должен быть определен в концепции как обязательное положение и общий подход к развитию туризма в целом. «Зеленый туризм» будет развиваться, когда туристы и организаторы будут точно следовать правилам экотуризма, когда все экологические маршруты будут проверены и классифицированы по категориям туризма, специальным маршрутам и экотурам, которые должны быть защищены от массового туризма.

Экологический туризм является фактором для охраны, восстановления и рационального использования природных ресурсов и культурно-исторических ценностей. С одной стороны, туристы путешествую стремятся увидеть и познать новое, интересно, полезное. С другой стороны, туризм как внутренний, так и выездной способствует охране и восстановлению национальных богатств страны за счет финансовых вливаний от туризма, так же реставрация исторических памятников, создание национальных парков, охрана лесов, заповедников и водоемов. В Казахстане развитие туризма является одним из приоритетных направлений экономики. Сегодня правительство ставит задачу создания конкурентоспособной индустрии туризма для обеспечения стабильного роста доходов и занятости населения в сфере гостеприимства и туризма за счет повышения роста въездного и выездного туризма. Экологический туризм также

способствует развитию сельского предпринимательства, малого и среднего бизнеса.

Главная особенность экотуризма заключается в сохранении биоразнообразия и экосистем при посещении природных территорий, так же позволяет создавать такие экономические условия, при которых сохранения природы становится выгодным для местных регионов. В Казахстане имеются все предпосылки для развития «зеленого» туризма. Общая площадь особо охраняемых природных территорий страны составляет 26 млн га что в десятки раз больше, чем в ряде стран с хорошо развитым экотуризмом. И хотя в списке лучших стран по количеству национальных парков и биоразнообразию Казахстан занимает 87 место, несмотря на это страна имеет все предпосылки для развития «зеленого» туризма за счет огромных природных территорий, уникальности флоры и фауны, памятников природы и объектов, имеющих статус Всемирного наследия ЮНЕСКО.

На востоке Казахстана Алтайские горные цепи, разделяющие Монголию, Китай и Россию, стали зоной отдыха для любителей альпинизма, рафтинга сплав на плату по рекам. Южнее расположено озеро Алаколь со своим «Птичьим островом», где гнездятся разнообразные птицы, включая розовых фламинго. Затем цепи Джунгарского Алатау с красивым ландшафтом. На западе Каспийское море со своими природными ресурсами и не менее интересной флорой, и фауной. В северной и центральной части страны преобладают степи, Сары Арка и Кокшетауский Национальный парк, включающий в себя «Боровое» - популярное место отдыха. Эту долину озер, лесов, гор называют «Маленькая Швейцария». Здесь популярны прогулки и катание на лошадях летом, плавание, катание на лыжах и коньках зимой. Находящийся здесь Коргалжинский государственный заповедник, получивший статус объекта Мирового наследия. Фауна представлена большим разнообразием птиц, включая розовых фламинго. Балнаульский Национальный парк-зона гор и озер, окруженных степью. Озеро Балхаш-одно из самых больших озер в мире, в котором одна половина воды соленая, а другая пресная. На юге-горная цепь Тянь-Шаня с разнообразной флорой и фауной, включающей озера, леса, водопады, ледники, ущелья. Чарынский Каньон в Алтын-Емельском Национальном Парке, «Поющие барханы», Угам Устюртский и Аксу-Джабаглинский заповедники. Интересна история Шелкового Пути или Жибек Жолы, зародившегося как торговый путь в III в до н.э. Наряду с природными местами интересен самобытный уклад жизни, сформированный кочевниками. Традиционное жилище –юрта со своеобразным внутренним убранством, казахские блюда и напитки, различные виды спорта, музыка, танцы.

Для успешного развития туризма, и при этом сохранении экологии, необходимо решить вопрос с отходами, которые загрязняют окружающую среду, с использованной водой, стоками и выбросами газов, вывозом мусора, пищевых отходов. Только соблюдая все необходимые нормы, можно сохранить уникальность окружающей природы при развитии любого туризма, особенно экологического. Потому что окружающая среда чувствительна к производственной деятельности людей, так как из-за этого она теряет свои

экологические свойства, а нарушение экологического равновесия приводит к различным заболеваниям. Развитие туризма и гостеприимства, как составной части экономики должно проявлять повышенный интерес как со стороны правительства страны, так и ее населения, что может коренным образом изменить его жизненный уровень в лучшую сторону. Но перспективы развития экотуризма возможны не только при решении вопросов, ориентированных на туризм, но и на решение экономических проблем населения.

О заинтересованности правительства в этом вопросе говорит и открытие в Казахстане первого визит-центра для инвесторов в Иле-Алатаусском парке, где функционирует школа выживания «Тымыр».

Подводя итоги, следует отметить, что в Казахстане есть ни только предпосылки, но и желание и возможности для того чтобы поднять экотуризм на более высокий уровень.

Литература

1. Бочкарева Т.В. Экотуризм: анализ существующего международного опыта // http://tourlib.net/statti_tourism/bochkareva.htm

2. Вукулов В. О Концепции развития туристкой отрасли//Мир Путешествий-URL:[http:// mirpkz/rus/articles/2/06](http://mirpkz/rus/articles/2/06)

3. Дроздов А.В. Современный экотуризм: концепции и практика // Теория и практика международного туризма. Сборник статей. - Москва, 2003. - С. 245-260.

4. Ахметова У. Быть или не быть экологическому туризму в Казахстане? // http://aarhus.kz/index. I php?option=com_content&task=view&id=243

5. Газета «Казахстанская правда» 20.10.2021 “ В поддержку зеленых путешествий” О.Таёжная

Жеміс ағаштарының зиянкестері және олармен күресудің экономикалық тиімділігі

Канатова Аружан

Кайрханова Сабина

Ақтөбе қаласы Құдайберген Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Ғылыми жетекшісі:

Ещанова Гүлнар Жалғасовна

Кілт сөздер: жеміс, тұқым, жапырақ, пестицид, өсімдік, зиянкес, агротехникалық органикалық, минералды тыңайтқыш, ауылшаруашылық өнімі, фитогармон.

Ауыл шаруашылығы дақылдарына зиян келтіретін ағзалар тобына көптеген зиянкестер жатады. Зиянкестердің көптеген түрлері дақылдарға біраз зақым келтіреді. Сонымен қатар олардың өсімдіктерді зақымдау түрі мен зақымдайтын

бөлігі де әр түрлі болады. Мысалы кейбір зиянкестер ағаштың жапырағын, бұтағын, гүлін, жемісі мен тұқымын жеп, діңін тесіп, тамырларынан шырынын сорады. Зақымданған ағза өсуін тоқтатып, жеміс салмайды. Зиянкестер жыл бойы жиналатын жемістің жартысына жуығына жеп, шаруашылыққа 25-50%-ға дейін шығын әкелуі мүмкін. Осыған байланысты қазіргі кезде көптеген қорғау жүйелері ойластырылып, жүргізілуде. Көп жағдайда өсімдіктерді қорғауды жақсы әсер береді деген нәтижемен химиялық қорғау жүйелері алқаптарда қолданылуда. Солардың көп қолданылатын түрі - пестицидтер. Пестицидтер зиянкестерден, өсімдік ауруларынан сақтауға мүмкіндік береді. Ол өнімнің 18-20% сақтайды. Дегенмен биосфера мен адамға тигізетін зияны мол. Оларды пайдаланбай көп өнім алуға мүмкіндік жоқ. Себебі зиянкестердің саны өте көп. Пестицидтерден бір түріне бунақденелілер тез бейімделгіш және оны ол қабілетін ұрпағына бере алатын қасиеті де бар. Сондықтан да пестицидтерді қолдану алдында зиянкестердің түріне қарай таңдап алу қажет. Дамыған елдерде пестицидтердің қолданылуы және өсімдік шаруашылығы өнімдерінің құрамындағы токсикологиялық қалдықтарға талаптар күшейтілген. Және ауылшаруашылық өнімдерін өндірушілерге биологиялық әдісті кеңінен қолданып, өсімдікті қорғауда қатаң талаптар енгізілген. Көптеген елдер экологиялық таза күресу шараларына өтіп жатса, ал Қазақстанда керісінше, өсімдіктерді қорғау тек қана пестицидтермен өңдеу ғана деген ұғым қалыптасқан. Республикамыздың аграрлық секторында пестицидтердің қолдану бағытын артуы, қоршаған ортаның ластануына, пестицидтерге төзімді зиянды организмдердің пайда болуына, және улы химикаттар табиғи экожүйенің жойылуына әсерін тигізеді. Ең қауіптісі қолдану кезіндегі адамның улануы. Химиялық тәсілдер улы, ал биологиялық тәсілдер зиянсыз, яғни экологияға әкелетін зияны жоқ болып келеді. Сол себепті біз қоршаған ортаға зиян келтірмейтін, тиімді қорғау жұмыстарын жүргізуіміз қажет. Нәтижеде бізге ең басты, қолайлы және пайдалы әдіс-Биологиялық қорғау жұмыстары.

Жеміс ағаштарының зиянкестеріне - афид, медницы, кенелерді жатқызамыз. Зиянкестердің осы түрінің қауіптілігі олар ағаштардың қабығы мен бүйректеріне шырын сеуіп, олардың дамуына кедергі келдіреді. Жеміс ағаштарының зиянкестері — қолдан өсірілетін өсімдіктерді зақымдайтын не мүлдем құртып жіберетін жәндіктер мен жануарлар. Оларға омыртқасыз жануарлардан жұмыр құрттар, өсімдік қоректі кенелер, жәндіктер, жалаңаш шырындар және ұлулар, ал омыртқалы жануарлардан — құстар мен сүт қоректілердің кейбір түрлері - кеміргіштер жатады. Зиянды жәндіктер мен кенелер қоректік заттарына байланысты олар монофагтар, олигофагтар және полифагтар болып 3 топқа бөлінеді. Монофагтар өсімдіктердің бір ғана түрімен немесе бір-біріне ұқсас бірнеше түрлерімен мысалы: бұршақтың дәнеқоңызы, таңқурай кенесі, олигофагтар-өсімдіктердің бір тұқымдасына жататын көптеген түрлерімен оларға -орамжапырақ тұқымдасының бүрге қоныздары мен қандалалары, түйнек бізтұмсықтары, дәннің сұр көбелегін жатқызамыз, полифагтар өсімдіктердің көптеген түрлерімен мысалы шегірткелермен қоректенетінеді. Зиянкестер өсімдіктің ұлпасын, жапырақтарын, тамырын, жемістерін кеміріп немесе сорып

бүлдіреді. Зақымдалған ағзалардың зат алмасу процесі өзгереді, өсуі, қор жинауы тежеледі немесе солып қалады. Сонымен қатар олар өсімдік ауруларын таратады. Көп таралған түрлеріне келесі аталған зиянкестер кіреді: Бұзаубастар- жердің астында тіршілік етеді. Орта жастағы дернәсілдері және ересек жәндіктері жердің астында 1м дейінгі тереңдікте тіршілік етеді. Өмір сүру циклі 1 жылдан көп уақытқа созылады. Мамырдың аяғында – маусым айында ұрғашылары 10-20 см тереңдікте, арнаулы ұяларға 150-300 данадан жұмыртқа салады. Бұзаубастар алдыңғы аяқтарының көмегімен топырақтың үстіңгі қабатында жолдар салады, 50-ден аса өсімдіктің тамырын, сабақтарының жер асты бөлігін, өскіндерін және тұқымдарын жеп зиян келтіреді. Олар ылғалды, суармалы жерлерді, негізінен көкөніс алқаптарын мекендейді. Жылы жайларда темекінің, көкөністердің және т.б. өсімдіктердің көшеттеріне өте көп зиян тигізеді. Бұл зиянкес күнделікті өмірде бау-бақшаларда да көп кездеседі. Екінші түрі- қатты қанаттылар. Қазақстанда 20 мыңнан астам түрі кездеседі.Топ-топ болып кездеседі.Өсімдіктің өсіп келе жатқан тұқымымен және олардың тамырларымен қоректенеді. Өсімдіктің жер астындағы мүшелерін, тұқымды зақымдайды. Көкөніс және жеміс-жидек өсімдіктерінің негізгі зиянкестері болып табылады.Бақшадағы кез-келген өсімдіктің басты жауы-біте. Оның көптеген түрі кездеседі. Олар маусым айында қатты көбейеді. Бітелерден кейін-шашақ қанаттылар өз жұмысын жалғастырады. Барлық өсімдіктерде кездесетін зиянкес түрі. Бұл зиянкес шілде айының соңында тамыз айының басында кездеседі. Бұл зиянкесті аз кезінде анықтау өте қиын. Олар жылы ауа-райында өте жылдам тарайды. Бүргешіркей - алма мен алмұрт үшін қауіпті зиянкес. Бүргешіркей өсімдіктің шырынын сорып, оның өсуі мен өнім беруіне кедергі келтіреді. Ағаштарда пайда болған жағдайда өсуі тежеліп,әлсізденеді.Біз өсімдік зиянкестерінің көп кездесетін түрлерін ғана айтып өттік. Ең маңызды бөлігі олардың қорғау амалдары. Ең алдымен қорғау шараларын қолдану үшін өсімдікке қолайлы түрін,оған зиян келтірмейтін жолын табу қажет. Қорғау шараларын қолданбастан бұрын алдын алуды жүзеге асырған дұрыс. Мысалы:топырақтың құнарлылығын арттыру, өсімдік отырғызылатын жерді тазарту ауруларды болдырмаудың, алдын алудың маңызды әдісі болып табылады. Әр жыл сайын өсімдік бір жерге тазартылмай отырғызылса зиянкестер, бактериялар саны бірте-бірте өсіп,бір орынға жиналады. Келесі әдіс тыңайтқыштарды қолдану. Органикалық және минералды тыңайтқыштар қолдану өсімдектегі ауруды емдеуді, зақымданған кезде төзімділікке әсер етеді. Тыңайтқыштары бар ұрықтанған топырақтарда өсімдіктер тез дамып өседі, өсімдіктің белсенді өсу кезінде зиянкестер өсуі сәйкес келмейді. Нәтижесінде, зиянкестер өлтіріліп немесе айтарлықтай зиянын келтіре алмайды. Тыңайтқыштарды дұрыс қолдану шаруашылық дақылдарының түсімін арттырады, өнім сапасын жақсартады. Агротехникалық шаралармен қатар, тыңайтуды дұрыс ұйымдастырудың маңызы орасан зор. Мысалы азот тыңайтқышы астық дәніндегі белок мөлшерін арттырады, фосфорлы тыңайтқыш зығыр талшығының сапасын жақсартады, күнбағыс тағы да басқа дақылдар да май мөлшерін өсіреді. Аймақтардағы әртүрлі климаттарға, топырақ түрлеріне, өсімдік ерекшеліктеріне байланысты тыңайтқыш түрі мен мөлшері де әртүрлі

тағайындалады. Құрамына қарай тыңайтқыштар органикалық, минералдық, органикалық-минералдық және бактериялық деп бөлінеді. Минералды тыңайтқыштар топырақтың агрохимиялық және физика-химиялық қасиетін жақсарту үшін пайдаланылады. Мысалы топырақтың қышқылдығын жою үшін әк, доломит, бол шашылады. Қазақстанда минералды тыңайтқыштар жай кешенді тыңайтқыштар өндіріледі. Минералды тыңайтқыштары дұрыс пайдаланбаған жағдайда азық құрамына нитраттың артық мөлшері жинақталады. Органикалық тыңайтқыштар - жануарлар мен өсімдіктер қалдықтарының органикалық қосылыстары ретінде кездесетін қоректік заттар. Органикалық тыңайтқыштар ерте заманнан бері дақылдарының өнімділігін арттыру ретінде пайдаланған. Органикалық тыңайтқыштар құрамында өсімдікке және топыраққа қажетті ең маңызды-макро және микроэлементтер бар. Олар топырақты қажетті қарашірікпен, химиялық элементтермен байытуға, топырақтың ылғалдылығын арттырып, баланс ұстап, физикалық қасиеттерін жақсартады. Көбінесе органикалық тыңайтқыштарды күнделікті өмірде құнарсыз топырақты құнарландыруға қолданады. Бақшаны зиянкестерден және аурулардан қорғау үшін, ең алдымен таңдаған өсімдік мәдениетінің қажеттіліктерін олардың нағыз жауларды мұқият ескеру қажет. Біріншіден дәнді дақылдарын дұрыс уақытта себу. Ол ағзаны белгілі бір ауру немесе зиянкестерден алдын-ала қорғануға мүмкіндік береді. Тағы бір әдіс-фитогормондар. Фитогормондар өздерінің қызметтеріне сәйкес ағзаға қажетті гормонды беруі. Ол гормон арқылы өсімдіктің белгілі бір бөлігінің тез жетілуі. Яғни ағза зақымдалған жағдайда, зақымдалған бөліктің тез қалпына келуі. Мысалы ауксиндер өсімдіктің сабағы мен дәнінің өсуін, күн сәулесі мол жерге бағыттала өсуін, геотропизм бойынша тамырдың төмен бағытқа өсуін қадағалайды. Егер де ағза зақымдалса осы фитогормондар олардың өсуінің тежелуінің алдын алып, ағзаның тезірек қалпына келгенін қадағалайды. Фитогормондар өзара бөлінеді. Әр фитогормонның өзіндік қызметі бар. Мысалы гиббереллиндер-гипокотильдің ұзарып өсуін, гүлдердің дәндерінің өсуі мен морфогенетикалық процестерге жауап береді. Этилен – өсімдіктің өсу гормонына жауапты. Цитокининдер-өсімдік жасушаларының бөлінуі және физиологиялық процестерді реттейді. Көпшілік жағдайда фитогормондар ингибиторлармен бірігіп жұмыс жасайды. Қажеттілік кезінде химиялық процестерді тежеуге қабілетті. Өсімдікті зиянкестерден қорғауда ең маңызды әдістер ол-алдын алу болып табылады. Өсімдікті қажетті қоректік заттарымен, гормондарымен, құнарлы топырақпен және әрдайым оны өсіру техникаларын сақтап, қажеттіліктерімен қамтамасыз етсек өсімдіктерімізде зиянкестер мүлдем болмайды. Зиянкестер мен өсімдік ауруларынан қорғану мен алдын алу- тамаша өнімнің кепілі және еліміздегі артық шығындардан құтылу.

Пайдаланылған әдебиеттер:

Қазақ Энциклопедиясы, 4 том 3 бөлім; Шаңырақ: Үй- тұрмыстық энциклопедиясы. Алматы; А.Қ.Құсайынов- Алматы: "Мектеп баспасы"; Рамазанов Е. Ауылшаруашылық сөздігі 1992;

Ақыл-есі кем 6-сынып оқушыларының танымдық қызметін дамыту үшін дидактикалық ойындарды қолдануды эксперименталды зерттеу жұмыстары

Кемал Арайлым Бекжанқызы
«Мирас» университетінің 3 курс студенті
Ғылыми жетекшісі:
Ешенқұлова Эльвира Бауыржанқызы

Түйін: Мақалада ақыл-есі кем 6-сынып оқушыларының танымдық қызметін дамыту үшін дидактикалық ойындарды қолдануды эксперименталды зерттеу жұмыстарының нәтижелері талданған.

Резюме: В статье проанализированы результаты экспериментальных исследований использования дидактических игр для развития познавательной деятельности умственно отсталых учащихся 6 класса.

Summary: The article analyzes the results of experimental studies of the use of didactic games for the development of cognitive activity of mentally retarded 6th grade students.

Дидактикалық ойындар мен ойын-сауық жаттығулары, сондай-ақ сабақтарда үлестірмелі материалдарды қолдану-бұл мектеп оқушыларын пәнді сәтті оқытудың қажетті шарты, өйткені осының арқасында бір жағынан бүкіл сыныптың назарын, қызығушылығы мен белсенділігін оятуға болады, ал екінші жағынан, әр оқушыға өзіне сәйкес қарқынмен жұмыс істеуге және өз қабілеттерін көрсетуге мүмкіндік береді. Алайда, мұғалімдер жылына 3 реттен көп емес сабақтарда дидактикалық ойындар өткізеді. Сабақтарда ойындар сирек қолданылады, өйткені ойын іс-әрекетінің проблемалары педагогика теориясы мен орта мектепті оқыту әдістемесінде жеткілікті зерттелмеген.

Эксперименттік жұмыс Шымкент қаласындағы №2 көмекші мектеп интернатының 6 «А» бақылау сыныбында және 6 «Б» эксперименттік сыныбында жүргізілді. Зерттеуге 6 ақыл-ой кемістігінің жеңіл дәрежесі бар оқушылар қатысты.

Эксперименттік зерттеудің теориялық бөлімінде біз танымдық қызметті белсендірудің мәні оқуға деген қызығушылық, бастамашылық, танымдық белсенділік арқылы анықталғанын анықтадық.

Эксперименттік жұмыстың мақсаты – ақыл-есі кем 6-сынып оқушыларының танымдық қызметін диагностикалау және дамыту жолдарын айқындау.

Зерттеу мақсатына сәйкес келесі міндеттер анықталды:

1. Дидактикалық ойын барысында ақыл-есі кем 6-сынып оқушыларының танымдық қызметінің даму деңгейін анықтау және зерттеу.

2. Интеллектісі бұзылған ақыл-есі кем 6-сынып оқушылардың танымдық қызметін дамыту деңгейін анықтау үшін дидактикалық ойындарды таңдау.

3. 6-сынып оқушыларының танымдық қызметін дамытауға арналған дидактикалық ойындарды таңдап, бейімдеу.

Эксперименттің анықтаушы кезеңінде ақыл-есі кем 6-сынып оқушыларының танымдық қызығушылығы мен танымдық белсенділігінің бастапқы деңгейі анықталды.

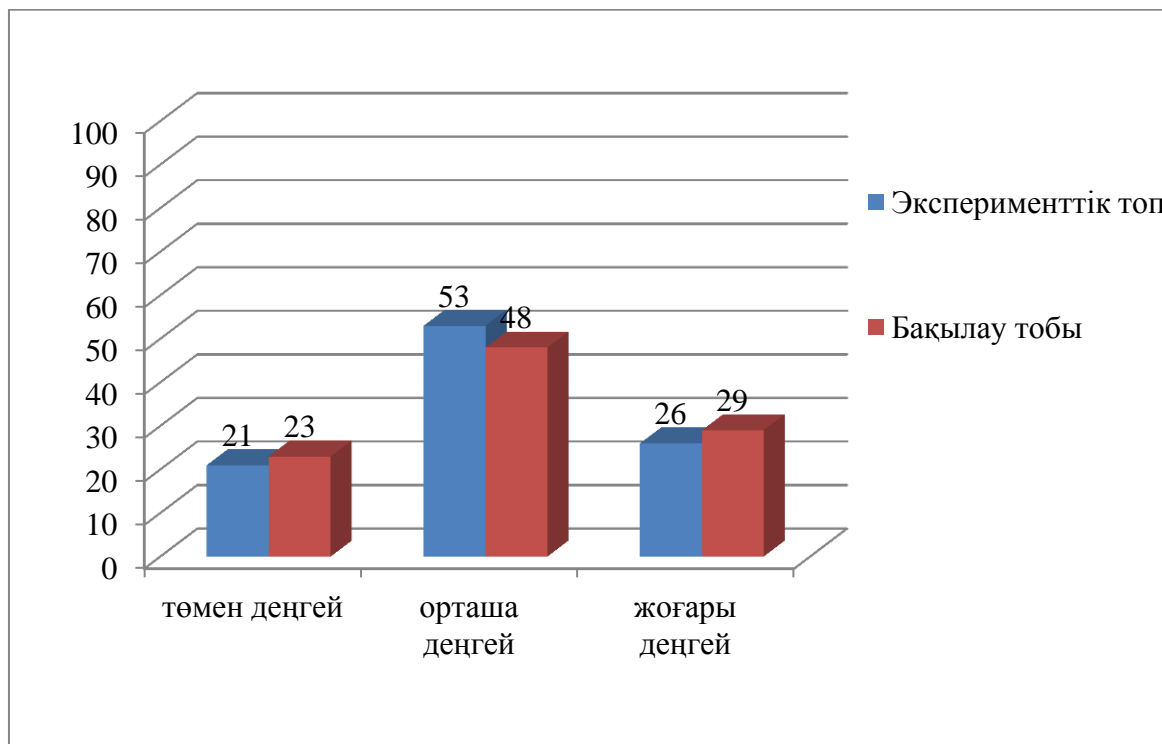
Қалыптастырушы кезеңде оқу процесінде ақыл-есі кем 6-сынып оқушыларының танымдық белсенділігін арттыруға ықпал ететін дидактикалық ойындар кешені мақсатты және жүйелі түрде қолданылды.

Бақылау кезеңінде ақыл-есі кем 6-сынып оқушыларының танымдық қызығушылығы мен танымдық белсенділігінің деңгейіне бақылау диагностикасы жүргізілді.

Эксперименттік жұмыстың анықтаушы кезеңінде 6 «А» және 6 «Б» сыныптарында танымдық қызметтің даму деңгейін анықтау бойынша диагностика жүргізілді (Е.Г. Ильина мен Н.А. Курдюкованың білім алуға бағыттылығын зерттеу әдістемесі).

Оқушыларға бірқатар мәлімдемелерге жауап беру ұсынылды-жұптық жауаптары бар сұрақтар. Екі жауаптың ішінен біреуін таңдап, сұрақтың орнына таңдалған жауапқа сәйкес келетін әріпті (а немесе б) жазу керек болды.

Алғашқы тестілеуден кейін деректерді өңдеу кезінде біз келесі нәтижелерді алдық, олар 1-суретте көрсетілген.

Сурет – 1. Эксперименттің анықтаушы кезеңінде бақылау және эксперименттік сыныптардың білімін алуға бағытталған деңгейді зерттеудің салыстырмалы нәтижелері

Диаграммдан эксперименттік сыныпта 26% танымдық қызығушылықтың даму деңгейі жоғары, 53% – танымдық қызығушылықтың дамуының орташа деңгейі, 21% – танымдық қызығушылықтың даму деңгейі төмен екенін көруге болады.

Бақылау сыныбында оқушылардың 29% – ы танымдық қызығушылықтың жоғары деңгейіне, 48% – ы танымдық қызығушылықтың орташа деңгейіне, 23% - ы танымдық қызығушылықтың төмен деңгейіне ие.

Танымдық қызмет процесінде белсенділік дәрежесін анықтау үшін біз «оқушының танымдық белсенділігін диагностикалауға арналған Карта» (мұғалімдер мен ата-аналар үшін) қолдандық.

1. Оқушы ұзақ уақыт бойы (күніне 2 – 2,5 сағат) психикалық белсенділікпен (мектептегі сабақтардан басқа) қанша уақыт айналысады?

- а) жиі;
- б) кейде;
- в) өте сирек.

1. Шәкірт ақылдылыққа сұрақ қойғанда өзін қалай ұстайды?

- а) азап шеккенді жөн көреді, бірақ өзі жауап табады;
- б) қашан;
- в) басқалардан дайын жауап алуды жөн көреді.

2. Оқушы қосымша әдебиеттерді көп оқиды ма?

- а) үнемі көп;
- б) аз оқиды;
- в) мүлдем оқымайды.

4. Интеллектуалды белсенділікке қаншалықты эмоционалды қарайды?

- а) өте эмоционалды;
- б) эмоциялардың ауырлығының орташа деңгейі;
- в) эмоциялар айқын көрінбейді.

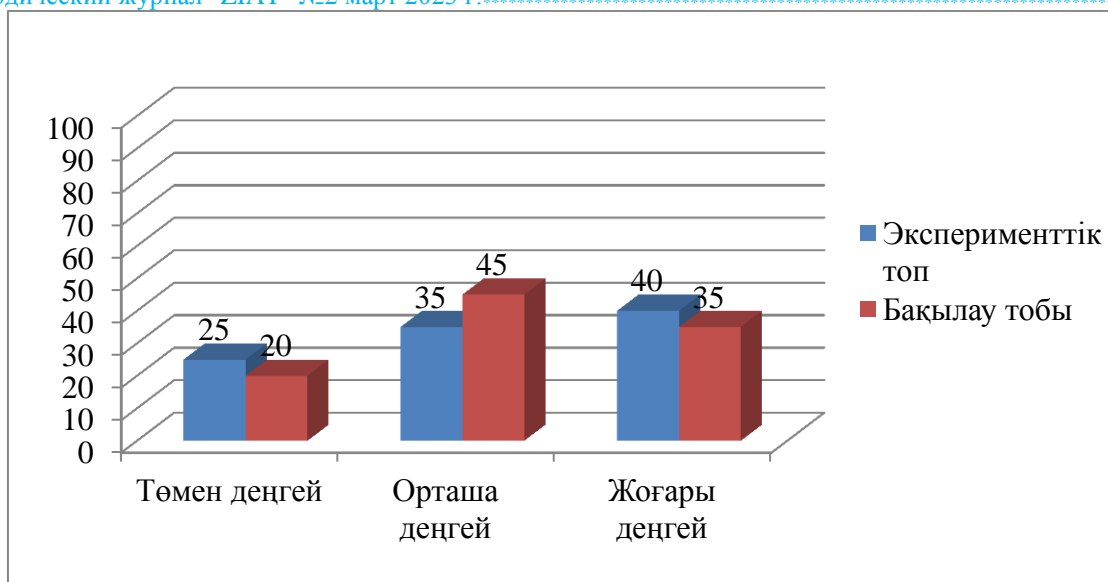
3. Оқушы жиі сұрақ қояды ма?

- а) жиі;
- б) кейде;
- в) мүлдем орнатпайды.

Критерийлер:

- 3,5-тен 5-ке дейін-танымдық белсенділіктің жоғары деңгейі;
- 2,5-тен 3,5-ке дейін-танымдық белсенділіктің орташа деңгейі;
- 2,5-тен аз-танымдық белсенділіктің төмен деңгейі.

2-суретте оқушылардың танымдық қызметінің даму деңгейлерінің салыстырмалы нәтижелері келтірілген.

Сурет – 2. Эксперименттің анықтаушы кезеңіндегі бақылау және эксперименттік сыныптардың ақыл-есі кем 6-сынып оқушыларының танымдық қызметінің даму деңгейін зерттеудің салыстырмалы нәтижелері

Эксперименттік сыныпта оқушылардың 40% -ында танымдық қызмет дамуы жоғары, 35% -ында танымдық қызметтің даму деңгейі орташа, 25% -ында танымдық қызметтің даму деңгейі төмен.

Бақылау сыныбында оқушылардың 35% -ында танымдық қызмет дамуының жоғары деңгейі, 45% - танымдық қызмет дамуының орташа деңгейі, 20% - танымдық қызметтің даму деңгейі төмен.

Ақыл-есі кем 6-сынып оқушылардың танымдық қызметінің даму деңгейін анықтау үшін келесі дидактикалық ойындар пайдаланылды:

1. Тыныш елі.
 2. Мен сияқты сурет сал.
 3. Ойын-ситуациялар.
- «Үнсіз елі» ойыны.

Алынған нәтижелер бойынша эксперименттік 6 «Б» сыныбында кіші жастағы оқушылардың танымдық қызметін арттыруға бағытталған жұмыс жүйесі құрылды. Мұғаліммен бірлесе отырып, жұмыстың ойын әдістерін тақырыпқа сәйкес жүйелі және мақсатты түрде қолдану туралы шешім қабылданды.

Демек, эксперименттік сыныпта танымдық қызметтің дамуының жоғары деңгейі 28% - ға өсті, ал төмен деңгей көрсеткіші 12% - ға төмендеді, ал бақылау тобында ол іс жүзінде бастапқы деңгейде қалды. Алынған мәліметтерге сәйкес, танымдық қызмет танымдық процестің нәтижелерінің барабар көрінісі ғана емес, сонымен қатар оқушының танымдық іс-әрекетінің күшті ынталандырушысы деп айтуға болады.

Эксперименттік сыныпта білім сапасының деңгейі жоғары. Шығармашылық тәсілде зерттелетін материалды түсінуге баса назар аударылады. Материалды оңтайлы таңдау, көрнекі құралдарға сүйену, есте сақтау жүктемесі соншалықты үлкен емес, қызығушылық ұзақ уақыт бойы назар аударады. Мұның бәрі ми қыртысында күшті байланыстар жасауға, демек, тілдік фактілерді жақсы игеруге

ықпал етеді. Материалды баяндаудағы дәйектілік, балалардың әртүрлі құбылыстар арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды анықтауға тырысуы әртүрлі фактілерді жүйеге біріктіруге мүмкіндік береді. Осылайша, оқушылардың танымдық қызметін арттыруға қол жеткізіледі.

Развитие альтернативной энергетики это ключ к будущему

Күншырақ Аружан Дүйсенбекқызы

Таразский региональный университет имени М.Х.Дулати

Студент 1 курса по ОП 6В05212-Экология промышленных предприятий

Научный руководитель:

к.т.н., доцент Жумадилова Анар Каратаевна

Аннотация: в работе анализируется, что в настоящее время запасы природных ресурсов сокращаются, в соответствии с чем заявлено о переходе на альтернативную энергию. Нам необходимо активно внедрять новейшие технологии получения энергии на предприятиях страны. Кроме того, производство электрической и тепловой энергии из экологически чистых и неисчерпаемых источников энергии повысит экспортный потенциал Казахстана.

Зелёная экономика была придумана для того, чтобы сохранить природный капитал, минимизировать выбросы парниковых газов, рационально использовать природные ресурсы, беречь экосистему и биоразнообразие, и, в конце концов, обеспечивать рост доходов и занятости.

Казахстан ставит перед собой амбициозные задачи по увеличению доли возобновляемых источников энергии в энергосистеме страны [1].

Необходимость поддержки ВИЭ прописана как в государственных документах, таких как Концепция по переходу к "зелёной" экономике, так и в международных инициативах Казахстана, например, программе партнёрства "Зелёный мост". В ней упор сделан на обмен технологиями и опытом в сфере "чистой" энергетики.

Сейчас в мире наблюдается бурное развитие ВИЭ: в 2015 году они обеспечили около 19,3% всего энергопотребления человечества, и этот показатель растёт. Уже в 2017 году общая выработка электростанций на возобновляемых источниках достигла почти 2,2 тысячи гигаватт. Для сравнения, установленная мощность всех электростанций Казахстана к началу 2019-го была 21,9 гигаватт. При этом порядка 80% всей энергии у нас вырабатывается на угле.

"Переход к "зелёной" энергетике, внедрение "зелёных" технологий – это растущий вектор глобальной экономики. Казахстан, несмотря на наличие в наших недрах огромных природных богатств, включая углеводороды, намерен активно развивать возобновляемые источники энергии.

Такая модернизация прописана в Концепции по переходу к "зелёной" экономике, которая была принята в мае 2013 года. В документе отмечается, что "зелёная" экономика важна для обеспечения устойчивого развития государства.

По расчётам, к 2050 году преобразования в рамках "зелёной" экономики позволят дополнительно увеличить ВВП на 3%, создать более 500 тысяч новых рабочих мест, а также сформировать новые отрасли промышленности и сферы услуг и обеспечить высокие стандарты качества жизни для Казахстанцев. При этом объём инвестиций, необходимый для такого перехода, должен был составить около 1% ВВП ежегодно, что тогда равнялось 3-4 млрд. долларов в год.

Согласно концепции, доля альтернативной и возобновляемой электроэнергии в общей её выработке в Казахстане должна достичь 3% к 2020 году, 30% – к 2030-у и 50% – к 2050-у.

Республика Казахстан обладает огромными ветровыми ресурсами. По своему географическому положению Казахстан находится в ветровом поясе северного полушария и на значительной территории наблюдаются достаточно сильные воздушные течения, преимущественно Северо-восточного, Юго-западного направлений. Почти на 50% процентах территории Казахстана среднегодовая скорость ветра достигает 4-5 м/с метров, что, учитывая размеры страны, т.е. более 2,72 млн. кв. км, предопределяет наличие огромного ветроэнергетического потенциала. В ряде районов Казахстана среднегодовая скорость ветра достигает 6 м/с и выше, что делает эти районы перспективными для использования ветроэнергетики. Стоимость электроэнергии от ВЭС, расположенной в таких местах, может составить 7,3-10,2 тенге за кВт.ч. (1,46-2,4 руб. за кВт.ч), с учетом инвестиционной составляющей. В этой связи, Казахстан рассматривается как одна из наиболее подходящих стран мира для использования ветроэнергетики. Хорошие ветровые районы со скоростями ветра 6 м/с и выше, расположены в центральной части Казахстана, в Прикаспии, а также в ряде мест на Юге, Юго-Востоке и Юго-Западе Казахстана. По экспертным оценкам ветровой энергетический потенциал Казахстана составляет порядка 1820 млрд. кВт.ч в год.

Государство помогает развитию ВИЭ через тарифные механизмы.

Введённый механизм фиксированных тарифов позволил быстро запустить казахстанский рынок ВИЭ. Если в 2014 году было 35 объектов установленной мощностью 177 мегаватт, то по итогам 2018-го – уже 67 общей мощностью 531 мегаватт. Из них крупную долю составляют гидроэлектростанции – более 200 мегаватт, солнечные – 209 и ветряные – 121 мегаватт.

При этом создание новых проектов ВИЭ в Казахстане продолжается. С января по июнь 2019 года были введены в эксплуатацию семь объектов. Благодаря этому мощность объектов ВИЭ достигла 678,6 мегаватта, а к концу года она может достичь 915 мегаватт.

Также в 2018 году была введена солнечная станция на 100 мегаватт в городе Сарань Карагандинской области и на 40 мегаватт – в посёлке Гульшат в том же регионе.

1-таблица. Классификация источников

Тип источников	Преобразуют в энергию
Ветряные	движение воздушных масс
Геотермальные	тепло планеты
Солнечные	электромагнитное излучение солнца
Гидроэнергетические	движение воды в реках или морях
Биотопливные	теплоту сгорания возобновляемого топлива (например, спирта)

Энергоснабжение Государства - это важнейшее условие экономического роста.

Важнейший фактор, основа развития производительных сил и основа его научно-технического прогресса.

В настоящее время во многих странах мира наблюдается растущий интерес к альтернативным видам.

В поисках альтернативных источников энергии во многих странах с целью повышения энергоэффективности все больше внимания уделяется влиянию ветроэнергетики.

Основным преимуществом энергии ветра является использование энергии экологическая чистота источников.

Программа была разработана в соответствии с Постановлением Правительства РК № 857 от 25 августа 2003 года. Она заключается в строительстве энерго мощностей ветровых электростанций с расчётом довести объём выработанной электроэнергии к 2015 году – 0,6% от годовой, а к 2030 году – 2,7% от годовой. Это решение является основополагающим для развития новой отрасли – ветроэнергетики.

1-рисунок. План размещения ВЭС до 2030 года

Этой программой были определены места для строительства первой очереди подобных генерирующих отраслей: Чиликский коридор, Джунгарские ворота, Ерментау, Кордай, Жузымдык и Форт-Шевченко. Выбор этих мест связан

с высокой среднегодовой скоростью ветра, что позволяет в большем количестве и более дешево получить электроэнергию. Данная программа является хорошо продуманной, ибо она позволяет уменьшить энергодефицит в Южной и Западной зоне, снизить стоимость электроэнергии в Северной зоне.

Альтернативная энергетика в будущем может стать действительно сильнейшим вектором развития государств, и Казахстану нужно подготовиться к тому, чтобы на полномправной основе внедрить возобновляемые источники в экономические обороты и в законодательство в том числе, заменяя тем самым единственный на данный момент закон «О поддержке возобновляемых источников энергии» на полноценный кодекс либо закон о «регулировании» возобновляемых источников, но никак не о «поддержке» [2].

Правительство Казахстана поставило амбициозную цель: не менее 50% всей электроэнергии получать из возобновляемых источников к 2050 году. «Казахстан обладает значительным потенциалом для развития альтернативных источников энергии и может к 2050 году за счет них обеспечить производство 50 процентов общего объема электроэнергии, одновременно сокращая энергоемкость экономики. В целях снижения энергоемкости экономики до 2050 года нам необходимо довести энергоэффективность экономики страны до уровня Китая. Это означает, что до 2020 года ежегодное снижение энергопотребления должно составлять не менее 2,5 %, после 2020 года – 3,5% ежегодно. В Казахстане значительный потенциал развития возобновляемых источников энергии. В большей степени это гидро-, ветро- и солнечная энергия. Бескрайние степи Казахстана открывают огромные площади на которых свободно гуляет ветер, а реки и озера освещены ярким солнечным светом. Казахстан расположился в ветровом поясе северного полушария планеты Земля, поэтому он обладает огромным ветровым потенциалом по оценкам экспертов составляющим более 1820 млрд кВт/ч. Только в районе Джунгарских ворот (Алматинская область) мощность ветроэлектростанций может достигать 1000 МВт, а это выработка около 3 млрд кВт/ч электроэнергии в год. Эффективно используя «зеленый» потенциал страны мы не только сможем обеспечить энергией проблемные южные районы страны, но и экспортировать энергию. Исследования ветроэнергетического потенциала по регионам Казахстана, проведенные в рамках проекта Программы развития ООН по ветроэнергетике, показывают наличие хорошего ветрового потенциала для строительства ВЭС в Южной зоне (Алматинская, Жамбыльская, Южно-Казахстанская области), в Западной зоне (Мангистауская и Атырауская области), в Северной зоне (Акмолинская область) и Центральной зоне (Карагандинская область).

Кроме ветра просторы Казахстана богаты и солнечным светом, особенно южные и юго-западные районы. Количество солнечных часов в год достигает 2200–3000 часов, а годовой уровень солнечной радиации составляет 1300–1800 Вт/м².

Развитие гидроэнергетики в Казахстане также обеспечено наличием важных водных ресурсов в стране. Наибольшие перспективы в развитии ГЭС существуют в южных областях Республики, обладающих значительным потенциалом. На

горных реках южных областей страны сосредоточено около 65% гидроэнергоресурсов. Однако в настоящее время, несмотря на потенциал, южные регионы Казахстана вынуждены экспортировать энергию с севера.

Согласно полученным исследованиям валовой гидропотенциал Республики Казахстан ориентировочно можно оценить величиной 170 млрд. кВтч/год, технически возможный к реализации - 62 млрд. кВтч, из них около 8,0 млрд. кВтч потенциал малых ГЭС.

Другими альтернативными источниками энергии для Казахстана могут стать биогазовые технологии, переработка твердо-бытовых отходов, Каспий может стать поставщиком энергии волн, энергии приливов и отливов.

Биогазовые технологии являются инновационным радикальным способом переработки и обезвреживания разнообразных органических отходов растительного и животного происхождения. В результате мы получаем высокоэффективное топливо в газообразном состоянии и натуральные удобрения. Биогаз является высококачественным и полноценным носителем энергии.

Создание и развитие альтернативных источников энергии для получения так называемой «зеленой энергии» экономически оправдано и целесообразно во многом благодаря огромной площади нашей страны, незаурядного ветрового потенциала и прочих факторов. В сравнении с Европой и Азией ветроэнергетические мощности в Казахстане, при внедрении специальных инновационных усовершенствований, могут вырабатывать от 30% больше электроэнергии.

Нам необходимо активно внедрять новейшие технологии получения энергии на предприятиях страны. Кроме того, производство электрической и тепловой энергии из экологически чистых и неисчерпаемых источников энергии повысит не сырьевой экспортный потенциал Казахстана, где главным импортером энергии теоретически станет Китай.

Для этого необходимы следующие шаги:

- инвестиционная поддержка на уровне государства;
- поддержка в развитии инфраструктуры;
- поддержка развития «зеленой энергетики» посредством обязательств и контрактов по покупке электроэнергии и гарантированных компенсаций дополнительной стоимости электроэнергии через систему сертификатов;
- государственная программа строительства ветроэлектростанций в наиболее выгодных местностях, согласно карте ветровых ресурсов РК;
- развитие производства малых ветроустановок, так как они могут быть применены большей части территории РК, включая отдаленные и труднодоступные местности;
- активное строительство и реконструкция ГЭС;
- вложения в научно-исследовательскую деятельность Казахстана по поиску новых источников энергии;
- формирование общественного мнения об экологической ответственности генерирующих компаний, общедоступность информации о возобновляемых источниках энергии, помощь СМИ, разработанная PR – кампания.

Для увеличения доли ВИЭ в энергетике необходим комплексный подход как со стороны государства, так и общественности, бизнеса. Казахская энергоэффективная экономика должна основываться на обеспечении своеобразного «бизнес-элемента».

Предпринимателям должно быть выгодно производить и применять «зеленую энергию» [3].

Таким образом, потенциал использования ветроэнергии для производства электроэнергии в большей мере будет определяться балансирующими возможностями энергосистемы и экономикой производства электроэнергии на ветростанциях. Учитывая общую генерирующую мощность в Казахстане – 18,400 МВт, мощность ветроэлектростанций в пределе может составить порядка 3 500 МВт при годовой выработке электроэнергии порядка 8-9 млрд. кВт.ч. Экономический потенциал использования ветроэнергетики будет определяться соотношением стоимости электроэнергии ветростанций и традиционных источников энергии с учетом транспортной составляющей, а также учета экологического эффекта от сокращения загрязнения окружающей среды при замещении мощностей угольных электростанций. По ряду проведенных расчетов установленная мощность ветроэлектростанций может составить порядка 2000 МВт к 2024гг.

ВЭС не потребляют органического топлива и, таким образом, не выбрасывают в атмосферу продукты сгорания топлива и не имеют твердых отходов. Каждый кВт.ч электроэнергии от ВЭС, замещающий электроэнергию от угольной ТЭС, предотвращает вредные выбросы в атмосферу окислов серы, окислов азота, летучей золы и парниковых газов, а также складирование золошлаковых отходов. Установка 500 МВт мощности ВЭС с ежегодной выработкой 1,5 млрд. кВтч электроэнергии позволит сохранить более 500 тыс. тут в год и предотвратить годовые выбросы в атмосферу порядка:

- 1,5 млн. тонн диоксида углерода
- 12000 тонн оксидов серы
- 7800 тонн оксидов азота
- 12 600 тонн летучей золы

а также складирование золошлаковых отходов в объеме 200 000 тонн.

В качестве экологических недостатков ВЭС можно назвать гибель птиц от столкновения с ветроустановками. Однако, как показали специально проведенные исследования. количество птиц, погибших от столкновения с ветроустановками составляет 3-7 птиц на один МВт мощности и значительно ниже, чем при столкновении птиц с автотранспортом, зданиями и сооружениями и пр [4].

Ветряные генераторы в процессе эксплуатации практически не потребляют ископаемого топлива. Работа ветрогенератора мощностью 1 МВт за 20 лет позволяет сэкономить примерно 29 тыс. тонн угля или 92 тыс. баррелей нефти.

Список использованной литературы

1. <https://informburo.kz/stati/kak-v-kazahstane-razvivaetsya-zelyonaya-energetika.html>

2. Самойленко, А. Г. Развитие возобновляемой энергетики в Республике Казахстан: взгляд на международный опыт / А. Г. Самойленко. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2018. — № 11 (197). — С. 238-241. — URL: <https://moluch.ru/archive/197/48784/> (дата обращения: 22.02.2023).

3. <https://dzen.ru/a/XI8r0We4HQCyN6b9>

4. Трофимов А., Маринушкин Б., К генеральной схеме развития ветроэнергетики Казахстана. М.: Журнал «Энергетика», Алматы. 2012.

Ақтөбе облысы жағдайында өрік ағашын бейімдеу және өсіру әдістері

Қалдығұлов Айбар Қалдығұлұлы

Қалыбай Айдос Ергенұлы

Құдайберген Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің 1 курс студенттері

Ғылыми жетекші:

Ещанова Г.Ж.

Жеміс ағаштарын өсіруде сол ортаға бейімделген, климаттың әр-түрлі соққыларына шыдамды сорттарды аудандастыруда биологиялық ерекшеліктерін анықтау ең маңызды іс-шаралардың бірі. Жеміс және жидек дақылдарының сорттарын аудандастыру бау-бақша өнімдерінің өнімділігін арттыруға және сапасын жақсартуға бағытталған маңызды іс-шара. Сорттарды аудандастырудың мәні экономикалық және табиғи жағдайларына сәйкес республикамызда, облыстарда, аймақтарда жаппай өндірістік көбею үшін тұқымдар мен сорттарды дұрыс, ғылыми негізделген таңдау болып табылады.

Кілт сөздер: Жеміс ағаштары, өрік, сорт, аудандастыру, қоршаған орта.

При выращивании фруктовых деревьев одним из наиболее важных мероприятий является определение биологических особенностей при районировании сортов, адаптированных к той же среде, устойчивых к различным воздействиям климата. Районирование сортов плодовых и ягодных культур является важным мероприятием, направленным на повышение урожайности и улучшение качества продукции садоводства. Суть районирования сортов заключается в правильном, научно обоснованном выборе семян и сортов для массового производственного размножения в республике, областях, регионах в соответствии с экономическими и природными условиями.

Ключевые слова: фруктовые деревья, абрикосы, сорта, зонирование, окружающая среда.

When growing fruit trees, one of the most important measures is to determine the biological characteristics in the zoning of varieties adapted to the same environment, resistant to various climate influences. Zoning of varieties of fruit and berry crops is an important measure aimed at increasing yields and improving the quality of horticultural

products. The essence of the zoning of varieties is the correct, scientifically based selection of seeds and varieties for mass production reproduction in the republic, regions, regions in accordance with economic and natural conditions.

Key words: fruit trees, apricots, varieties, zoning, environment.

Жалпы сүйектілерден өрік б. з. д. басталғанға дейін 4000 жыл бұрын пайда болды, ал Еуропада бұл жеміс Грецияға жеміс әкелген Александр Македонскийдің арқасында болды. Шығу тарихына қарайтын болсақ өрік Арменияда, Қытайдағы провинция да олардың отаны болып саналады. Сонымен қатар, Арменияда бұл жеміс ұлттық болып саналады.

Өріктің әдемі түсі, дәмі мен ерекше хош иісі оны тамақ өнімі ретінде өсіретін адамның назарын аударды. Бұдан 4 мың жыл бұрын өрік Қытай мен Орталық Азиядан әлемнің көптеген бөліктеріне таралған. Әлемде қазіргі уақытта өсірілетін өріктің 2 мыңнан астам сорттары мен түрлері бар

Бүгінгі күнге дейін Н. И. Вавиловтың атындағы Бүкілодақтық өсімдік шаруашылығы ғылыми – зерттеу институтының коллекцияларында әлемнің 30 елінен 1800-ге жуық өрік сорттары түрлері сақталған. Өрік жемістерінің химиялық құрамы өсу аймағының топырақ – климаттық жағдайларына байланысты. Жаңа піскен жемістерде 7, 8 – 32, 8% құрғақ заттар, 4, 7 – 20% қант, 1, 12 – 1, 35% азот заттары, 0, 38 – 6, 8% қышқылдар (лимон), 4, 0 – 7, 1% пектин, 0, 62 – 0, 72% сілтілер (калий, магний және фосфор ангидридін тұздары) бар; 3, 1 – 1, 75мг / 100 г С дәрумені; 5, 15 мг/100 г каротин (А дәрумені) және 0, 05 мг/100 г В дәрумені, кептірілген жемістерде 51, 6 бар [1].

Зерттеу нысаны ретінде өріктің "Ананас Цюрупинский" сорты алынып, оны тұқыммен өсіру әдісі қолданылды. Өрік "Ананас Цюрупинский" – жазғы сорттардың бірі. Соңғы жылдары танымал бола бастады. Кең және дөңгелек діңі бар. Жемістернің көлемі орташа салмағы 70 грамм. Олардың пішіні дөңгелек, көлбеу өте айқын. Ашық сары күңгірт түсті болып келеді. Целлюлоза орташа тығыздыққа ие, жемістердің дәмі жағымды, шырынды, тәтті. Олардың жағымды хош иісі мен ананасқа ұқсас. Жемістер шілде айының екінші он күндігінде піседі. Адам ағзасы үшін жемістердің құндылығы өрік ең пайдалы жемістердің бірі болып саналады, өйткені олардың құрамында барлық белгілі дәрумендер (атап айтқанда, жемістерде А дәрумені көп, басқа жемістерге қарағанда әлдеқайда көп) және микроэлементтер бар. Қалқанша безінің жұмысын жақсарту, қорғаныс иммундық функцияларын күшейту және гемоглобиннің жоғарылауы – мұндай процестер адам ағзасында осы жемістерді тұрақты тұтынумен жүреді. Магнийдің көп мөлшері жүректің, қан тамырларының жұмысын қалыпқа келтіруге мүмкіндік береді. Мұндай жемістер мидың белсенділігін жақсартады және организмдегі холестеринді төмендетуге көмектеседі, жемістердегі темірдің жоғары мөлшері анемияның алдын алады. Өрік өзектері де антигельминтикалық функцияға ие, дегенмен бұл туралы аз адамдар біледі, бірақ ежелгі уақытта бұл қасиет күнделікті өмірде кеңінен қолданылған. Күніне шамамен 200 грамм өрік тұтыну арқылы күнделікті құнды А дәруменімен қамтамасыз етуге болады және де А дәрумені өрікте басқа жемістер мен көкөністерге қарағанда көп. Кептіру кезінде

өрік пайдалы қасиеттерін жоғалтпайды, керісінше жаңаларын алады, сондықтан кептірілген өрік ең пайдалы кептірілген жеміс болып саналады [2].

Бұл сорттың шығу тарихына келетін болсақ, өріктің Цюрупинский Ананас сорты Украинада Херсон облысының Цюрупин ауданында орналасқан Никитский атындағы мемлекеттік ботаникалық бағында атақты селекционер К. Ф. Костинаның Ананас көшеттерін таңдау арқылы алынған сорт. Осы жерден өріктің бұл сорты Цюрупинский Ананас атауын алған.

Сорттың сипаттамасына тоқталатын болсақ, Цюрупинский ананас өрік сорты – орташа ұзын ағаш, шамамен 3, 5 – 4 м биіктікке жетеді. Жемістері ашық қызғылт немесе сары – қызғылт түсті болып, тәтті, хош иісті. Сүйегі кішкентай, целлюлозадан оңай бөлінеді. Ол 3 – 4 жыл жеміс бере бастайды, отырғызғаннан кейін 4 – 5 жыл ішінде тұрақты мол өнім береді. Жеміс ағаштарының бұл сортын сауатты және мұқият түрде кесуді қажет етеді. Сорт құрғақшылыққа төзімсіз болғандықтан мұқият суару режимін қажет етеді. Ағашының бойы 3, 5 – 4 м биіктікке жетеді, өсу жылдамдығы орташа.

Өріктің биологиялық ерекшеліктеріне қарап, эволюция процесінде өрік бірқатар ерекшеліктерге ие болды. Біріншіден, өрік фотофильді және термофильді дақыл болып табылады, сондықтан отырғызу қалыңдатылған кезде төменгі қабаттың жеміс бұтақтары мен тәждің ішінде кебеді. Сонымен қатар, тәждің қалыңдатылған бөлігі ұзақ ылғалды кезеңде саңырауқұлақ ауруларынан зардап шегеді. Өріктің өсуі мен дамуы үшін кем дегенде 25°C оң температураның қосындысы қажет. Органикалық тынығу кезінде өрік ағаштары -25⁰ -27⁰ C температураға және -30⁰ C дейін қысқа мерзімді аязға, ал Сібір өрігі -50⁰ C дейін төзеді. Алайда, мәжбүрлі дем алу кезеңінде генеративті бүршіктер -20⁰ C температурада зақымдала бастайды. Өрік бүршіктері 80 – 100% өлетін температураның сыни белгісі -25⁰ C. Зерттеу барысында өріктің Өрік "Ананас Цюрупинский" сортын 2020 жылы тұқымнан егіліп, алынған көшеттерді 2022 жылы 14 қазанда отырғызылды [3].

Жеміс ағаштарын тұқыммен өсіру негізінен барлық жемістерде қолданыла бермейді, өйткені кейбір жемістерді тұқымнан өсіру нәтижесінде олардан алынған өнімдерінде жабайы түрге жақын белгілері басым болуы мүмкін. Бірақ, бұл құбылыс өрікке тән емес, себебі өрік тұқымнан көбейту барысында телу жұмыстарын қажет етпейді. Өрік жемісі тұқыммен көбейткен жағдайда өзінің сорттық сапасын жоғалтпайды.

Өрік көшетін тұқымнан көбейту мақсатында 2020 жылы өрік тұқымын өсіру үшін стратификация жүргізіп, тоназытқышқа стратификациялау мақсатында салынды. Стратификациялау тұқымның жақсы өнім беруі, әртүрлі жағдайларға төзімділігін арттыру үшін жасалатын процесс.

Тұқымды тоңызытқыштан шығарылып 2 – 3 сағат көлемінде суға салынып қойылды. Тұқымды судан шығарып кептіріп табиғи ортада күзде ашық топыраққа отырғызылды.

Тұқым санына байланысты шұңқыр қазылып, түбіне қалыңдығы 5 – 6 см өзен құмының қабаты құйылады, содан кейін тұқым қабаты, қайтадан өзен құмының қабаты және т. б. соңғы қабат құм болуы керек. Суару кезінде су

төмендемеуі үшін тарақ жоғарыдан кесіледі. Ерте көктемде тамырлар пайда болғанға дейін (тұқымның ашылуы) олар жерге егіледі.

Күзгі егу кезінде, ерте көктемде біркелкі тұқым көшеттерін алу үшін жолдарды босату керек. Кейін өскіндердің өсімдіктердің өсіп – өну 5 – 8 есе топырақ өнделіп, тұқым тереңдікке 6 – 12 см отырғызылады. Күзде себілген тұқымның мөлшері көктемде себілген мөлшерден 10 – 15% артық болады (сурет 3). Күзде тұқымды отырғызылғаннан кейін бір рет суарылды. 2021 жылдың 1 сәуірінде алғашқы өскіндерінің шығуы бақыланып, көшеттерді қазып алғанға дейін оларға күтім жасалды (сурет 4).

Сурет 3. Өрікті тұқымнан егу, 10-қараша 2020 ж.

Сурет 4. Өріктің өскіндерінің шығуы, 1 сәуір 2021 ж.

Сурет 5. Екпе көшеттерде жапырақтың пайда болуы, 15-сәуір 2021 ж

Көктемгі тыңайту жұмыстары екпе көшеттерде 5 – 6 жапырақ пайда бола бастағанда минерал тыңайтқыштардан азот селитрасын берілді. Бұл кезең сәуір айының 15 не тура келеді (сурет 5).

2022 жылы 14 қазанда биіктігі 1, 2 – 1, 5 см болатын өрік көшеттерін қазып алынып, арнаулы дайындалған 75 – 85 x 50 см орындарға отырғызылды. Отырғызу барысында топырақтың тереңдігі 70 см етіп қазылып, саз топырақтарын алып, орнына қара топырақпен шіріген көң салынды. Көшетті ылғалдап, жанама тамырларын кесіп, корневин препаратымен өңделді. Көшетті отырғызу барысында суперфосфат тыңайтқышы берілді. Толық отырғызып болғаннан кейін суарылды.

Ерте көктемде тамырлар пайда болғанға дейін (тұқымның ашылуы) олар жерге егіледі. Күзгі егу кезінде, ерте көктемде біркелкі тұқым көшеттерін алу үшін жолдарды босату керек. Кейін өскіндердің өсімдіктердің өсіп – өну 5 – 8 есе топырақ өңделіп, тұқым тереңдікке 6 – 12см отырғызылады. Отырғызу әдісімен көшеттер бір-бірінен 20 – 25 см қашықтықта сиректетеді. Отырғызғаннан кейін көшеттер үшін топырақтың ылғалдылығын 70 – 80% деңгейінде ұстап тұру үшін, вегетация кезеңінде ол 10 – 12 рет суарылады. Суару арасындағы уақыт 8 – 10 күн. Өсімдіктердің жақсы өсуі мен дамуын қамтамасыз ету үшін 2 – 3 рет азотпен қоректендіріледі. Бүршік басталардан екі – үш күн бұрын олар суарылады. Егер 20 – 22 маусымға дейін бүршік жарса, онда олардан стандартты көшеттерді алуға болады. 20 – 22 маусымнан 15 – 20 шілдеге дейін бүршіктер шықпаса, қыста олар аяздан зардап шеккенін білдіреді, яғни қыстан аман шықпағанының дәлелі. Күзде олар стандарттарға сәйкес келетін көшеттерді қазып, оларды I, II, III сорттарына сұрыптап, уақытша сақтау үшін қазып алады. Көшеттерді таңдау кезінде оның сапасына назар аудару керек, өйткені олардың ұзақ өмір сүруі, өнімділігі, өнімділігі және бақтың экономикалық әсері осыған байланысты. Біріншіден, көшеттер егілген және таза сұрыпты болуы керек, бірінші сорттың стандартына сәйкес келуі керек, яғни тікелей, сау магистральға ие. Ұзындығы 30 см-ден асатын 5 негізгі тамырдан кем болмауы керек, карантиндік объектілер, біте, қара қатерлі

ісік, жартылай құрғақ негізгі тамырлар, камбийдің тамырларындағы аяз болмауы қажет. Олардың биіктігі кемінде 150 см, магистральдың диаметрі, егу орнынан жоғары, 15 мм болуы керек. Сондай – ақ, екінші сортты көшеттерді пайдалануға болады, олардың биіктігі кемінде 120 см, вакцинациядан жоғары магистральдың диаметрі 12 мм, негізгі тамырлары 3 дана ұзындығы 25 см болуы тиіс [4].

Зерттеу барысында 2022 жылы 12 сәуірде күзде отырғызылған өрік көшеттерінде зерттеу барысында бүршіктердің ояну белгісі анықталды. Демек, күзде отырғызылған ағаштардың даму тіршілігі байқалды. Көшеттердің жақсы дамуы үшін минерал тыңайтқыштармен қоректендіру мақсатында аммиак селитрасымен тыңайтылды. Тыңайтқышты беру мөлшері әрбір көшетке 30-40 г есебінде берілді. Өрік көшеттерін фенологиялық бақылау жүргізу нәтижесінде күз мезгілі мен көктем мезгілінде отырғызылғанына байланысты бүршіктену мен жапырақтану процесі де сәйкесінше бірқатар айырмашылықтарға ие болды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. А. М. Кукушева, З. Е. Какешанова Практикум по плодоводству Северного Казахстана, Павлодар, Кереку. – 2016. 45 б.
2. Апшанова Р. Экономика Казахстана за 20 лет: агропромышленный комплекс Казахстанская правда. - 2012. – 102-103 б.
3. Витковский В. Л. Плодовые растения мира. – СПб., 2003. – 592 б.
4. Бурлак В. А. Выращивания саженцев яблони и груши для закладки слаборослых садов. // Научн. тр. КГАУ. – Симферополь: Таврия, 1997. – 187-193б.

Психо-педагогическая сущность понятия «Креативного мышления» у детей младшего возраста

Мирсаитова Сарвиноз Мирасилкызы

Университет «Мирас», г.Шымкент

Студент 4 курса

Научный руководитель:

к.п.н., ст.преподаватель Мауленбердиева Гульжан Бауыржановна

Түйін: Мақалада бастауыш сынып оқушыларының креативті ойлау ерекшеліктеріне сипаттама берілген. Сондай-ақ, автор шетелдік және кеңес психологтардың еңбектеріне талдау жасай отырып, креативті ойлау ұғымына түсініктеме берген.

Резюме: В статье дана характеристика особенностей креативного мышления младших школьников. Автор также прокомментировал понятие креативного мышления, проанализировав работы зарубежных и советских психологов.

Summary: The article describes the characteristics of the creative thinking of younger schoolchildren. The author also commented on the concept of creative thinking, analyzing the work of foreign and Soviet psychologists.

Современное общество характеризуется людьми, которые могут работать самостоятельно, совершенствовать свои знания, навыки и адаптироваться к меняющемуся миру. С помощью мышления человек познает окружающий мир во всем его многообразии, свойствах и отношениях. Мышление означает познание нового, неизвестного, нахождение связей и отношений между неизвестным и известным, открытие общих закономерностей, свойственных всем предметам и явлениям. Мышление - это познавательный психический процесс с высокой ценностью, порождающий новые знания на основе творческого представления и преобразования человека. Познавательная деятельность представляет собой сложный интеллектуальный процесс, на основе которого осуществляется не только познавательная, но и практическая и теоретическая деятельность.

Государственный стандарт начального общего образования призван обеспечить выполнение основной цели: развитие личности учащегося, формирование у него творческих способностей, интереса к учебе, стремления и умения учиться. Образовательная система отказывается от демонстрации результатов обучения в виде знаний, навыков и умений традиционным способом, в формулировке стандарта указаны конкретные виды деятельности, которыми должен овладеть учащийся к окончанию начального образования. Требования к результатам обучения формулируются в виде личностных, метапредметных и предметных результатов. Поэтому больше внимания уделяется развитию творческих способностей и креативных способностей детей младшего школьного возраста. В современных школьных условиях творческое мышление вне привычки и по инерции часто развивается только на специальных «творческих занятиях» вдали от собственно мыслительных компонентов креативного мышления, что делает проблему развития креативного мышления более актуальной.

Вопрос развития креативного мышления рассматривался с разных сторон и в рамках различных концепций, таких как творческое мышление и креативное мышление. Так, Г.С. Альтшуллер, И.П. Волков и другие определяют творческое мышление по критериям деятельности и достижения, а Н.С. Рейц, В. Штерн и другие рассматривают творческое мышление как особый вид одаренности. Творческое мышление в контексте креативности представлено в работах В.Н. Дружинина, Е.К. Лютовой, Т.А. Барышевой и Е.П. Ильина. Творческое мышление в контексте одаренности представлено в работах Б.М. Теплова, В.Н. Дружинина, А.М. Матушкина и др. Развитие креативного мышления у школьников рассматривается в работах «Методы оптимизации обучения» (Ю.К. Бабанский), «Обучение мышлению как условие успешного развития креативного мышления у детей» (Т. Щербакова, А.С. Турчин) и «Условия развития творчества в учебно-воспитательном процессе» (О.А. Халифаева) были предметом исследования.

Изучением креативности занимались многие ученые, были разработаны различные подходы к ее изучению, существуют теории креативности. Древнегреческие ученые и философы пытались объяснить феномен креативного мышления. Например, Платон в своем учении приравнивает творчество к

стремлению к высшему состоянию. Последнее относится к одержимости души, духа, т.е. потребности созерцать прекрасное.

В ассоциативном подходе все когнитивные процессы рассматриваются через связи между элементами (соответствующие ассоциации) [2]. В этом подходе менталитет представлялся как структура элементов, а ассоциации - как связи между элементами. Тем не менее, ассоциативная психология признавала только сознательное мышление, а творчество, по общему признанию, основывалось на бессознательном (особенно интуиции). Поэтому наука не смогла объяснить феномен креативного мышления.

Однако сторонники этого подхода внесли свой вклад в развитие психологии творчества. Установленные ими законы ассоциации объясняют, почему негативный опыт в прошлом мешал людям работать творчески. Следует также подчеркнуть, что эти законы послужили основой для таких методов, как венец случая и ассоциации, которые помогали людям инициировать творческое мышление.

Мышление Вюрцбургской школы (О. Кюльпе, К. Марбе, Н. Ач) рассматривалось как умственный процесс, ведущий к решению проблем. Для того чтобы понять этот принцип, полезен метод «интроспекции», при котором человек наблюдает и изменяет собственные психические процессы. Таким образом, был открыт феномен «невоображаемого мышления» и показано, что каждая ассоциация не возникает из предыдущей ассоциации, а направляется определенной задачей (детерминистская тенденция).

Психоаналитический подход к изучению креативного мышления указывает на влияние бессознательного на процесс мышления [3]. Сторонники этого подхода придерживались определенных мнений.

Фрейд считал, что агрессивная энергия деградирует в творчестве, не находя прямого выхода.

1) Карл Юнг считал творчество одной из движущих сил либидо. Психолог отметил, что люди наделены коллективным бессознательным, которое они вкладывают в себя, то есть через свой жизненный опыт, в творческий процесс с его последствиями.

2) Альфред Адлер отмечал, что творчество является продуктом социального самовыражения. По мнению психолога, творчество - это конкретный способ компенсации чувства неполноценности.

Сторонники гештальтпсихологии (М. Вертгеймер, К. Дункер, В. Келер) утверждали, что образы, гештальты, возникают не путем синтеза, а сразу как единое целое. Гештальты рассматриваются как определенные структуры, характеризующиеся своими функциями. Исходя из этого, мышление рассматривалось как процесс реконструкции, который имеет определенный порядок и продолжается до тех пор, пока не наступает «инсайт» (открытие точно такого же гештальта) [4].

В гуманистической психологии (Г. Олпорт, А. Маслоу) творчество рассматривалось как способ самовыражения. Была введена концепция самоактуализации как непрерывной реализации потенциала.

В рамках когнитивного подхода была рассмотрена идея «искусственного интеллекта» (А. Ньюэлл, Г. Саймон, М. Мински, Дж. Маккарти). Это относится в первую очередь к технологическим разработкам, таким как компьютеры. Считалось, что люди подобны компьютерам, то есть способны преобразовать первый попавшийся фрагмент информации в нечто новое. Человеческий организм - это своего рода «устройство», которое интерпретирует поступающие сенсорные данные, обобщает их, соединяет с первоначально хранимой информацией и выдает конечный результат [5]. Другими словами, основная задача когнитивного подхода - понять процесс, с помощью которого полученные сенсорные сигналы преобразуются мозгом. С этой целью сторонники теории проводят аналогию между компьютерами и человеческим мозгом.

Э. Торренс изучал креативность в рамках психометрического подхода и отметил, что это способность, связанная с чувствительностью к проблемам, недостатку знаний, выявлением трудностей, возникновением предложений и процессом формирования гипотез. Дж. Гилфорд, сторонник этого подхода, также считал, что существует два типа мышления: конвергентное и дивергентное. Здесь полезно упомянуть о концепции творчества. По его мнению, креативность - это универсальная когнитивная творческая способность, основанная на операции дивергенции и операции трансформации и импликация [6] Дж. Гилфорд рассматривал креативность как «способность удивляться и учиться», «способность находить решения в нестандартных ситуациях», «нацеленность на открытие нового». И в своих трудах Дж. Гилфорд упоминает шесть измерений креативности [7]:

- 1) Гибкость - способность генерировать различные идеи.
- 2) Способность выявлять и ставить проблемы.
- 3) Оригинальность - способность реагировать на стимулы нестандартными способами.
- 4) Способность генерировать множество идей.
- 5) Способность улучшать объекты, добавляя детали.
- 6) Решение проблем - способность к анализу и синтезу.

Таким образом, мышление рассматривается как психический познавательный процесс, отражающий существенные связи и отношения между предметами и явлениями объективного мира. Творческое мышление у младших учеников является личностной характеристикой и представляет собой способность генерировать необычные идеи, находить оригинальные решения и отклоняться от общепринятых схем мышления.

Таким образом, в общих чертах существует два основных подхода к исследованию креативности.

1) Исследования в общепсихологическом и концептуальном направлении, рассматривающие основы психологии творчества, закономерности и механизмы творческой реализации мыслей.

2) Экспериментальные и эмпирические исследования творчества, в которых выявляются, описываются и систематизируются индивидуальные характеристики и способности к творческой деятельности.

Особая важность вопроса развития творческих способностей обусловлена важностью выявления, поддержки и сопровождения детей с творческими способностями, на что неоднократно указывалось в основных документах, определяющих развитие системы образования.

Список использованной литературы:

1. Лифанова, Т.В. Между прошлым и будущим (о жизни и творчестве Л. С. Выготского) / Т. В. Лифанова // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. 2016. № 6. С. 3-14.

2. Васильева Е.А. Теоретические аспекты развития творческого мышления в младшем школьном возрасте // Молодой ученый. — 2015. — №11. — С. 1717-1719.

3. Креативное мышление, практический подход [Текст] / К. Батаева // Казахстанская правда. – 2016.- 29 марта. - С. 2

4. Креативность и творческие способности личности: теории, принципы и карты развития [Текст] / А.К. Мынбаева, А.В. Вишневецкая, Н.Р. Галимова; Каз. нац. ун-т им. аль-Фараби. – Алматы: Казак университеті, 2016. – 165с

5. Горев, П. М. Утёмов В.В. Научное творчество [Текст]: Практическое руководство по развитию креативного мышления – Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – 112 с.

6. Гаврилова Т.В. Развитие творческих способностей школьников при работе с произведением С.Т. Аксакова «Аленький цветочек» / Т. В. Гаврилова // Начальная школа. – 2014. – № 3. – С. 20–22

7. Еремина Л.И., Бибикина Н.В. Педагогические условия формирования креативности обучающихся // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: Педагогика, психология. 2017. №4 (31).

Использование игровых технологий в процессе преподавания органической химии и стереохимии в ВУЗах.

Мұсайын Мәди Қайратұлы

Магистрант 2 курса Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Д.А. Биримжанова

PhD, и.о. доцента кафедры химии

Аннотация. Одной из главных задач, стоящих перед современной системой образования, является создание условий, подходящих для развития академических навыков, которые позволяют учащимся ориентироваться и адаптироваться к сегодняшнему современному обществу, например, быстро

находит соответствующую информацию, а также эффективно использовать инновации. Мы можем достичь этой цели, используя интерактивные, игровые методы обучения, а также другие важные методы обучения. Нам необходимо проанализировать и сравнить современные технологии обучения и определить наиболее эффективные технологии преподавания органической химии в университетах. Эти методы учитывают современные проблемы и меняющиеся приоритеты – от общего построения содержания курсов до самостоятельной познавательной деятельности, ориентированной на студентов. Изучение использования современных и новых педагогических технологий в преподавании органической химии показывает, что они являются одним из лучших средств повышения качества образования учащегося, поскольку способствуют развитию творческих способностей, а также таких важных качеств, как активность и критическое мышление.

Ключевые слова: методы преподавания, перевернутое обучение, смешанное обучение, игровые методы, интерактивное обучение, дистанционное обучение, критическое мышление.

В этой статье предлагается обзорный анализ методов, технологий преподавания органической химии, а также информация о влиянии игровых методов на качество преподавания дисциплины.

Используя различные формы преподавания, они могут включать традиционные лекции, наборы групповых заданий, обсуждений в аудитории или презентации студентов и т.п. можно получить определенные изменения в качестве урока в целом. Также необходимо добиваться, чтобы студент стал активным участником учебного процесса, а преподаватель являлся организатором познавательной деятельности студента.

Актуальным на сегодняшний день является знание преподавателя химии не только метода, средств и форм организации образовательного процесса, содержания предмета органической химии, но и правильное использование современных технологий обучения на уроке. В настоящее время образовательный процесс невозможен без поиска новых и совершенствования современных технологий, призванных способствовать развитию творческих способностей учащихся. Необходимо добиться того, чтобы студент стал активным участником образовательного процесса, а преподаватель – организатором познавательной деятельности студента.

Проблема повышения эффективности преподавания химии постоянно находится в центре внимания преподавания. В современных условиях решение этой проблемы естественным образом связано с перспективой внедрения научно обоснованных новых педагогических технологий и систем организации образовательного процесса.

Студентам химико-педагогической специальности и преподавателям химии предстоит перевести процесс обучения в вузах на качественно новый уровень за счет внедрения передовых педагогических технологий в химию.

Методология исследования. Современная органическая химия предоставляет возможность продемонстрировать, как строить понимание и действовать в рамках истинной иерархической структуры знаний, чего нет в обычных обзорных курсах [1].

Эйлкс и Байерс считают, что недостатки традиционных подходов, ориентированных на учителей, в настоящее время начинают признаваться, и проблемы в том, что преподаватели не всегда могут объяснить все полностью или даже доступно для других [2].

При использовании интерактивных методов обучения химии сочетание мобильных телефонов и планшетов позволило нескольким учащимся выполнять задания одновременно, и это побудило их взаимодействовать друг с другом. Они обсуждали правильные ответы на задания и охотно помогали своим партнерам, когда те не знали правильного ответа [3].

Несмотря на небольшое количество студентов в исследовании, Курц и Холден сделали некоторые выводы о дистанционном обучении, и по результатам тестов и опросов ответы показали общее положительное отношение к дистанционному образованию. Студенты также положительно отреагировали на другие технологические методы, которые им было предложено использовать такие, как использование электронной почты и веб-сайта для получения и передачи информации. Несколько возникших технологических проблем, по-видимому, мало повлияли на отношение студентов к тестируемой модели дистанционного обучения [4].

"Перевернутое обучение" – это одна из моделей смешанного обучения, которая допускает предварительное знакомство учащихся с теоретическими основами темы перед уроком, во время работы над домашним заданием. Таким путем освоение нового материала происходит в самостоятельной домашней работе студента на основе электронных ресурсов, отобранных или разработанных преподавателем, а отработка и закрепление – на занятиях.

По результатам исследования Кристиансена, большинство студентов предпочли перевернутое обучение традиционному к концу каждого семестра. Перевернутое обучение охватило меньше половины общего времени лекции, чем традиционный формат, это значит что занятия по перевернутому обучению могут не привести к увеличению объема лекций [5].

Морш оценил потенциал перевернутого обучения, объясняя, что отношение и успеваемость студентов изменились в лучшую сторону при новом формате. Автор отметил, что необходимо проделать немало работ и исследований по влиянию видео и других факторов связанных с перевернутым обучением [6].

Эдвардс и сотрудники разработали класс VR Multisensory как иммерсивную среду обучения. Так как в этой иммерсивной среде студент или любой пользователь не отвлекается физически, по словам авторов, это может быть решением проблемы вовлечения студентов [7].

По мнению авторов, организация обучения в соответствии с моделью смешанного обучения делает эффективным (в развитии способности учащихся к самообучению) обучение основанное на проектах. [8].

Ло и Танг разработали модель смешанного обучения, и провели опрос по оценке учащихся и эффективности модели. По результатам оценки были хорошие, что может сказать о том, что использование электронных компонентов положительно сказывается на обучение студентов [9].

Гибридный метод обучения хорош тем, что извлекает преимущества онлайн-обучения и офлайн-обучения. Ма [10] считает, что роль гибридных методов обучения в процессе преподавания органической химии уникальна, так как гибридное обучение поможет учащимся развить духовное общение с преподавателем, и оно поможет повысить у студентов интерес к обучению. По мнению автора, гибридный метод обучения является эффективным методом обучения.

По словам Е. Долгань, слабо исследованы психолого-педагогические основы игровой формы обучения, и не всегда уделяется должное внимание педагогическому анализу накопленного опыта при использовании данной формы обучения. Также автор разделил игровую деятельность на два типа: естественный и искусственный типы.

Искусственная игра включает в себя предметную и теоретическую деятельность. Также в искусственных играх сочетаются следующие психолого-дидактические принципы, как принципы активности, динамичности, занимательности и т д [11].

Авторы (Чанг, Чонгген) пришли к выводу, что игровая педагогика может положительно влиять на успеваемость и мотивацию в обучении студентов, а также более значимым для геймификации является мотивация, когда для обучения на основе игр это не является [12].

Фонтана использовал геймификацию при использовании программы для моделирования молекул ChemDraw. Автор этим хотел добиться у студентов улучшения самочувствия и, конечно же, развития навыков органической химии [13].

Иствуд использовал игровой метод для вовлечения студентов в решение задач по органической химии путем внедрения моделей молекул. Автор отметил, что по словам студентов, навыки решения задач, которые они развили, помогли углубить их понимание органической химии [14].

Видеоигра «Найдите пары»

Мы создали видеоигру «найдите пары» на игровом движке GDevelop, которая должна помочь студентам закрепить тему абсолютной конфигурации (Рис. 1).

В игре имеется 16 карточек или 8 пар карточек, которых надо «уничтожить».

В данной игре студенты поочередно открывают карточки, где в каждой скрыта одно вещество определенной конфигурации. В игре нет ограничения по времени и по количеству попыток, что дает студентам возможность записать вещество, которое было открыто, а потом выбирать следующую карточку.

Основная цель игры в том что студенты должны «избавиться» от всех карточек, определить правильно абсолютную конфигурацию 8 веществ, и записать ответы на листке или тетради.

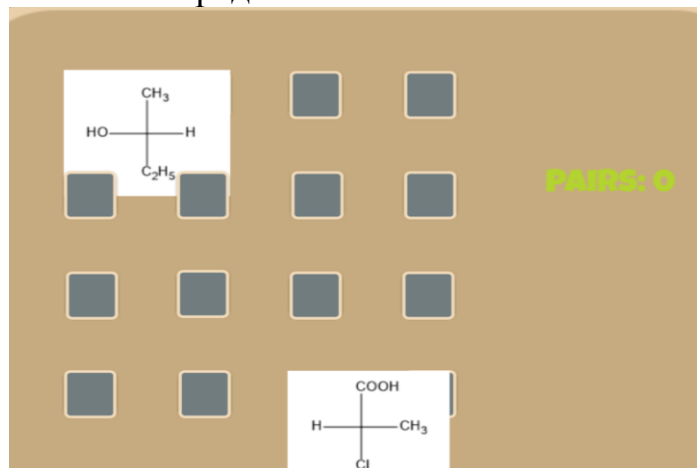

Рисунок 1 – Видеоигра «Найдите пары»

Студентам, которым закончили игру раньше всех, преподаватель может повысить оценку.

В конце игры преподаватель собирает листки с ответами чтобы выставить конечную оценку за урок.

В игре участвовали 2 команды из 4 и 5 студентов. Команда «Мирас» состояла из 4 студентов, команда «Гульназ» состояла из 5 студентов. По результатам первой игры победила команда «Мирас» с 110-ю набранными очками (7+4 правильных ответов), а команда «Гульназ» набрала 50 очков (1+4 правильный ответ). По словам студентов, игра была им очень интересна и познавательна.

Игра «Найдите термины»

В следующей игре участвовали капитаны команд «Мирас» и «Гульназ».

В данной игре капитанам предстояло найти слова “PROCHIRAL”, “FISCHER”, “SELECTIVITY”, “CHIRALITY”, “RACEMATES”, “CONFORMATION”, “ENANTIOMERS” которые скрыты в рисунке 2.

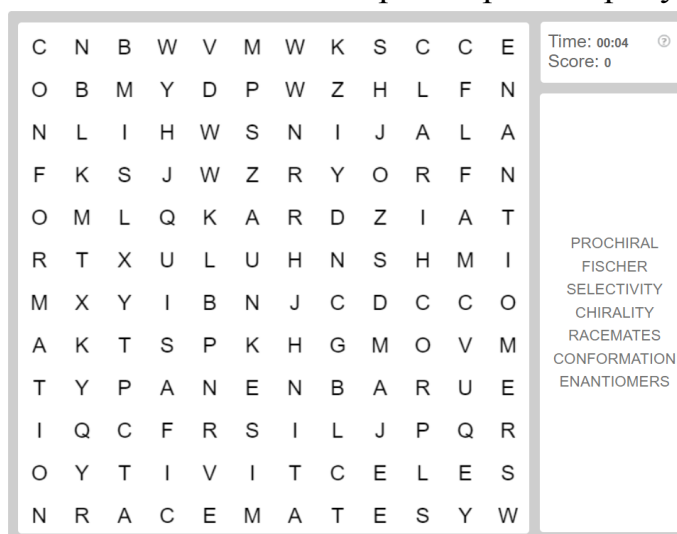
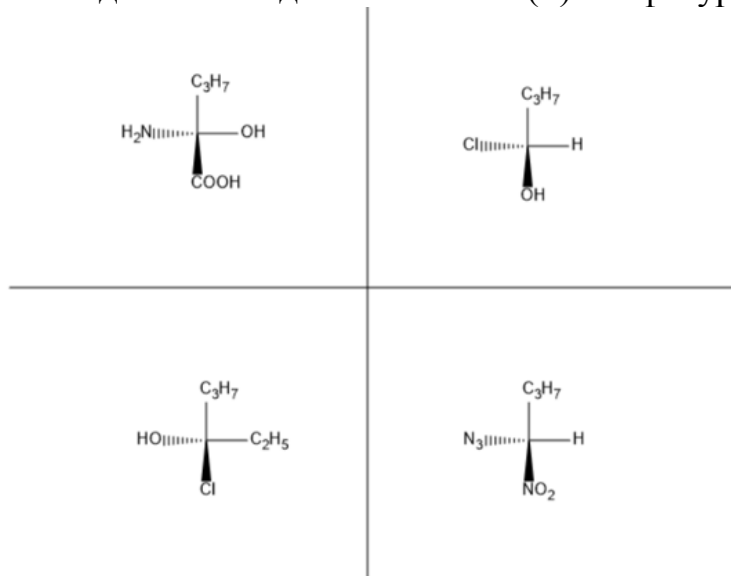

Рисунок 2 – Игра «Найдите термины»

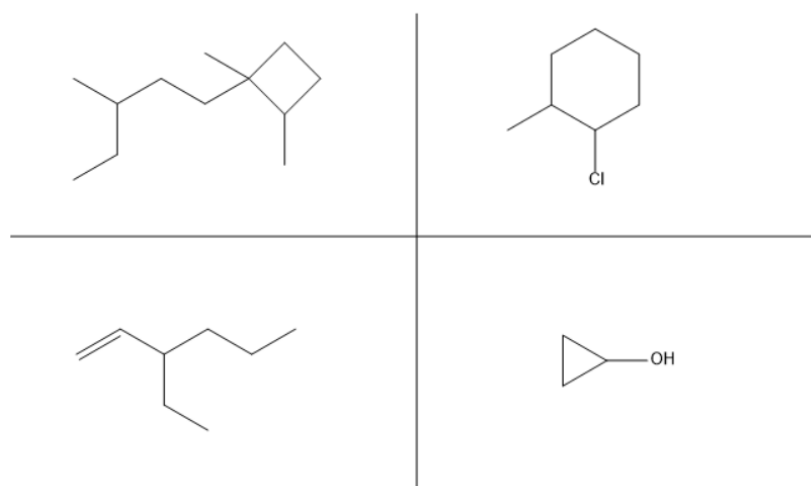

В следующей игре приняла участие другая группа состоящая из 10 студентов. В данной игре студентам надо было выбрать правильный из четырех вариантов и ответить на 20 вопросов разных сложностей. Примеры 3 вопросов:

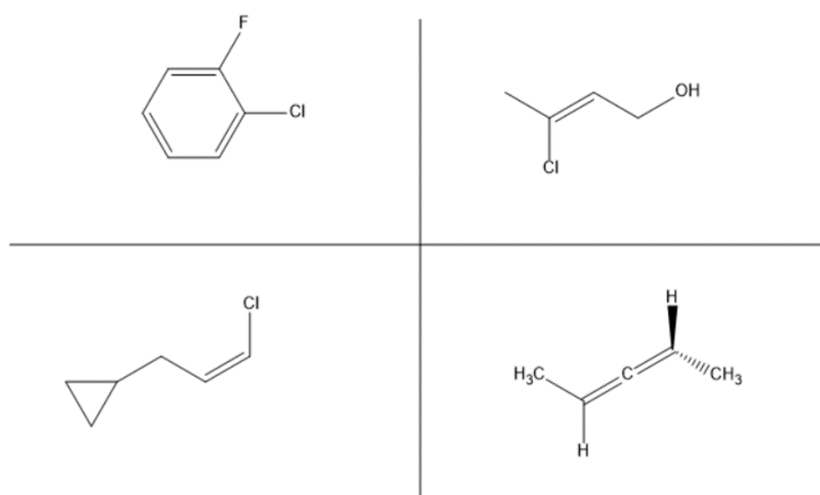
1. Какое из данных соединений имеет (S) конфигурацию?

2. Выберите соединение которое имеет 2 хиральных центра.

3. Найдите соединение проявляющее аксиальную хиральность.

Результаты и обсуждение

По результатам второй игры одержала победу команда «Мирас» набравшая 200 очков, а команда «Гульназ» набрала 150 очков (Таблица 1).

Таблица 1. Результаты игры

Команды	Результаты 1- игры	Результаты 2-игры	Сумма очков
«Мирас»	110	200	310
«Гульназ»	50	150	200

По результатам данной игры команда «Бутанол» набрала 180 очков (60+120), команда «Циклогексан» набрала 255 очков (135+120) и оказалась победителем игры (Таблица 2).

Таблица 2. Результаты игры

Команды	Результаты 1- игры	Результаты 2- игры	Сумма очков
«Циклогексан»	120	135	255
«Бутанол»	60	120	180

Команды «Мирас» и «Гульназ» получили по 310 и 200 очкам соответственно, что говорит о незначительном превосходстве над командами «Циклогексан» и «Бутанол».

В конце игры студенты обеих групп поделились со своими эмоциями. Большинство студентов рассказали о положительных эмоциях как во время так и в конце игры. Были проведены проверочные работы, в которых студенты разбирали ошибки в тестах и во время игры.

Выводы

В данной статье были рассмотрены использование игровых технологий на курсе «Основы стереохимии». Мы считаем, что использование игр в процессе преподавания курса хорошо повлияло на усвоение информации, лекционного материала. Таким образом, мы думаем, что упражнения и игры стимулируют критическое мышление и развивают навыки поиска информации, а также вызывают повышенный интерес к изучению материала, так как преподаватель не дает готовые «к употреблению» знания, а организует учащихся на их поиск: понятия, закономерности, наблюдений, анализа фактов, мыслительной деятельности.

Список литературы

1. Coppola, V. P. Progress in Practice: Organic Chemistry in the Introductory Course // Chem. Educator 1996, 1(5): S 1430-4171(96)05065-0. Avail.

2. Eilks, Ingo & Byers, Bill. (2010). The need for innovative methods of teaching and learning chemistry in higher education – reflections from a project of the European Chemistry Thematic Network // *Chem. Educ. Res. Pract.*, 2010
3. Sadykov, Timur & Čtrnáctová, Hana. (2019). Application interactive methods and technologies of teaching chemistry // *Chemistry Teacher International*.
4. Holden, Brandt. (2001). Analysis of a Distance-Education Program in Organic Chemistry // *Journal of Chemical Education - J CHEM EDUC*.
5. Christiansen, Michael. (2014). Inverted Teaching: Applying a New Pedagogy to a University Organic Chemistry Class // *Journal of Chemical Education*.
6. Morsch, L. A. (2016). Flipped Teaching in Organic Chemistry Using iPad Devices // *The Flipped Classroom Volume 1: Background and Challenges*, 73–92.
7. Edwards, B. I., Bielawski, K. S., Prada, R., & Cheok, A. D. (2018). Haptic virtual reality and immersive learning for enhanced organic chemistry instruction // *Virtual Reality*.
8. Dai, N. V., Trung, V. Q., Tiem, C. V., Hao, K. P., & Anh, D. T. V. (2021). Project-Based Teaching in Organic Chemistry through Blended Learning Model to Develop Self-Study Capacity of High School Students in Vietnam // *Education Sciences*, 11(7), 346.
9. Lo, C.-M., & Tang, K.-Y. (2018). Blended Learning with Multimedia e-Learning in Organic Chemistry Course // 2018 International Symposium on Educational Technology (ISET).
10. Ma, R. (2020). Analysis of the Application of Mixed Teaching Mode in the Teaching of Organic Chemistry // *Journal of Physics: Conference Series*, 1649, 012036.
11. Долгань, Е. К. Инновации и современные технологии в обучении химии: Учеб. пособие. Калининград: КГУ, 2001. – 71 с.
12. Zhang, Qi and Zhonggen Yu. Investigating and Comparing the Effects on Learning Achievement and Motivation for Gamification and Game-Based Learning: A Quantitative Study Employing Kahoot // *Education Research International* (2022): n. pag.
13. Fontana, M. T. (2020). Gamification of ChemDraw during the COVID-19 Pandemic: Investigating How a Serious, Educational-Game Tournament (Molecule Madness) Impacts Student Wellness and Organic Chemistry Skills while Distance Learning // *Journal of Chemical Education*.
14. Eastwood, M. L. (2013). Fastest Fingers: A Molecule-Building Game for Teaching Organic Chemistry // *Journal of Chemical Education*, 90(8), 1038–1041.

Химиялық білім беруде инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдану әдістемесі

Орынбасар Балауса Рысбекқызы

Халықова Мадина Керімханқызы

*“6B01504 – Химия мұғалімін даярлау” мамандығының 4-курс студенттері
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті*

Ғылыми жетекшісі:

Қозыкеева Райхан Абильдаевна

Техника ғылымдарының кандидаты, доцент

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,

Шымкент қ.

Қазақстан әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағытталған жаңа білім беру жүйесін дамытуда. Бұл процесс педагогикалық теория мен оқу процесінің практикасындағы айтарлықтай өзгерістермен қатар жүреді. Осыған байланысты мектеп оқушыларының ақыл-ой белсенділігін ынталандыратын, олардың танымдық белсенділіктерін дамытып, химиялық білімді іс жүзінде қолдануға үйрететін химияны оқытудың формаларын, әдістері мен құралдарын жетілдіруді талап етіп отыр. [1]

Сондықтан да әрбір оқушының қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуы қажет. Өйткені мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттейді. Себебі, ХХІ ғасыр жан-жақты дамыған, білімді, өз ісіне және өзгенің ісіне әділ баға бере алатын, өзіне сенімді, Отанының әлеуметтік-экономикалық дамуына зор үлесін қоса алатын азамат тәрбиелеуді талап етіп отыр. Инновациялық үрдістің негізі - жаңалықтарды қалыптастыру, қолдану, жүзеге асырудың тұтастық қызметі. Кез келген жаңа әдіс жекелік, сондай-ақ уақытша жоспарға жатады. Инновация білім деңгейінің көтерілуіне жағдай туғызады. Білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Инновациялық технологияны меңгеру әрбір оқытушының интеллектуалдық, кәсіби, рухани-адамгершілік, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

Еліміздің барлық білім ұйымдарында білімнің жаңа жүйесі енгізіліп жатыр. Мұндағы негізгі мақсат - жаһандану заманында білімнің бүкіләлемдік кеңістігіне ену. Осыған орай, білімнің мазмұны да, оған қойылатын талаптар да өзгереді. Сол себепті қазір жалпы барлық оқу орындарында оқытудың жаңа технологиялары қолданыла бастады. Сондықтан жаңашылдық керек, яғни, жаңаша жүйе негізінде оқу орны оқушылардың белсенділігін арттыру, өзіне сенімділігін қалыптастыру, танымдық-шығармашылық қабілетін дамыту олардың белсенділік - сенімділік

сапаларын диагностикалық әдіс-тәсілдермен анықтауға, сабақта, сабақтан тыс уақытта өз ойын еркін жеткізе білуге үйретуге, қоғамда болып жатқан оқиғаларға қатысты көзқарастарының болуына, жаңаша тәртіп нормаларын, белгілерін, көрсеткіштерін анықтауға көмегін тигізеді. Оқу-тәрбие үрдісінде қолданып, айтарлықтай нәтиже беріп жүрген жана педагогикалық технологиялар мыналар:

- дамыта отырып оқыту әдістемесі;
- тірек және тірек конспектілер арқылы оқыту;
- деңгейлеп оқыту технологиясы;
- тестік жүйемен оқыту;
- мультимедия мүмкіндіктерін қолданып оқыту;
- ойын технологияларын қолдану;
- дискуссия сабақтары;
- топпен жұмыс;
- лекция-семинар сабақтары;
- проблемалық оқыту әдісі.

Өндірістік іс – тәжірибе барысында химия сабағында ақпараттық технологияны, проблемалық оқыту әдістерін көп қолдандым. Себебі, кез-келген құбылыс пен лабораториялық эксперименттерді компьютерде анимация арқылы көрсетуге болады. Анимация - бұл мультипликацияның дамуындағы осы заманға сай компьютерлік бөлігі. Бұрын мультипликациялық кадрларды қолмен сызса, қазір анимациялар арнайы компьютерлік бағдарламалардың көмегімен бейнелерді "тірілтіп" (осыдан «анимация» сөзі шыққан) пішіні, бояуы т.б. өзгертеді. [2,3]

Сонымен қатар химия сабағында дайын дидактикалық материалдарды дайындау үшін суреттерді, плакаттарды сызып дайындау қажет, ал интерактивтік тақтаның көмегімен бізге қажетті реакция теңдеуін, суретін аламыз және әр оқушы осыған қарап отырып пайдаланып, қаламсаптың көмегімен сызып көрсете алады. Оқушыға оқу материалдарын, түрлі-түстерді, графиканы, мультипликацияны басқа да мүмкіндіктерін пайдаланып оқыту нақты, әрі қызықты. Мысалы, өз сабағымдағы қолданған әдіс - тәсілдерге тоқталатын болсам, сутек атомының электрондық формуласы $1s^1$ құрылысының қалай жазылғанын және сутек молекуласындағы байланыстың түзілуін және атомдар арасында тартылыс және тебілу күштері пайда болатынын компьютерде анимация арқылы былайша көрсетуге болады.

Мысал үшін, «d-элементтердің жалпы сипаттамасы» тақырыбынан үй тапсырмасын сұрау үшін алдыңғы сабақтан қысқаша түсінік сұраймын және проблемалық сұрақтар қоямын. Оқушылар үй тапсырмасында ұяшықтар арқылы жасырын сұрақтарға және проблемалық сұрақтарға жауап бере алады және сол арқылы олардың ойлау қабілеттері де дамиды.

1. Қай элемент ең белсенді металл болып табылады? Неге? (цезий (Cs) атомынан сыртқы электрон жеңіл үзіледі, сондықтан Cs - ең белсенді металл және өте күшті тотықсыздандырғыш.)

2. Сілтілік металдардың физикалық қасиеті. (кристалдық тор құрылысының ерекшелігіне тәуелді. Олардың тығыздығы аздау кубтық көлемі центрі тор типі бойынша кристалданады. Барлық сілтілік металдар күмістей ақ түсті олар жұмсақ.

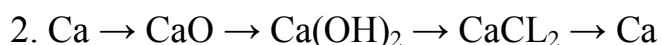
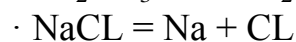
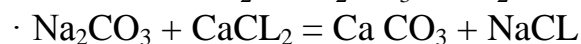
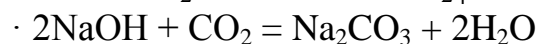
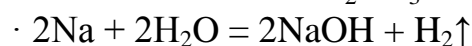
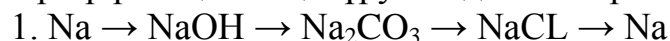

бұл металдар жеңіл балқиды. Балқу температурасы литийден цезийге қарай төмендейді)

3. Натрий, калий, кальций және магнийдің графикалық формуласын жазындар. Табиғатта таралуы. (мұхиттарда, өзендерде, көлдерде, Арал теңізінде)

4. NaCl - ас тұзы, Na₂SO₄ - натрий сульфатын, шыны, сода, медицинада қолданылатын, глаубер тұзы деп аталады. Na₂CO₃ - натрий карбонаты ол сабын қайнатуда, мата, тері, фармацевтика өнеркәсіптерінде, шыны, алюминий, дәрі-дәрмек өндірісінде қажет. NaHCO₃ - натрий гидрокарбонатын тағам немесе ас содасы, медицина және кондитер өнеркәсібінде қолданылады. NaNO₃ - натрий нитраты, натрий селитрасы немесе азот тыңайтқыш ретінде қолданылады. KNO₃ - калий немесе чили селитрасы күрделі тыңайтқыш, құрамында екі қоректік элемент - азот және калий бар. KCLO₃ - бертолле тұзы сіріңке шырпылырының басында болады, оны химиялық өнеркәсіпте күшті тотықтырғыш ретінде қолданылады. KMnO₄ - калий перманганаты немесе «марганцовка» кез келген дәріханада бар, лабораторияда оттек алу үшін қолданылады. Сабақты қорытындылау мақсатында «Реакцияны жалғастыр» деген және жеңіл есептерді шығару әдістерін пайдаланамын. Мұнда әрбір реакцияның жүру жағдайын оқушылар тез - тез жазып көрсетеді, әрі соған сәйкес есепті орындайды. Мысалы:

Әрбір реакцияның жүру жағдайын көрсетіндер:

Бұл тапсырмада, химиялық реакцияларды дұрыс жаза біледі және реакцияның мән - мағынасын жете түсінеді. Сондай - ақ тақырып аясында қойылатын проблемалық сұрақтар оқушыны ойлауға жетелейді. Мысалы:

-Магний силикаты - асбест - бұл не? Тұрмыста қолданылуы.

-Кальций сипаттама бер, сөндірілмеген әктің формуласы. Табиғатта таралуы.

- Неге жаңбыр суы жұмсақ. Өзен суы кермек?

- Қандай жолдармен кальций мен магний тұздары өзен суларына түседі?

Оқушыларды білімді, саналы және белсенді түрде меңгеруге дайындау кезеңінде оқушылармен біріге отырып сабақ мақсатын айқындап алып, жаңа материалды оқып үйренудің практикалық қажеттілігін оқушылармен бірге талдау керек. Оқушыларды алдына оқу проблемасын қою білімнің меңгерілу жолдарын оңтайлы шешуге жол ашады, демек оқушылардың өзіндік білім алу әрекетіне ықпал жасай отырып, шығармашылық жұмыстар жасауға бейімделеді. Тақырыпты ашу үшін оқыту проблемалары:

d -элементтерге жалпы сипаттама

Білімді жаңғырту. (Актуализация) :

Химиялық элемент мысқа атом құрылысы тұрғысынан сипаттама

- Қандай элементтер d-элементтерге жатады?
- Сендер білесіңдер ме?
- Оларды қалай атайды?
- Оларда қанша валентті электрон бар?
- Мыс элементінің латынша аты қандай?
- Және неге олай аталған?
- Электр тогын өткізетін қондырғылар жасауда. Металдық қаптаулар алуда;
- Әр түрлі заттардың металдық көшірмесін алу үшін
- Әсемдік бұйымдар дайындауда. Полиграфияда, мыс қалыбын жасауда

Радиотехникада қолданылады т.б.

Химия сабақтарында инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы оқушылардың танымдық белсенділіктерін арттыруға, төмендегідей нәтижелерге жетуге болатынын анықтадым: түрлі әдістерді пайдалану сабақтың нақты мәнін терең ашуға көмектеседі; оқушылардың барлығын сабаққа қатыстыруға мүмкіндік тудырады; оқушылардың әрқайсысының деңгейін анықтау мүмкіндігі туады; оқушылар өз бетімен жұмыс істеуге үйренеді; оқушылар өзіне деген сенімі пайда болады; бағалау жеңіл болады. Инновациялық оқыту әдістерін меңгеру үшін педагогикалық тәжірибені терең меңгеру қажет. [4,5]

Сондай-ақ, оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыру жолдары мен құралдарын іздеу керектігін, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуды, ақыл-ой қызметін ынталандыру мәселелерін шешу керектігін түсіндім. Сонымен жаңартылған білім мазмұны жағдайында қазіргі кезеңдегі оқушылардың қызығушылық белсенділігін арттыруда ұсынылып отырған оқу іс-әрекетін ұйымдастырудағы әдістеме маңызды болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Пак М.С. Теория и методика обучения химии: учебник для вузов. – СПб.: РГПУ им. А.И. Герцена. – 2015. <https://clck.ru/emJrd>
2. Усманова М.Б. Химия. Алматы. «Атамұра», 2005. 239 бет Запрудский Н.И.
3. Мухамбетова С.Қ. Педагогика және педагогикалық технологиялар – Ақтобе:
4. Селевко Г. К. Ақпараттық және коммуникациялық құралдарға негізделген педагогикалық технологиялар. -М.: Мектеп технологиялары ғылыми-зерттеу институты, 2015.
5. И. Нұғманов, Ж. Ә. Шоқыбаев, З. О. Өнербаев "Химияны оқыту әдістемесі", Алматы, 2013. -354 б.

Legal support for the creation of a single information space of the Eurasian economic union in the field of customs regulation

Rymtaev Akbolat

Eurasian Law Academy named after D. A. Kunaev, master's student of scientific and pedagogical direction

In the context of the implementation of the concepts of digital economy and e-government in the space of the Eurasian Economic Union (EAEU), the legal concept of a "single digital space" arises. This concept is formed along with the concept of the "single economic space", which has taken a strong place in the international agreements of the EAEU.

We emphasize that the construction of a "single economic space" begins with the formation of a "single customs space". The Common Economic Space is a much larger project than the common customs space. It requires a long and colossal work on the harmonization of the legislation of the EAEU member states.

A single digital space as a set of arrays of information and information flows (processes of information movement) has a number of interrelated components. These components require legal regulation. Among such components, customs information and electronic customs management stand out [1, 47].

Customs information on the scale of the participating states, within the framework of the EAEU, forms unique volumetric databases (Dig Date in the customs sphere). Taking into account the fact that customs relations are cross-border and develop on the platform of the legal system of the World Trade Organization (WTO), customs databases become the object of international cooperation and international use. Modern practice shows that the Dig Date of customs and foreign economic information goes beyond the limits of strict state regulation.

Customs regulation in the conditions of the EAEU makes a decisive contribution to the development of world trade, economic integration and the entire system of world economic relations. In this regard, we are talking about the evolution of the legal regulation of economic communications, the promotion of world trade. It should be emphasized that the function of "facilitating foreign trade", inherent in the customs authorities of all EAEU member states and fixed by law, requires a serious theoretical and legal understanding of the concept of "service customs". In this regard, the basic ideas of the digital economy do not yet change the traditional principles of customs regulation, but only improve the mechanisms for providing state customs services in electronic form. Thus, we are not trying to urgently deform customs relations with an eye on the emerging relations of the digital economy.

This improvement gives a new impetus to the implementation of the concepts of "electronic customs", "smart customs", "electronic declaration center" on a legal basis.

At the present stage of development of the customs system, a real connection and implementation of the ideas of "service customs", "electronic customs" and "smart customs" is required both on a reliable technical base embodying the "digitalization" of the relevant relations, and on a legal platform [2, 22]. In the light of the problems of digitalization, we are witnessing a qualitative transition in the field of public management (using the example of the customs sphere) from the development of organizational measures to the legal and digital processualization of customs administration. Thus, the company "Nuktek" (China), which has earned a high reputation in the market of control and security systems, enters the digital customs space of the EAEU with its products. The company provides intelligent customs inspection and functioning of "electronic" customs identification accessories (for example, the famous "smart lock"). Here we are dealing with a serious impact of technological progress on the legal approach to the administration of certain relations in the field of customs.

However, the presented situation also suggests a possible increase in competition in the market of information services in the field of customs, especially in the conditions of modern volatility of economic processes, partly due to the processes of economic sanctions confrontation and import substitution.

Advanced and innovative campaigns develop and offer for implementation in the field of security and state control the latest devices that can be integrated into the electronic customs administration system.

The implementation of the ideas of "electronic customs" provides a significant reduction in the costs of public administration and participants in foreign economic activity (FEA), as well as improving the reliability of customs operations and the security of cross-border movements of goods based on the conceptual provisions of the development of the system of customs procedures [3, 51]. This implementation cannot be imagined without modern technical security and control systems. Law (national and international) only mediates the introduction, consolidation and evolution of these systems in the field of public management. Interrelated trends can be formulated in this direction: a) technical achievements dictate the development of administrative regulations, b) generally recognized legal principles dictate the properties and parameters of technical devices included in the solution of regulatory tasks.

Security in the customs sphere is primarily understood as a state of stability and sustainable development of trade turnover, world economic relations, free from criminal manifestations (arms trade, proliferation of prohibited technologies, drug trafficking, illegal migration of labor resources). At the same time, in the conditions of the digital environment, it is also necessary to protect the electronic customs communications themselves from hacker hacks.

In this regard, we must emphasize that the legal platform and technical support for the concept of "electronic customs" is now at a high level within the EAEU, but not sufficient to talk about the completion of the considered stage of the administration of the constitutional customs legal relationship. It can be argued that the "electronic customs" block is creatively included in the "electronic government", "electronic governance" project and will strengthen the positive properties of the digital economy.

Thus, the analysis and generalization of the accumulated experience of legal support for the organization of information exchange and interaction and relations in the process of creating interstate information systems in the customs sphere of states – participants of the Eurasian Economic Union, the Commonwealth of Independent States substantiates the need to establish regulatory legal bases for the creation and development of interstate information systems and the formation of the information space of the integration association, ensuring the solution of the tasks of integration associations, as well as contributes to the consideration of this experience in the development of customs relations.

It is advisable to form a single information space of an integration association based on the following models of interaction and the corresponding principles of legal regulation in the context of the development of economic integration, taking into account the specifics of decision-making and execution within the framework of integration associations: bilateral agreements on the creation of information systems under the conditions of execution of agreements based on the principles of "non-participation" or "disinterest", multilateral agreements when Member States use the principle of binding execution of contracts.

Information support for the activities of interstate management structures requires appropriate regulatory legal regulation of relations with national public administration bodies in the process of creating interstate information systems and developing the information space of the integration union.

List of literature:

1. Novikova A.N. Unified digital space for effective functioning of the customs sphere // Information law. – 2019. - No. 4. – pp. 47-55.
2. Andreichenko R.G. Problems of formation of a unified information space in the CIS countries // State and Law. – 2020. - No. 3. – pp. 22-31.
3. Sidorenko A.N. Innovative development and prerequisites of digitalization and digital transformations of the world economy // Law and Time. - 2021. - No. 4. - pp. 51-59.

Mechanisms of interaction of the judicial bodies of the European Union with the courts of the EU member states

Stybaev Arystanbek

Eurasian Law Academy named after D. A. Kunaev, 2nd year master's student

The result of the interaction between the courts of the EU Member States and the EU Court is the normative influence of the judicial practice of the judicial bodies of the European Union on the judicial practice of national judicial bodies (EU Member States).

As already noted, the legal basis for their interaction is the principles of the rule of law of the EU, the direct effect of EU law, as well as the provisions of the fundamental (constituent) acts of EU law, which assign binding executive force to the decisions of the EU Court.

The relations between the judicial bodies of the EU and the national courts of its member states make it possible to qualify their interaction as a relationship of subordination, which is due to the subordination of the legal orders of the EU member States to EU law. Moreover, such subordination can be stated both in accordance with modern general theoretical principles and in accordance with the principles specific to EU law that determine the supremacy of this law in relation to national law.

Thus, the authorities of each of the EU Member States consider EU law as superior to their national law and has direct effect in the internal legal order. Whereas EU authorities are obliged to respect the law of their own legal order, i.e. EU law, and are not obliged to take into account the law of any of the EU member States. The authorities of the EU Member States, including their national courts, as well as any other bodies of the national legal order of these States, are obliged to apply EU law, including judicial decisions and the practice of the EU Court.

In turn, such obligations are not imposed on the EU Court, which is obliged to apply and interpret only the law of its own legal order. Thus, the relationship between the courts of the EU Member States and the EU Court of Justice can be identified as based on unilateral subordination [1, 91].

This statement is based on the fact that the activities of the administration of justice by judicial bodies of different legal systems, being interconnected between them, at the same time are built according to a unilateral scheme, i.e. on the basis of obligations that lie only on one of the parties to such relations, namely on the courts of the EU member States.

The subordination of the courts of the EU Member States to the judicial bodies of the EU is reflected in the judicial practice of these bodies: the application by the courts of the EU Member States of the judicial practice of the EU Court is an indisputable fact, whereas there is no feedback, i.e. subordination of the judicial practice of the EU Court to the judicial practice of the courts of the member States.

However, in the legal systems of various European States, there are legal grounds for the responsibility of both judicial authorities and executive authorities in the event of their refusal to apply the judicial practice of the EU Court. For example, the Court of Cassation of the French Republic considered that the French Minister of Justice committed a serious disciplinary offense (*faute lourde*) when he issued a circular ordering prosecutors to carry out criminal prosecution in contradiction with the judicial practice of the EU Court.

At the same time, it is still too early to talk about the final formation of the EU justice space, as well as about a unified judicial system. In the relations between the courts of the EU Member States and the EU judicial authorities, there is no consistency characteristic of national judicial legal systems, within which such judicial mechanisms as appeal, cassation, etc. operate.

However, there is a widespread opinion in the foreign science of EU law, according to which there can be no hierarchy between the authorities of an EU member state and the EU authorities, and, accordingly, between the courts of an EU member state and the judicial authorities of the EU. Such an understanding of the relationship between the courts of the Member States and the judicial authorities of the EU indicates that this assessment is carried out within the framework of the theory of legal understanding, in which law exists only if there is a sanction.

In the absence in EU law of the possibility of reviewing the decisions of the courts of the EU Member States that do not comply with the decisions and jurisprudence of the EU Court, as well as in the absence at the European level of other mechanisms for their subordination to the decisions and jurisprudence of the EU Court, i.e. in a situation in which, in the absence of obligations to comply with the binding force of the decisions of the latter in EU law and in the absence of a sanction for its violation, according to foreign jurists, it does not allow us to talk about a full-fledged hierarchy between these judicial bodies [2, 74]. In their opinion, the existence of sanctions for non-compliance by the courts of the EU Member States with the obligations arising from the decisions of the EU Court, only at the level of the rule of law of the Member State to which these courts belong, establishes an imperfect system in which the observance of the law of the higher order by the courts of the lower is entrusted to the lower law enforcement bodies themselves.

De facto, there is a one-sided relationship between the courts of the Member States and the judicial authorities of the EU, which is expressed in the direct and permanent application of EU law and the judicial practice of the EU Court by the courts of the EU member States. Moreover, the misconception of foreign scientists about the absence of sanctions in EU law is erroneous.

At the same time, despite the existence of relations of unilateral subordination of EU member courts to the EU Court, this type of interaction of judicial bodies cannot be attributed to hierarchical relations, since national courts and the EU Court belong to different legal systems. On the other hand, the legal binding nature of the EU Court's decisions, which is imperative, gives this interaction a "quasi-hierarchical" character, different from the traditional concept of the "coordinating nature" of international organizations and their bodies.

In the situation of non-application of classical mechanisms of procedural law to the relations of the courts of the EU Member States and the EU judicial authorities, through which subordinate lower judicial bodies are subordinated to higher ones, there are some significant shortcomings of legal interaction between them. The main ones are cases of non-application or even apparent contradiction of the judicial practice of the courts of the EU member States and the judicial bodies of the EU.

There are discrepancies in the judicial practice of the courts of the EU member States and the judicial practice of the EU judicial bodies – in the science of international law there are cases when the courts of the EU member States refuse to obey the decisions of the EU Court. As an illustrative example, we can mention the contradiction between the judicial practice of the EU Court and the judicial practice of the French Council of State. Thus, in accordance with the well-known judicial decision of the EU

Court Van Gend en Loos of February 6, 1963, EU law is given direct effect in the national legal order of the member States, in particular directives have the same effect. In turn, the French Council of State, within the framework of its rule of law, refused directives in such direct action [3, 102]. However, it is necessary to point out the relativity of such a contradiction in the judicial practices of the two courts, since the State Council nevertheless recognizes that the directives impose obligations on the Member States to implement the goals specified in them.

Cases of non-application or even apparent contradiction of judicial practice can also be found within the framework of the activities of the bodies of Member States that do not belong to the category of judicial. This fact, as well as the existence of discrepancies in the judicial practices of the courts of the two legal systems, also indicate that the relations of the bodies of the two legal systems have common systemic shortcomings characteristic of the interaction of national and international law.

The reluctance of the courts of the Member States in some cases to apply the judicial practice of the EU Court can be explained by various reasons. The absence in the interactions of these courts of such classical judicial procedural mechanisms as appeal, cassation, judicial supervision, etc., which allow a higher judicial authority to authorize deviations from its judicial practice within the framework of a single judicial system, does not deprive the statement of the existence of a quasi-hierarchy or subordination between them.

List of literature:

1. Abdrashitova V.Z. Theoretical and legal bases of execution of decisions of the European Court of Human Rights // Legality. - 2018. - No. 4. – pp. 91-98.
2. Kayumova A.R. Creation of a single European space of freedom, security and justice – a priority task of the European Union at the present stage of development of integration processes // Jurisprudence. - 2020. - No. 3. – pp. 74-80.
3. Marchenko M.N. The European Union and its judicial system: monograph. - M.: Prospect, 2015. – 384 p.

Дене шынықтыру сабағындағы икемділік және оны дамыту әдістемесі

Тұрсынәлі Даниял Мамбетәліұлы

«Мирас» университетінің 1 курс студенті

Ғылыми жетекшісі:

Фаизиев Олжас Берланұлы

Резюме: Гибкость – это одно из пяти основных физических качеств человека. Она характеризуется степенью подвижности звеньев опорно-двигательного аппарата и способностью выполнять движения с большой амплитудой.

Summary: Flexibility is one of the five basic physical qualities of a person. It is characterized by the degree of mobility of the links of the musculoskeletal system and the ability to perform movements with a large amplitude.

Икемділік – адамның бес негізгі физикалық қасиетінің бірі. Ол тірек-қимыл аппаратының буындарының қозғалғыштығымен және үлкен амплитудасы бар қозғалыстарды орындау қабілетімен сипатталады. Бұл физикалық сапаны ерте балалық шақтан бастап жүйелі түрде дамыту керек.

Икемділіктің сыртқы көрінісі бұлшықеттердегі, буындардағы және жүрек-тамыр жүйесіндегі ішкі өзгерістерді көрсетеді. Икемділіктің жеткіліксіздігі позаның бұзылуына, остеохондроздың пайда болуына, тұздардың тұндырылуына және жүрудің өзгеруіне әкеледі.

Спортшылардың икемділігін жеткіліксіз талдау жарақатқа, сонымен қатар техниканың жетілмегендігіне әкеледі.

Икемділіктің табысты дамуы үшін ең алдымен мәселенің теориялық негізділігі қажет. Практикаға қажетті ақпарат білімнің әртүрлі салаларына қатысты: дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі, анатомия, биомеханика, физиология. Икемділіктің дамуының негізінде жатқан заңдылықтар жан-жақты зерттелмеген, білімнің әртүрлі салаларында фактілік материалдарды жинақтау бағытында зерттеулер жүргізілген. Икемділікті дамытудың тиімді құралдарын табу үшін зерттелетін сапаның барлық аспектілерінің себептік байланысын анықтауға көмектесетін білімнің әртүрлі салаларын біріктіретін кешенді тәсіл ұсынылады.

Икемділік ерекшеліктерінің қызмет түріне байланысты өзіндік ерекшеліктері бар. Мектептегі дене тәрбиесі пәнінде икемділік аса қажет болады. Себебі, мектепте дене бітімін дұрыс қалыптастыру, тік жүру сияқты ұстанымдар орын алады [1].

Икемділік адамның орындалатын қозғалыста үлкен жетістікке жету қабілеті ретінде анықталады. Теорияда және практикада «икемділік» термині буындардың қозғалғыштығына қатысты кеңінен қолданылады. Сонымен қатар, кейбір жағдайларда икемділік буындардағы максималды мүмкін ұтқырлықты жүзеге асыру қабілеті ретінде анықталады. Осыған сәйкес «икемділік» терминін жалпы шапшаңдылыққа, ал белгілі бір буынның қозғалғыштығына қатысты «ұтқырлық», «ептілік» терминін дұрыс қолдану керек.

Икемділік қозғалыс ауқымын айтарлықтай арттырады, бұлшық еттердің ұтымды жұмыс істеуіне мүмкіндік береді, күнделікті ең қарапайым қозғалыстарды орындау кезіндегідей өз денесінің қарсылығын жеңу үшін әлдеқайда аз күш пен энергия жұмсайды. Дәл осылай нақты қимыл-қозғалысты қажет ететін қозғалыстар тобы болып саналады.

Буындардың, бұлшықеттердің және байламдардың жеткілікті икемділігі мен серпімділігі мәжбүрлі кенет қозғалыстар кезінде жарақат алу ықтималдығын азайтады, мысалы, мұзда тепе-теңдікті сақтауға тырысқанда, күтпеген жерден құлау кезінде және т.б. жағдайда орын алады. Өкінішке орай, жасы ұлғайған сайын икемділіктің табиғи төмендеуі байқалады. Буындардың қартаю процесі

байлам аппаратының серпімділігінің төмендеуіне, артикулярлы шеміршек қалыңдығының төмендеуіне байланысты. Әсіресе омыртқа ауырады.

Икемділікті дамытуға және қолдауға арналған жаттығуларды жүйелі түрде орындау қартаю процесін айтарлықтай баяулатады, бұлшықет тонусын жақсартады, оларды оттегімен және қоректік заттармен қамтамасыз етеді және бұлшықет тінінен токсиндердің босатылуына ықпал етеді. Бұл жаттығулар остеохондроз сияқты жағымсыз ауруды болдырмауға көмектеседі, ол бас ауруы, айналуы, арқа және буын ауруы, шаршаудың жоғарылауы, ал кейбір жағдайларда ішкі органдардың бұзылуымен көрінеді. Бұл дене шынықтыру, сауықтыру және спорттық іс-шаралардың әртүрлі түрлерін жаттықтыру процесінде икемділік жаттығуларына берілетін көңілді анықтайды.

Қорытындылай келе, икемділік дене буындарының қозғалғыштығын интегралды бағалау болып табылады деп қорытынды жасауға болады. Оның көрінісінің екі түрі бар: белсенді, олардың бұлшықет күш-жігеріне байланысты тәуелсіз жаттығулар кезінде қозғалыстардың амплитудасының шамасымен сипатталады; пассивті, сыртқы күштердің әсерінен қол жеткізілетін қозғалыстардың максималды амплитудасымен сипатталады. Жалпы және арнайы икемділік арасында да айырмашылық бар. Жалпы дененің барлық буындарындағы ұтқырлықты сипаттайды және үлкен амплитудасы бар әртүрлі қозғалыстарды орындауға мүмкіндік береді.

Арнайы икемділік – спорттық немесе кәсіби қолданбалы іс-әрекеттердің тиімділігін анықтайтын жекелеген буындардағы қозғалғыштықты шектеу. Бұлшықеттер мен байламдарды созу жаттығулары арқылы икемділікті дамытыңыз. Жалпы, оларды тек белсенді және пассивті бағдарлау бойынша ғана емес, сонымен қатар бұлшықеттердің жұмысының сипаты бойынша да жіктеуге болады. Динамикалық, статикалық және аралас статикалық-динамикалық жаттығулар бар.

Икемділік мыналарға байланысты: буындардың құрылымына, бұлшықеттердің, байламдардың, артикулярлық қапшықтардың серпімділігіне, психикалық жағдайына, созылған бұлшықеттердің белсенділік дәрежесіне, қыздыруға, массажға, дене және қоршаған ортаның температурасына, тәуліктік кезеңділікке, жасына, деңгейіне байланысты. күш жаттығулары, дененің және оның бөліктерінің бастапқы күйі, қозғалыс ырғағы, бұлшық еттердің кернеуі.

Қазіргі уақытта икемділікті өлшеу әдістерін мінсіз деп санауға болмайды. Мұның елеулі себептері бар.

Ғылыми зерттеулерде әдетте дәрежелермен көрсетіледі, бірақ тәжірибеде сызықтық өлшемдер қолданылады. Тірі адамның буындарындағы қозғалыс ауқымын анықтау үшін гониометрлердің әртүрлі конструкциялары (математикалық әдіс), сонымен қатар электрогониометрлер қолданылады. Гониометрлердің жалпы кемшілігі олардың айналу осін өлшеу жүргізілетін буынның айналу осіне сәйкес орнату керек.

Қозғалыстарды жеңіл тіркеу кейбір позицияны (фотографияны) бекітуге ғана емес, сонымен қатар қозғалыс процесінде қозғалыс амплитудасын өлшеуге (фильм түсіру) мүмкіндік берді. Жарық тіркеудің елеулі кемшіліктері

буындардағы қозғалғыштық дәрежесі туралы деректерді алу үшін одан әрі өңдеу болып табылады.

Зерттеудің рентгендік әдісінің пайда болуы тірі адамның буындарын зерттеуге мүмкіндіктер ашты. Оның маңызды артықшылығы бар, ол сүйектердің орналасуын көруге мүмкіндік береді, сондықтан олардың бойлық осьтері арасындағы бұрыштарды дәл өлшеуге мүмкіндік береді.

Дегенмен, рентгенография сүйектердің артикулярлық беттерінің арақатынасын тек бекітілген күйде зерттеуге мүмкіндік береді. Бұл кемшілікті рентгендік түсіру арқылы толтыруға болады, бұл қозғалысты орындау процесінде артикулярлық беттердің арақатынасын қадағалап қана қоймай, сонымен қатар есептеулерді жүргізуге мүмкіндік береді.

Алға қарай еңкейе отырып, олар икемділіктің даму деңгейін бағалайды. Ол үшін сантиметрлік бөлімдері бар сызғыш тігінен бекітілген сатыда немесе үстелде тұрған субъект алға еңкейеді. Икемділік саусақ ұшынан тірекке дейінгі қашықтықпен өлшенеді. Бірақ бұл әдісті жалпы икемділік деңгейін бағалау үшін қанағаттанарлық деп санауға болмайды.

Ф.Л.Доленко әдісімен дененің икемділігі берілген бастапқы қалыптан максималды ауытқу дәрежесін өлшеу арқылы анықталады. Икемділікті өлшеудің бұл жолы тұрақты.

Ғылыми зерттеулерде буындардағы қозғалыс ауқымын өлшеу үшін оптикалық, механикалық, механикалық-электрлік және радиографиялық әдістер қолданылады деген қорытынды жасауға болады. Коучинг тәжірибесінде ең қарапайым механикалық әдістер қолданылады.

Созылу жаттығуларының негізгі мақсаты - бұлшықеттер мен байламдардың ұзындығын қалыпты анатомиялық икемділікке сәйкес дәрежеге дейін арттыру. Икемділікті дамыту үшін әртүрлі әдістер қолданылады: созылу қарқындылығын арттыратын қайталанатын серіппелі қозғалыстарды қолдану, ең үлкен амплитудалық қозғалыстарды орындау, дененің кез келген бөлігінің қозғалысының инерциясын қолдану, қосымша сыртқы күштерді қолдану. қолдау, белсенді серіктестік көмекті пайдалану.

Өзін-өзі бағалауға арналған тапсырмалар:

1. Дене қуаты қасиеттері. Анықтама.
2. Күш, күштің түрлері.
3. Күшті дамыту амалдары мен әдістері.
4. Жылдамдық, оның түрлері.
5. Қарапайым қозғалыс жылдамдығы, оны дамыту.
6. Күрделі қозғалыс жылдамдығы, оны дамыту.
7. Жалғыз қимыл жылдамдығы мен қимыл жиілігі.
8. Жас ерекшеліктеріне байланысты жылдамдықты дамыту.
9. Төзімділік, оның түрлері.
10. Аэробты төзімділік, дамыту амалдары мен әдістері.
11. Анаэробты, аралас төзімділік, дамыту амалдары мен әдістері.
12. Ептілік және оны дамыту әдістемесі.
13. Икемділік, оның түрлері.

14. Икемділікті дамыту амалдары мен әдістері.

Шапшаңдық – дәл қимылдарды жылдам орындау. Ол 6 жылдан кейін басталып, 17 жаста дамиды, оның ең сезімтал кезеңі 8-ден 13 жасқа дейін созылады. Бұлшықет төзімділігінің дамуы баяу. Сондықтан 12-13 жасқа дейінгі балалар ауыр жүктемелерден аулақ болу керек. Жоғары сапалы төзімділік 25 жаста аяқталады.

Бұлшықет функциясының жақсы қалпына келуі 7-9 жастағы балаларда байқалады. Ол 16-18 жаста өзінің шарықтау шегіне жетеді. Икемділіктің сезімтал кезеңі 3-8 жаста байқалады. Гипокинезия мен гиподинамия организмнің даму қарқынын өзгертеді. Шапшаңдықты кейде ептілік деп те айтуға болады [2].

Жасы ұлғайған сайын тірек-қимыл аппаратының қызметі әлсірейді. 30 жастағы адамдарда аз жаттығулар өмірдегідей бұлшықет күші мен көлемінің төмендеуіне әкеледі. Ерлерде бұл процесс андрогендердің төмендеуімен сәйкес келеді. Қартаю ерікті қозғалыстарды, позаны және тепе-теңдікті реттейтін жүйке жүйесінің әлсіреуімен бірге жүреді. Жасы ұлғайған сайын қарапайым және күрделі моторлық реакциялардың ұзақтығы ұзарады, баяу және белгісіз қозғалыстар байқалады. Мұның бәрі егде жастағы адамдардың физикалық белсенділігін шектейді. Сондықтан оларда дене шынықтыру мен спорттың көптеген ерекшеліктері бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Барчуков, И.С. Физическая культура и спорт: методология, теория, практика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И.С. Барчуков, А.А. Нестеров. М.: Издательский Центр «Академия», 2016. - 528 с.
2. Васильков, А.А. Теория и методика физического воспитания: учебник / А.А. Васильков. - Ростов н/Д: Феникс, 2018. -381 с., ил.

Шығармашылық мүйісі/Уголок творчества

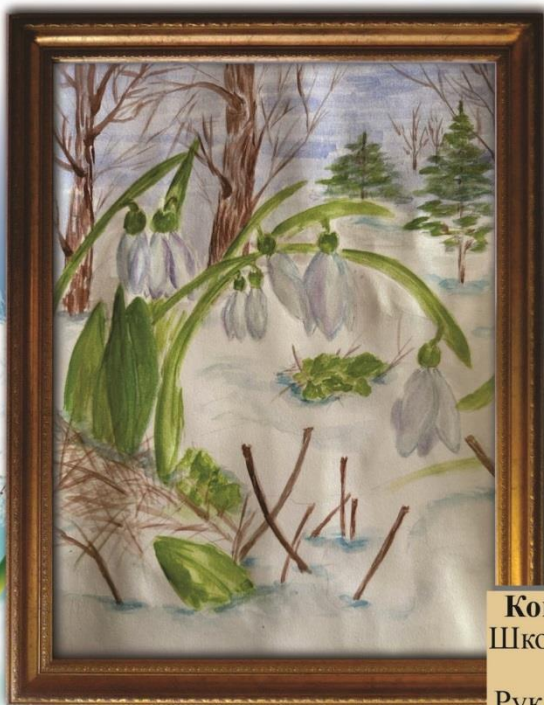
Ангелина Елизавета Михайловна
Специализированная гимназия №8
с обучением на трех языках
имени М.Х.Дулати, г.Шымкент
Рук.: Ашимова Гульнара Зупаровна

Сағындық Санжар Достенұлы
Павлодар облысы, Екібастұз қаласы
№5 жалпы орта білім беру мектебі
Жет.: Акашева Алия Нурлыбековна

Бауэр София Владиславовна
Школа детского творчества "Өнер"
г.Павлодар
Рук.: Фомина Татьяна Николаевна

Коптева Васелиса Данииловна
Школа детского творчества "Өнер"
г.Павлодар
Рук.: Фомина Татьяна Николаевна

Мусатай Рамина Алмасқызы
Детский сад Филиала
«Международная школа города Астана»
Рук.: Жусупова Камшат Тюлегеновна

Бурина София
Талдықорған қаласы
“BEIMAR” өнер студиясы,
Жет.: Жаксыбаева А.Т.

Жумаканова Амина Мақсатқызы
Детский центр «Sayajai ART»
Рук.: Мананбаева Ляззат Сайрановна

Наконечная Варвара
г. Костанай Детский сад «Мерей»
Рук.: Конкабаева М.А.

Требования к содержанию и оформлению

Авторские права.

Высылая материалы, автор гарантирует, что

- по данной работе у автора нет обязательств перед третьими лицами, препятствующими размещению материалов;
- отправляя материал для публикации в журнале, Вы подтверждаете, что права на нее принадлежат Вам, и если возникнут проблемы с соблюдением авторских прав, то обязуетесь разрешать их самостоятельно;

Требования к содержанию и оформлению статей:

1. В структуру статьи должны входить: заглавие статьи; ФИО автора/ов; занимаемая должность; название учреждения; город/район; текст статьи; список литературы, который должен содержать лишь цитируемые в тексте работы.

2. Заглавие статьи должно быть информативным, лаконичным.

3. Статья предоставляется в редакцию журнала в электронном виде.

4. Объем статьи не должен превышать **4 страниц** формата А4, страницы должны быть целиком заполнены текстом. Шрифт 14 Times New Roman, интервал – 1,0. Поля: слева, справа, сверху, снизу – 2 см, включая таблицы, схемы, рисунки и список литературы.

5. Все формулы должны набираться в «Редакторе формул» в текстовом редакторе Word.

6. Все графики и диаграммы и прочие выстраиваемые объекты должны быть снабжены числовыми данными, обеспечивающими при необходимости их (графиков, диаграмм) достоверное воспроизведение, размер шрифта-12 пт.

7. Табличные сноски располагаются под таблицей.

8. Список литературы оформляется в конце статьи.

9. Статья сопровождается краткими аннотациями (5-7 предложений), содержащими информацию о тематике и проблематике статьи, цели ее написания.

10. Ответственность за содержание статьи несут авторы.

11. Редакционная коллегия оставляет за собой право публикации или отклонения статьи.

12. Материалы авторам не возвращаются.

13. Статьи, оформленные с нарушением требований, к регистрации не принимаются.

14. Фото не помещать в текст (сохранять отдельно в формате JPG с нумерацией от №1, №2). В тексте статьи указывать номер фото, выделяя жирным шрифтом.

15. В отдельном от статьи файле (Заявка) указываются сведения об авторе: ФИО, учёная степень, учёное звание, занимаемая должность, название учреждения, домашний адрес, контактные телефоны, e-mail.

16. Можно приложить качественную фотографию автора (в электронном виде).

17. Редакционная коллегия имеет право вернуть на доработку автору материалы при невыполнении предъявляемых требований, наличии орфографических, грамматических и стилистических ошибок, отрицательной рецензии.

18. Статья обязана сопровождаться Рецензией, с подписью автора и печатью учреждения, в которой работает рецензент (авторами рецензии могут быть, руководители МО, методисты, ППС института или вуза)

19. Материалы представляются на казахском или русском языках на электронный адрес **ziat.journal@mail.ru**

Требования к содержанию и оформлению методической разработки:

1. Представляемый материал (методическая разработка, конспекты) должен являться оригиналом, неопубликованным ранее в других печатных изданиях.

2. Первая страница должна содержать следующую информацию: заглавие, фамилию, имя автора, место работы (наименование организации) автора, далее следует текст.

3. В конце метод.разработки должен быть приведен список использованной литературы.

4. Материалы представляются на казахском или русском языках на электронный адрес ziat.journal@mail.ru в формате «Microsoft Word».

5. Объем текста не должен превышать **4 страниц** формата А4. Набор текста должен быть осуществлен с учетом соблюдения общепринятых стандартов (абзацные отступы, «одинарный» межстрочный интервал и тп.), тип шрифта «Times New Roman», шрифт 14, интервал – 1,0. Поля: слева, справа, сверху, снизу – 2 см.

6. Ответственность за содержание материала несут авторы.

7. Методические разработки, оформленные без соблюдения данных требований не принимаются к публикации.

8. При наличии редакционных замечаний материал так же возвращается автору на доработку.

Мазмұны мен рәсімделуіне қойылатын талаптар

Авторлық құқық.

материалды ұсынғанда, автор кепілдік береді

- осы жұмыс бойынша авторда материалдарды орналастыруға кедергі келтіретін үшінші тұлғалардың алдында міндеттемелер жоқ;
- журналға материалды жариялауға жібере отырып, сіз оған деген құқық Сізге тиесілі екенін растайсыз, егер авторлық құқықты сақтауда проблемалар туындаса, оларды өз бетінше шешуге міндеттенесіз;

Мақалалардың мазмұны мен рәсімделуіне қойылатын талаптар:

1. Мақала құрылымына: мақаланың атауы; автордың аты-жөні; атқаратын қызметі; мекеменің атауы; қала/аудан; мақала мәтіні; тек жұмыс мәтінінде дәйексөз келтірілетін әдебиеттер тізімі кіреді.
2. Мақаланың тақырыбы ақпаратқа толы, жинақы болуы керек.
3. Мақала журнал редакциясына электронды түрде ұсынылады.
4. Мақала көлемі А4 форматындағы 4 беттен аспауы тиіс, беттер толық мәтінмен толтырылуы тиіс. Қаріп 14 Times New Roman, интервал – 1,0. Өрістер: сол, оң, жоғарғы, төменгі – 2 см, кестелерді, сызбаларды, суреттерді және әдебиеттер тізімін қоса алғанда.
5. Барлық формулалар Word мәтіндік редакторында "Формулалар редакторында" терілуі тиіс.
6. Барлық кестелер мен диаграммалар және өзге де құрылатын объектілер сандық деректермен жабдықталуы тиіс, қаріп мөлшері-12 пт.
7. Кестелік сілтемелер кестенің астына орналастырылады.
8. Әдебиеттер тізімі мақала соңында рәсімделеді
9. Мақала тақырыбы мен мәселесі, оны жазу мақсаты туралы ақпаратты қамтитын қысқаша аннотациялармен (5-7 сөйлем) сүйемелденеді.
10. Мақала мазмұнына авторлар жауап береді.
12. Редакциялық алқа мақалаларды жариялау немесе қабылдамау құқығын өзіне қалдырады.
12. Материалдар авторларға қайтарылмайды.
13. Талаптар сай келмейтін мақалалар тіркеуге қабылданбайды.
14. Суретті мәтінге орналастырмау (№1, №2 нөмірленген JPG форматында жеке сақтау). Мақала мәтінінде Фото нөмірін жазып көрсеті қажет.
15. Мақаладан бөлек файлда (өтінім) автор туралы мәліметтер көрсетіледі: аты-жөні, оқу дәрежесі, оқу атағы, атқаратын қызметі, мекеменің атауы, мекен-жайы, байланыс телефондары, e-mail.
16. Автордың сапалы суретін (электронды түрде) қоса беруге болады.
17. Редакциялық алқа қойылатын талаптар орындалмаған, орфографиялық, грамматикалық және стилистикалық қателер, теріс рецензиялар болған кезде материалдарды авторға толықтыруға, өзгертуге қайтаруға құқылы.
18. Мақалаға рецензия жазылуы керек, онда рецензия жазған автордың қолы және рецензент жұмыс істейтін мекеменің мөрі қойылуы қажет (рецензияның авторлары ӘБ жетекшілері, әдіскерлер, институттың немесе ЖОО-ның профессор-оқытушылар құрамы болуы мүмкін).
19. Материалдар қазақ немесе орыс тілдерінде электронды мекен-жайға ұсынылады **ziat.journal@mail.ru**

Әдістемелік әзірлемелердің мазмұны мен рәсімделуіне қойылатын талаптар:

1. Ұсынылатын материал (әдістемелік әзірleme, конспектілер) бұрын басқа баспа басылымдарында жарияланбаған болуы тиіс.
2. Бірінші бетте мынадай ақпарат болуы тиіс: материал тақырыбы, тегі, аты, жұмыс орны (ұйымның атауы), әрі қарай мәтін жазылады.
3. Соңында пайдаланылған әдебиеттер тізімі келтірілуі тиіс.
4. Материалдар қазақ немесе орыс тілдерінде "Microsoft Word" форматында электронды мекен-жайға ұсынылады **ziat.journal@mail.ru**.
5. Мәтін көлемі А4 форматындағы **4 беттен** аспауы тиіс. Мәтін терімі жалпы қабылданған стандарттарды (абзацтық шегіністер, жоларалық "бір" интервал және т.б) сақтауды есепке ала отырып жүзеге асырылуы тиіс.), "Times New Roman" шрифтінің түрі, 14 шрифт, интервал – 1,0.
6. Материалдың мазмұнына авторлар жауапты
7. Осы талаптарды сақтамай рәсімделген әдістемелік әзірлемелер жарияланымға қабылданбайды.
8. Орталық қойылатын талаптар орындалмаған жағдайда, орфографиялық, грамматикалық және стилистикалық қателер, болған кезде материалдарды авторға толықтыруға, өзгертуге қайтаруға құқылы.